

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
2020-YL-026

DÖNEMİN TANIKLARININ ANILARINDA 12 MART 1971
MUHTIRASI

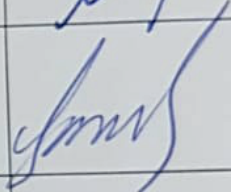
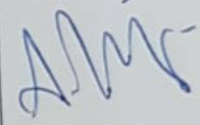
HAZIRLAYAN
Bünyamin GEZEN

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN

AYDIN- 2020

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Bünyamin GEZEN tarafından hazırlanan Dönemin Tanıklarının Anılarında 12 Mart 1971 Muhtırası başlıklı tez 28.02.2020 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan	Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN	ADÜ	
Üye	Prof. Dr. Bayram AKÇA	MSKÜ	
Üye	Doç. Dr. Ahmet TOKSOY	ADÜ	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununtarih.....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

İmza

T.C
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

.../.../2020

Bünyamin GEZEN

ÖZET

DÖNEMİN TANIKLARININ ANILARINDA 12 MART 1971 MUHTIRASI

Bünyamin GEZEN

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Dilşen İnce Erdoğan

27 Mayıs 1960 tarihi Türk siyasal yaşamı için bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Halkın seçtiği parlamenterlerin askeri darbe ile devrilmesi, Merhum Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam edilmeleri siyasal yaşamımızda 1960'lı yılların sancılı geçmesine sebep olmuştur. 12 Mart Muhtırası, Türk Demokrasi tarihinde 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin getirdiği askeri vesayet anlayışının bir sonucudur. Ayrıca 1961 Anayasası da muhtıra sürecinin zeminini hazırlamıştır. 1961 Anayasası ile fikri hayatın kavuştuğu serbestlik, sendikalaşma, düşünce özgürlüğüne verilen önem aşırı sol çevreler tarafından amacından saptırılmıştır. 1960'lı yıllar Türkiye'de sivil yönetimlere karşı örgütlenmelerin başladığı bir döneme tekabül etmektedir. Halkın kendini, kendi seçtikleriyle yönetebilmesi bu vesayetçi anlayış tarafından hor görülmektedir. Demokrat Parti'nin (DP) bir devamı niteliğindeki Adalet Partisi'nin (AP) tek başına iktidarı da, 27 Mayıs Askeri Darbesinin amacına ulaşmadığı düşüncesinin tekrar filizlenmesine sebep olmuştur. 12 Mart Muhtırası, askerin sivil bürokrasi ile ılımlı uzlaşması sonucu darbe ile sonuçlanmadan noktalanmış ve ülkeyi 12 Eylül 1980 Askeri Darbesine giden sürece sokmuştur.

Yapacağımız çalışmada, 12 Mart sürecinde aktif rol oynayan askerlerin, döneme şahit olmuş politikacıların ve gazetecilerin anıları inceleyeceğiz.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: 12 Mart, Muhtıra, Demokrasi Tarihi, Anılar

ABSTRACT

MEMORANDUM OF 12 MARCH 1971 IN THE MEMOIRS OF WITNESSES OF THE PERIOD

Bünyamin GEZEN

Master's Thesis, Department of History

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Dilsen Ince ERDOGAN

The date of 27 May 1960 is a turning point for Turkish political life. popularly elected parliamentarians ousted from power by military coup, the executions of the late Prime Minister Adnan Menderes, Foreign Minister Fatin Rüştü Zorlu and Finance Minister Hasan Polatkan caused a painful 1960s period in our political life. The 12 March memorandum is a result of the understanding of military guardianship brought to Turkish democratic life by the coup of May 27, 1960. In addition, the 1960 Constitution laid the groundwork for the memorandum process. The importance given to freedom of thought, unionization and freedom of thought gained by intellectual life with the 1960 Constitution has been deflected from its purpose by extreme left circles. The 1960s corresponds to a period when organizations against civil governments began in Turkey. The ability of the people to govern themselves by their own choosing is despised by this guardianship. The sole power of the Justice Party, which is a continuation of the Democratic Party, has caused the idea that the May 27 coup did not reach its goal again to sprout. The 12 March memorandum punctuated the military's moderate compromise with the civilian bureaucracy without resulting in a coup and put the country into the process leading up to the September 12, 1980 coup. The study will examine the memories of the soldiers who played an active role in the 12 March process, politicians and journalists who witnessed the period.

KEYWORDS: 12 March, Memorandum, Democracy, History Of Democracy, Memoirs

ÖNSÖZ

12 Mart sürecinde tarihe tanıklık eden kişilerin kaleme aldığı tarihi belgeleri değerlendireceğimiz çalışmamız, muhtıraya kadar giden süreçteki siyasi ortamı şahitlerin huzurundan birinci ağızdan aktarmaya çalışacaktır. Bu noktada ele aldığımız dönemdeki askeri ve siyasi kurumların karşılıklı olarak ülke siyasetindeki yerleri ile ülkenin içinde bulunduğu şartları kendi şekli düzenine entegre etmeye çalışan siyasi düşünleri, karmaşık teorilerden arındırılmış bir şekilde, kendi ifademizle belirtmeye çalıştık.

Çalışmamızın giriş bölümünde anılar üzerine bir değerlendirme yaptık. Kaynakları tasnif ederken dikkat edilmesi gereken hususların üzerinde durduk. Anılar üzerinden yazılacak eserler üzerinde karşılaşılabilecek sorunlar ve anı sahiplenirim söz konusu eserleri kaleme alırken içinde buldukları şartlar ile anıların yaşandığı zaman dilimindeki şartlar arasındaki farkları değerlendirmenin önemini belirttik. Birinci bölüme çalışmamız açısından başlangıca tekabül eden 1961 Seçimleri ile başlayarak, hem çalıştığımız dönem hem de ülke siyaseti açısından önemli bir figür olan Süleyman Demirel'in siyaset sahnesine çıkışından bahsettik. Bölüm sonunda Adalet Partisi'ni (AP) iktidara taşıyan 1965 Seçimleri hakkında bilgi verdik. İkinci bölüme muhtıra sürecine birinci dereceden sebep gösterilebilecek Demokrat Partililer'in (DP) affi meselesini ele alarak başladık. Devamında 1969 Seçimlerini, sürece uygun olarak af konusuyla bağdaştırarak ele aldık. Son kısmında ise muhtıra süreci, AP'nin bölünmesi ve cuntacılık faaliyetleri üzerinde durduk.

Çalışmamızda, birinci el kaynak statüsünde olan anılar, röportajlar, zabıtlar ve demeçler çizgisinden kopmamaya çalıştık. Bu noktada savlarımızı desteklemek için, olayları birden çok bakış açısı ile belirttik. Resmi Gazete, Senato ve Millet Meclisi zabıtlarından istifade ettik. Ulaşabildiğimiz arşiv belgelerinden yararlandık.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde, şahsımı her daim onure eden, destekleyen başta dedem İbrahim AKINCI olmak üzere, böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olan danışman hocam sn. Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN'a, her daim destekçim olan ve bana inanan babam Nevzat GEZEN ile annem Müşerref GEZEN'e, yüksek lisans hayatım boyunca beraber çabaladığımız arkadaşlarım Hatice ŞENTÜRK, Ali Emre YERDOĞAN ve Merve DERYA'ya şükranlarımı sunarım. (Bu Tez Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Tarafından FEF-18016 Proje Numarasıyla Desteklenmiştir.)

Bünyamin GEZEN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ.....	xi
EKLER DİZİNİ.....	xv
KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM.....	9
I. 15 EKİM 1961 SEÇİMLERİ.....	9
I.I. Türk Siyasetinde Yeni Bir Aktör: Süleyman Demirel.....	19
II. 10 EKİM 1965 SEÇİMLERİ VE ADALET PARTİSİ İKTİDARI.....	25
II. BÖLÜM.....	31
I. DEMOKRAT PARTİLİLERİN AFFI.....	31
II. 12 EKİM 1969 SEÇİMLERİ VE YENİDEN ADALET PARTİSİ İKTİDARI	36
II.I. Adalet Partisi'nin Bölünmesi	43
II.II. 15-16 Haziran 1970 Olayları	45
III.BÖLÜM.....	51
I. 12 MART MUHTIRASI	51
I.I. 12 Mart Muhtırası Verildikten Sonraki Gelişmeler	68
I.II. 12 Mart Muhtırası Hakkındaki Görüşler	71
II. 12 MART MUHTIRASINA TEPKİLER	74
IV. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	82
V. KAYNAKÇA.....	86
VI. EKLER.....	95
ÖZGEÇMİŞ	129

EKLER DİZİNİ

Ek 1. 12 Mart Muhtırası Metni	95
Ek 2. 18.10.1962 Tarihli Resmi Gazete, Kısmi Af.....	96
Ek 3. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin 1 yıl uzamasına dair arşiv belgesi	97
Ek 4. Nihat Erim ve Turhan Feyzioğlu'nun 04.03.1966 Tarihli 27 Mayıs'a muhalif olanlara karşı gerekli tedbirlerin alınmadığına dair Meclis'e sundukları önerge	98
Ek 5. Nihat Erim ve Turhan Feyzioğlu'nun 04.03.1966 Tarihli 27 Mayıs'a muhalif olanlara karşı gerekli tedbirlerin alınmadığına dair Meclis'e sundukları önerge-2.....	99
Ek 6. Komünizmle Mücadele Derneği'nin Başbakan Süleyman Demirel'e yazdığı 06.03.1969 tarihli mektup	100
Ek 7. Komünizmle Mücadele Derneği'nin Başbakan Süleyman Demirel'e yazdığı 06.03.1969 tarihli mektup-2.....	101
Ek 8. Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na Faruk Gürler'in atanmasına dair	102
Ek 9. Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un 13.08.1973 tarihli kadrosuzluktan emekli edilmesine dair karar	103
Ek 10. Orgeneral Cemal Gürsel'in emekliye sevk edilmesine dair belge	104
Ek 11. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın kendi istediği ile emekli edilmesine dair belge.....	105
Ek 12. Kara Kuvvetleri Komutanı Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanlığına atanmasına dair belge.....	106
Ek 13. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın görev süresinin 1 yıl uzatılmasına dair belge	107
Ek 14. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın emekliye ayrılmasına dair belge.....	108
Ek 15. Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in Genelkurmay Başkanlığına atanmasına dair belge	109
Ek 16. 12 Mart'a Nasıl Getirildik, Yeni Ufuk Ajansı Yayınları, 1971.....	110
Ek 17. Milliyet, 11 Ocak 1971, Tağmaç, 'Maksat Ordunun Sabrını Taşırarak' dedi.	111
Ek 18. Cumhuriyet, 12 Mart 1971, ele alınan konular Cevdet Sunay'a iletiliyor	112

Ek 19. Cumhuriyet, 13 Mart 1971, Komutanlar ulti­matom verdi ve Süleyman Demirel Hükümeti istifa etti	113
Ek 20. Ulus, 15 Mayıs 1969, siyasi hakların iadesi hakkında	114
Ek 21. Cumhuriyet, 12 Aralık 1970, Muhsin Batur, Cevdet Sunay'a Muhtıra verdi.....	115
Ek 22. Org. Faik Türün'ün 12 Mart Muhtırası hakkındaki 21 Kasım 1990 tarihli mektubu	116
Ek 23. Org. Faik Türün'ün 12 Mart Muhtırası hakkındaki 21 Kasım 1990 tarihli mektubu	117
Ek 24. Emekli Orgeneral Faik Türün'ün 12 Mart 1971 Muhtırası Hakkında 21 Kasım 1990 tarihli mektubunun matbu hali.....	118

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.t.	:Adı geçen tez
AP	:Adalet Partisi
Bkz	: Bakınız
CCA	: Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
CGP	:Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	:Central Intelligence Agency
CKMP	:Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi
Çev.	:Çeviren
der	:Derleyen
DEV-GENÇ	:Devrimci Gençlik
DİSK	:Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	:Demokrat Parti
DTCF	:Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	:Editör
EMİNSU	:Emekli İnkılap Subayları
FKF	:Fikir Kulüpleri Federasyonu
GKB	:Genelkurmay Başkanı
HKK	:Hava Kuvvetleri Komutanı
İÜ	:İstanbul Üniversitesi
KKK	:Kara Kuvvetleri Komutanı

KMD	:Komünizmle Mücadele Derneği
MBK	:Milli Birlik Komitesi
MDD	:Milli Demokratik Devrim
s.	:Sayfa
SKB	:Silahlı Kuvvetler Birliği
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura

GİRİŞ

Arapça kökenli hatıra kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılan anı, kelime anlamı itibariyle yaşanmış olayların anlatıldığı yazı türü, hatıra olarak tanımlanmaktadır.¹ Dilimize Fransızca memoires sözcüğünün karşılığı olarak girmiştir.² Günümüzde, anıları içeren eserlerin genel ifadesi olarak hatıra kelimesinin çoğulu anlamına gelen hatırat³ kelimesi de kullanılmaktadır.

Anılar yaşanmış olaylar ve olguların insan belleğinde bıraktığı izlerdir. Anı türünün tarihteki örnekleri olarak, Julius Caesar'ın Gallia Savaşı ve İç Savaş, Bizans İmparatoru Kantakuzenos'un anıları, Babür Şah'ın Babürname'si, Timur'un Tezkiresi ve Bilge Kağan'ın ifadesiyle yazılmış olan Kök-Türk Kitabeleri sıralanabilir. Ayrıca ilk çağ yazarlarından Ksenophon bir tarihçiden çok anı yazarı olarak anılmaktadır. Bu örnekler arasında Caesar'ın İç Savaş kitabı onun ölümüyle tamamlanmadan kalmıştır. Ölümünden sonra düzenlendiği düşünülen bu kitabı Caesar, hasımlarının zoruyla silaha sarıldığını anlatmak için yazmıştır. Ayrıca Gallia Savaşı eserinde kendini, onu savunmasız ulusları kırıp geçirmekle suçlayanlara karşı aklamaya çalışmaktadır.⁴ XVI. yy itibariyle Batı edebiyatında özel bir tür olarak ilk örnekleri görülebilen anı türünün, Doğu edebiyatında genellikle seyahat, tarih, tezkire, menâkıb gibi daha yaygın türlerde yazılmış eserlerin içinde yer aldığı görülmektedir. Bu türün özelliklerine Türkçe'de sergüzeşt, vekayi, sefaretname, seyahatname gibi metinler arasında rastlanır.⁵ Hatıra kelimesinin Türkçe ilk tariflerinden biri Lügat-i Naci Türkçe Sözlüğünün 1902(1318) basımında '*hatırda kalmış olan hususi keyfiyet, cem'i hatırat; bunlara dair yazılan eserlere de hatırat denilir*' açıklaması verilerek yapılmıştır.⁶

¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gtid=TDK.GTS.5c6d6644ef1.83879 Erişim Tarihi 25.02.2019.

² Anı, Türk Dili'ni yabancı sözcüklerden arındırma sürecinde Arapça hutûr(hatırlanan, akla gelen şey) kelimesinden türemiş olan hatıra yerine anı kullanılmaya başlanmıştır. Anı, Öz Türkçe akımının gün ışığına çıkardığı yeni söz değerlerinden biri olarak değerlendirilir. Emin Özdemir, "*Anı ve Anı Dilimiz Üzerine*", **Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi Anı Özel Sayısı**, (Mart 1972), C.XXV/246, s.398. Türkiye'de gerçekleştirilen dil çalışmaları için bkz. Tahsin Yücel, **Dil Devrimi ve Sonuçları**, TDK Yayınları, Ankara, 1982. İçinde yabancı birçok kelime barındıran Türkçe'nin yabancı kelimelerden arındırılma süreci 26 Eylül 1932'de toplanan I. Türk Dil Kurultayı ile başlamıştır. bkz. Orhan Özdemir, "*Birinci Türk Dili Kurultayı Bildirilerinde Dil ve Egemenlik İlişkisi*", **Turkish Studies**, C.VII/4, 2012, s.2511-2520.

³ Anı kelimesinin hatırat kelimesi yerine kullanılması Emin Özdemir tarafından Türk Dili dergisinin Mart 1972 sayısında kaleme almış olduğu Anı ve Anı Dilimiz Üzerine makalesinde olumlu karşılanırken, Ali Birinci Tarihî Hududunda- Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meselesi kitabında bu kullanımı yanlış bulduğunu ifade edip ve anı kelimesinin hatıra ile bir alakası olmadığını belirtmektedir. Ayrıca '*anuların hatırı için hatıralardan vazgeçilemez*' ifadesini kullanmaktadır. bkz. Ali Birinci, **Tarihî Hududunda Hatırat Kitapları Matbuat Yasakları ve Arşiv Meselesi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012, s.54.

⁴ Salah Birsel, "*Anı Üzerine*", **Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi Anı Özel Sayısı**, s.381-382.

⁵ Orhan Okay, "*Hatırat*", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, C.XVI, s.445.

⁶ Okay, **a.g.m.**, s.445.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda hatırat yazımı XIX.yy itibariyle başlamıştır. Ancak bu türün yaygınlaşması II. Meşrutiyet dönemine rastlamaktadır. Bundaki başlıca neden, Sultan II. Abdülhamit'in izlediği devlet siyaseti nedeni ile bu dönemde insanlarda ortaya çıkan kendini kanıtama ihtiyacı ile savunma içgüdüsüdür.⁷ Ülkemizde hatırat yazımının belli bir döneme kadar çorak kalmasının birtakım sebepleri vardır. Emin Özdemir bu durumu *Anı ve Anı Dilimiz* makalesinde şu şekilde belirtmektedir: “*Bir kimsenin anılarını yazması, kendisiyle ve çevresiyle hesaplaşmasıdır. Yaşadığı dönemi yargılamasıdır. Oysa uzun yıllar böyle bir gereksinimi duymamıştır bizim insanımız. İçinde yaşadığı ya da karıştığı olayların belleğinde bıraktığı tortuya bir anlam yükleyememiştir. Bir bakıma kişiliğini biçimlendiren toplumsal yapının doğal sonucudur bu. Nitekim toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümlerle birlikte bizde de anı türü doğmaya başlar. Özellikle 1908'den sonra anı nitelikli yazılar çoğalır. Çünkü yönetim değişikliği, eski yönetime karışmış kimi kişileri kendilerini savunmaya, aklamaya zorlar. Bu zorlama da onları anılarını yazmaya yöneltir. Ne ki savunma ve aklanma güdüsü bu alanda yazılan anıların, içtenliğine, güvenilirliğine gölge düşürür.*”⁸ Ülkemizde anı yazımını bir süreç içerisinde açıklamak gerekirse, “*Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, II. Abdülhamit'in tahtta çıkışı ve ardından I. Meşrutiyet ilanı ile Türk-Rus Savaşı'nın ardından yaşanan büyük kayıplar, Balkanlar ve Mısır'da yaşanan sorunlar ile bunların neredeyse hepsini içini alan II. Abdülhamit'in saltanat yılları*” olarak değerlendirilebilir. Bu döneme I. Dünya Savaşı yıllarını da eklemek mümkündür. 1919'dan itibaren ise geçmiş dönemin savunma kaygısı ve vicdan azabı yerini, yeni yönetimde rol almış kişilerin başarıdaki katkılarını ortaya koyma, kendilerini ön plana çıkarma çabalarına bırakır.⁹ Keza bu durum başarılı ve başarısız dönemlerde çoğu zaman aynı olmuştur. Toplumsal yaşamımızda, Atatürk Devrimleri, Serbest Fırka denemesi, çok partili döneme geçiş, 27 Mayıs Askeri Darbesi, 12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül Askeri Darbesi dönemlerine dair olayların etkisiyle yazılmış birçok anı/hatıra bulunmaktadır.

Tarih araştırmalarında anıları kullanırken dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Salah Birsnel, *Anı Üzerine* adlı makalesinde, Retz Kardinalinden¹⁰ şu sözleri

⁷ Ali Birinci, “*Hatıra Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (Temmuz 1998), C.XIV/41, s.612-613.

⁸ Emin Özdemir, **a.g.m.**, s.401.

⁹ Detaylı bilgi için bakınız. İbrahim Olgun, “*Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı*”, **Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi Anı Özel Sayısı**, s. 420. Anı bibliyografyası için bakınız. **a.g.d.**, s.662-682. Ayrıca bkz. Ali Birinci, “*Hatıraların Müdafası*”, **Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı**, Ankara, 2007, s.580-601. E. Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Kaynakları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2017, s.285-345.

¹⁰ Jean François Paul de Gondi (1613-1679) <https://www.britannica.com/biography/Jean-Francois-Paul-de-Gondi-cardinal-de-Retz> Erişim Tarihi 27.02.2019.

aktarı; “Düzmece ünle, düzmece alçak gönüllülük öyle tehlikelidir ki kendi yaşamlarını anlatanların çoğu kendilerini bundan kurtaramamışlardır.”¹¹ Buradan işaretle anı yazarlarının aktardıklarının güvenilirliğine her daim şüphe ile yaklaşmak gerekmektedir. Bu tür üzerinden yapılan araştırmalarda her olay yahut bilgi için birden fazla anı kitabını şahit göstermek en sağlam yol olarak görünmektedir.¹² Mukayese ile belli bir olayı anlatan başka yazarların eserleri, bir süzgeçten geçirilerek değerlendirilmelidir. Bir nevi anı sahipleri mahkemeye çıkartılmalı ve şahitlerin ifadeleri çapraz sorgulanmalıdır.

Latince bir hukuk terimi olan ‘*Audi Alteram Partem*’, ‘*karşı tarafı da dinle*’ manasına gelmektedir. Şüphesiz ki bu ifade hukuk açısından olduğu kadar özellikle hatıratları esas alarak yazılan tarih araştırmaları içinde önemli bir yer arz etmektedir. Özellikle siyasilerin kaleme aldığı hatıralardan bir belge veya objektif bilgi olarak faydalanmak için bunlara dikkatle yaklaşılması ve aynı konu üzerine yazılmış öteki anılarla karşılaştırılması gerekmektedir.¹³ Çalışmamızda, üzerinde durduğumuz süreci anlamlandırabilmek için mukayesede bulunmak zorunluluk olarak görülmüştür. Bir anının güvenilirliğine şüphe getiren aktarmaların başında, geçmiş zamanda yapılmış bir konuşmanın en ince ayrıntısına kadar eserde yer verilmesi gelir. Fakat bazı anı yazarları anılarını yazarken gerçeğe bağlı kalabilmek için kimi mektuplardan, belgelerden, dergi ve gazetelerden, görgü tanıklarından yahut kimi günlüklerden de yararlanabilirler.¹⁴ Tarihi gerçeklerin kim tarafından, hangi eserde ve ne şekilde ifade edildiği ancak mukayese ile ortaya çıkarılabilir. Bu, tarih yazımında kullanılan metodolojinin, ana kaynak olarak anıların kullanıldığı bir araştırmada bir nevi belgenin dilini ortaya dökmektir. Sosyal ve beşeri bir varlık olan insanın kendini en derin noktasına kadar içine aldığı anılar, şahsın duygu ve düşüncelerini, şahsi görüşlerini ve öznel yaklaşımlarını barındırır. Bu sebeple anıları, tarih yazımında metodolojik olarak ele alırken dikkat edilmesi gereken bahsettiğimiz hususlar bulunmaktadır. Anıları kaynak olarak kullanırken, eserin yayın tarihine, yayımlayana, hatıra sahibinin dünya görüşüne, icra ettiği görevlerin niteliğine ve onun aktardığı olaylar ile bilgisinin hangi derecede örtüştüğü konusuna dikkat edilmelidir.¹⁵ Bu noktada ise anıların özellikleri ve nitelikleri hakkında genel değerlendirmelerde bulunmak, net ifadeler ile olayları yargılamak oldukça güçtür. Erik Jan Zürcher bu konuda “*Nesnellik, kuşkusuz yazarın ne söylemek istediğine olduğu kadar, bizim neyi öğrenmek istediğimize, hatta daha çok bu ikisi arasındaki ilişkiye bağlı olarak*

¹¹ Salah Birsal, **a.g.m.**, s.377.

¹² Birinci, **a.g.e.**, s.39.

¹³ Okay, **a.g.m.**, s.446.

¹⁴ Birsal, **a.g.m.**, s.378.

¹⁵ Yalçın, **a.g.e.**, s.276.

*belirlenmektedir.*¹⁶ ifadesini kullanmaktadır. Bu noktadan hareketle anıların objektifliğini mukayese ile sağlamaya çalışmak, çalışmanın etik anlayışı için başlıca yöntem olmasına rağmen anılar üzerine çalışma yapanların da kişisel dürtülerinden arınması gerekmektedir.

Tarih, insanlara bugünü anlamlandırma ve yarını tasarlama imkânı veren bir bilim dalıdır. İktidar sahiplerinin tarihi olayları kendi politikaları ekseninde yazma çabaları tarih yazıcılığını resmi tarih ve gayri resmi tarih ayırımına götürmüştür.¹⁷ Bu noktaya işaretle Ali Birinci, resmi kaynakların ve vesikaların ‘*devletin sesi*’, anıların ise ‘*vatandaşın sesi*’ yahut tepkisi olarak görülebileceğini belirtir. Ayrıca Birinci, resmi kaynaklardaki bilgilerin beşeri ve insani faktörleri arka plana itmek durumunda kalabilirken, vatandaşın sesi olarak nitelediği hatıralarda ise resmi bilgilerden farklı olarak insan merkezli bir yaklaşımın söz konusu olduğunu söyler.¹⁸ Resmi kaynaklarda olmayan birçok bilgiye kişisel yaşantılardan hareketle yazılan anılarda ulaşılabilir. Anı yazarları eserlerini; unutulmamak, saklı kalmış bir gerçeğin ortaya çıkarılma ihtiyacı, yazma alışkanlığı, birlikte bulunduğu çevreden birtakım kişileri karşı hayranlığını dile getirmek, tarih ve kamuoyu karşısında hesaplaşmak bir çeşit günah çıkarmak, gelecek kuşaklara ders vermek, siyasal hasımlarını kötülemek veya kendini savunmak gibi bir takım duyguları belirtmek için kaleme alır.¹⁹ Bu noktadan işaretle göze çarpan ilk husus sebeplerin tamamıyla birinci tekil şahıs eksenli olmasıdır. Bir nevi anı sahibi tarihin tanığı noktasındadır. İçinde bulunduğu olaylar karşısında tarih yapan ve tarihi yazan kişi hüviyetine bürünebilir. Keza bunun en büyük örneği Nutuk’tur.²⁰ Bu husustan yola çıkarak çalışmamızda 12 Mart sürecindeki “*tarih yapan kişilerin kaleme aldığı tarihi vesikalar*” değerlendirilecektir.

Çalışmamızın ana temasını oluşturan 12 Mart Muhtırasının üzerinden 49 yıl geçti. Bu süre zarfında çok çeşitli kesimler tarafından değerlendirildi. 12 Mart Muhtırasını akademik bir şekilde değerlendirmemiz için konu ile ilgili bir takım sorunlar tespit edildi. Bu sorunlardan ilki elbette ki 12 Mart Muhtırasının neden verildiği idi. Ortada iktidardan uzaklaştırılan bir hükümet vardı. Fakat gerçek hedef bu muydu yoksa ordunun içinde gelişerek patlama noktasına varmış bulunduğu daha sonra sıkça dile getirilen bir Radikal sol

¹⁶ Erik Jan Zürcher, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.9.

¹⁷ Şevket Kamil Akar, İrfan Karakoç, “*Siyasi Tarih Kaynağı Olarak Gezi Notları*”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.II/1, 2004, s.386.

¹⁸ Birinci, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁹ Akar, Karakoç, **a.g.m.**, s. 385.

²⁰ Nutuk: Mustafa Kemal Atatürk’ün 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Millet Meclisi kürsüsünde, Cumhuriyet Halk Fırkası açılış kongresinde milletvekillerine yaptığı uzun konuşma metnidir. Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Yalçın, **a.g.e.**, s.277-285.

tehlikesi miydi? Eğer bir radikal sol tehlikesi var ise neden hükümet düşürülmüştü? Muhtıraya imza atan komutanların amacı neydi ve bu muhtıra amacına ne derece ulaşımtı/ulaşamamıştı? Şayet istenilen amaca ulaşılamadı ise bunun sebepleri nelerdi? Bu hususta 12 Mart'a giden süreçte üzerinde durulan iki görüş mevcuttur. Bu görüşlerden ilki buhranın kaynağını, 1961 Anayasası'nın samimiyetle tatbik edilememiş olmasında, sosyal ve ekonomik reformların²¹ yapılmamasında görmektedir. İkinci görüş ise buhranın kaynağını anarşi, terör ve komünizm olarak tanımlamaktadır. Peki bu görüşlerin kaynağını oluşturan neydi? Bizi çalışmaya yönlendiren bu soruları, araştırma yaptığımız şekilde dönemin tanıklarının düşünceleri üzerinden cevaplandırmaya çalıştık.  zerinde durduğumuz husus kimin, neden, neye, ne dediği üzerindeydi. 12 Mart döneminde belki Meclis kapatılmamıştı fakat süreç bir askeri baskı modelini öngörüyordu. Şüphesiz askeri vesayetin kendini hissettirdiği bir dönemde, 1973 Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra 12 Eylül 1980'e kadar asker neden kendini geri çekmişti? Barbara Geddes böyle durumları “*Askerler siyasal güce sahip olmanın askeri disiplini bozacağına inanmaya başlarsa iktidarı bırakmak isterler.*”²² sözleriyle açıklamaktadır. Türk siyasal hayatına bakıldığında 20 yıllık bir dönem içerisinde gerçeklemiş 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbeleri sonrasında yönetim -aynı dönemlerde olan darbelere g re²³- kısa zaman içerisinde sivillere devredilmiştir. Bu noktada askeri yönetimin belli bir süre daha devam etmesini isteyenlere karşı mücadele edilmiştir. Peki neden müdahalede bulunan darbecilere karşı mücadelede bulunulamamıştır? Müdahalede bulunanlara göre darbelerin meşru zeminini anayasa oluşturmaktadır. 27 Mayıs Askeri Darbesini yapanlar 10 Haziran 1935 tarihli ve 2771 sayılı Ordu Dahili Hizmet Kanunu'na²⁴ dayandıklarını söylemişlerdir. Kanunun 34. maddesi ise şu şekildedir, “*Ordunun vazifesi, Türk Yurdunu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk*

²¹ 12 Mart Muhtırası'nın ilk maddesinde Anayasa'nın öngördüğü reformların tahakkuk ettirelemediğinden muhtıranın verildiği belirtilmektedir. Salt bu metne bakarak muhtıracıların bahsettiğimiz bu görüşe katıldıklarından bahsedilebilir. Fakat 12 Mart'ın partilerüstü başbakanı Nihat Erim 20 Mart 1971 günü radyo konuşmasında şoyle demektedir: “*Bazıları, Anayasa uygulansaydı, reformlar yapılısaydı 12 Mart bunalımına gidilmezdi diyorlar. Bu sözde gerçek payı olsa bile şu itirazı karşılayamaz: Talimatını yurt dışındaki bir yerden alan anarşist ve tedhiş leri, Anayasanın  ng rd ğ  reformları birbiri ardına hiç vakit kaybetmeden yapsak, bu eylemlerinden vazge irebilir miyiz? Hiç kimsenin şüphesi olmasın ki yurdumuz böyle büyük bir tehlike karşısındadır.*” Erim'in başbakanlığa getirildiği süreçte verdiği demeçler için bkz. Nihat Erim, **12 Mart Anıları**, Yay. Haz. Raşit  avaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.178-191.

²² Yunus Sözen, “*Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler*”, **Karşılaştırmaları Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar**, der. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.53.

²³ Bu döneme 11 Eylül 1973 tarihinde şili'de gerçekleşen darbe ile 21 Nisan 1967'de Yunanistan'da gerçekleşen darbe örnek verilebilir. bkz. Hans-Werner Bartsch, Martha Buschmann vd., **şili Kara Darbe**,  ev. Zeyyat Selimoğlu, Cem Yayınevi, İstanbul, 1975., Andreas Papandreu, **Namlunun Ucundaki Demokrasi**,  ev. Semih Koray, Mehmet Emin Yıldırım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.

²⁴ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc015/kanuntbmmc015/kanuntbmmc01502771.pdf Erişim Tarihi 27.02.2019.

Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır.” Milli Birlik Komitesi döneminde bu kanun 4 Ocak 1961 tarihinde yürürlükten kaldırılmış ve yerine 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu²⁵ getirilmiştir. Kaldırılan kanunun 34.maddesindeki hüküm yeni kanunun 35. maddesinde aynen tekrarlanmıştır.²⁶

Çalışmamızda kullanılacak olduğumuz tanıklık esası üzerine yazılmış eserler, Rasim Cinisli'nin *Bir Devrin Hafızası*²⁷, Sadettin Bilgiç'in *Hatıralar*²⁸, İhsan Sabri Çağlayangil'in *Anılarım*²⁹, Nihat Erim'in *12 Mart Anıları ve Günlükler I-II*³⁰, Kurtul Altuğ'un *12 Mart ve Nihat Erim Olayı ve Genelkurmayın Işıkları Yanıyordu*³¹, Celal Ertuğ'un *Çözumsuz Demokrasi*³², Cihad Baban'ın *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*³³, Ferruh Bozbeyle'nin *Yalnız Demokrat*³⁴, Sabit Osman Avcı'nın *Dinlediklerim, Öğrendiklerim, Söylediklerim ve Yaptıklarım*³⁵, Orhan Erkanlı *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*³⁶, Ahmet Emin Yalman'ın *Yakın Tarihte Görüp Geçirdiklerim C.IV*³⁷, Sadi Koçaş'ın *12 Mart Anıları, Atatürk'ten 12 Mart'a C.I ve Atatürk'ten 12 Mart'a C.IV*³⁸, Mehmet Eymür'ün *Analiz*³⁹, Cüneyt Arcayürek'in *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi ve Çankaya'ya Giden Yol*⁴⁰, Celili Gürkan'ın *12 Mart'a 5 Kala*⁴¹, Muhsin Batur'un *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*⁴², Oral Çalışlar'ın *68 Anılarım ve Liderler Hapishanesi*⁴³, Mehmet Turgut'un *Siyasetten Portreler, Siyasetten Sahneler ve Siyasetten Kesitler*⁴⁴, Hasan Cemal'in *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım ve İşte*

²⁵ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf> Erişim Tarihi 27.02.2019.

²⁶ “*Silahlı kuvvetlerin vazifesi, Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır.*” 1961 Anayasası, 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, 35. Madde. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf> Erişim Tarihi 27.02.2019.

²⁷ Rasim Cinisli, **Bir Devrin Hafızası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

²⁸ Sadettin Bilgiç, **Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 2002.

²⁹ İhsan Sabri Çağlayangil, **Anılarım**, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1990.

³⁰ Nihat Erim, **Günlükler I-II**, Yay. Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

³¹ Kurtul Altuğ, **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, 7 Gün Yayınları, Ankara, 1973., **Genelkurmay'ın Işıkları Yanıyordu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

³² Celal Ertuğ, **Çözumsuz Demokrasi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997.

³³ Cihad Baban, **Politika Galerisi Büstler ve Portreler**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1970.

³⁴ Ferruh Bozbeyle, **Yalnız Demokrat**, Yay. Haz. İhsan Dağı, Fatih Uğur, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

³⁵ Sabit Osman Avcı, **Dinlediklerim, Öğrendiklerim, Söylediklerim ve Yaptıklarım**, İstanbul, 1999.

³⁶ Orhan Erkanlı, **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**, Baha Matbaası, 1972.

³⁷ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C.IV, Rey Yayınları, 1971.

³⁸ Sadi Koçaş, **12 Mart Anıları**, May yayınevi, İstanbul, 1978., **Atatürk'ten 12 Mart'a C.I**, May Yayınevi, İstanbul, 1977., **Atatürk'ten 12 Mart'a C.IV**, May Yayınevi, İstanbul, 1977.

³⁹ Mehmet Eymür, **Analiz**, AD Yayıncılık, İstanbul, 1997.

⁴⁰ Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992., **Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

⁴¹ Celil Gürkan, **12 Mart'a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.

⁴² Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, 1985.

⁴³ Oral Çalışlar, **Liderler Hapishanesi**, Kaynak Yayınları, 1986., **68 Anılarım**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2008.

⁴⁴ Mehmet Turgut, **Siyasetten Portreler**, Doğan Kitap, İstanbul, 2001., **Siyasetten Sahneler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991., **Siyasetten Kesitler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.

*Hayat Böyle Gelip Geçiyor*⁴⁵, Talat Turhan'ın *Bomba Davası I-II*⁴⁶, Ahmet Turan'ın *Darbe Arası Türkiye 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül Anılar-Gözlemler-Tanıklıklar*⁴⁷, Erol Bilbilik'in *Öncesi ve Sonrasıyla 9 Mart-12 Mart Süreci*⁴⁸, Vedii Bilget'in *Girdap*⁴⁹, Uğur Kökten'in *12 Mart Günleri (1971-1974) Karşı-Günlük*⁵⁰, Kamil Karavelioğlu'nun *Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*⁵¹, Mahir Kaynak'ın *Darbeleri Demokrasi Olaylar ve Çözümlemeler*⁵², İstanbul 2 No'lu Sıkıyönetim Askeri Savcısı Hakim Yarbay Süleyman Takkeci tarafından hazırlanan iddianamenin tıpkıbasımı *Madanoğlu Cuntası(İddianame)*⁵³, İlhan Selçuk'un *Ziverbey Köşkü*⁵⁴, Şükran Soner'in *Bizim 68'liler*⁵⁵, Fatma Hikmet İşmen'in *Parlamentoda 9 Yıl TİP Senatörü olarak 1966-1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları*⁵⁶, Mehmet Ali Aybar'ın *12 Mart'tan Sonra Meclis Konuşmaları* ile Uğur Mumcu'nun Aybar ile yaptığı söyleşi kitabı olan *Aybar ile Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık*⁵⁷, Sırrı Öztürk'ün *12 Mart'tan Portreler I-II-III*⁵⁸ kitaplarıdır. Ayrıca gazeteci İsmail Cem'in *Tarih Açısından 12 Mart Nedenleri, Yapısı, Sonuçları*⁵⁹, gazeteci-yazar Mehmed Kemal'in *12 Mart, Öfkeli Generaller ve İşkence*⁶⁰, gazeteci Uğur Mumcu'nun *Sakıncalı Piyade*⁶¹, hukuk profesörü Mümtaz Soysal'ın gazetelerde yazdığı yazılarından derlediği *Güzel Huzursuzluk*⁶², 1968 olayları içinde bir

⁴⁵ Hasan Cemal, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Doğan Kitap, İstanbul, 2001., **Hayat İşte Böyle Geçip Gidiyor**, Everest Yayınları, İstanbul, 2018.

⁴⁶ Talat Turhan, **Bomba Davası Savunma I**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1986., **Bomba Davası Savunma II**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1986.

⁴⁷ Ahmet Turan, **Darbe Arası Türkiye 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül Anılar-Gözlemler-Tanıklıklar**, Yay. Haz. Emin Turan, Resital Yayıncılık, İstanbul, 2007.

⁴⁸ Erol Bilbilik, **Öncesi ve Sonrasıyla 9 Mart-12 Mart Süreci**, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2013.

⁴⁹ Vedii Bilget, **Girdap**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2002.

⁵⁰ Uğur Kökten, **12 Mart Günleri (1971-1974) Karşı-Günlük**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

⁵¹ Kamil Karavelioğlu, **Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül**, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007.

⁵² Mahir Kaynak, **Darbeleri Demokrasi Olaylar ve Çözümlemeler**, Yay. Haz. Selman Kayabaşı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.

⁵³ **Madanoğlu Cuntası (İddianame)**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1973.

⁵⁴ İlhan Selçuk, **Ziverbey Köşkü**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.

⁵⁵ Şükran Soner, **Bizim 68'liler**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.

⁵⁶ Fatma Hikmet İşmen, **Parlamentoda 9 Yıl TİP Senatörü olarak 1966-1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları**, Çark Matbaası, Ankara, 1976.

⁵⁷ Mehmet Ali Aybar, **12 Mart'tan Sonra Meclis Konuşmaları**, Sinan Yayınları, İstanbul, 1973., Uğur Mumcu, **Aybar ile Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990.

⁵⁸ Sırrı Öztürk, **12 Mart 1971'den Portreler I**, Sorun Yayınları, İstanbul, 1993., **12 Mart 1971'den Portreler II**, Sorun Yayınları, İstanbul, 1994., **12 Mart 1971'den Portreler III**, Sorun Yayınları, İstanbul, 1997.

⁵⁹ İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart Nedenleri Yapısı Sonuçları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009. İsmail Cem, yazdığı yazılar hakkında şöyle demektedir: “*Günlük yazının, yaşanan anın ürünü olmak gibi, o anı en gerçek, en yalın biçimde ve özülle yansıtmak gibi bir önceliği var.*” Çalışmamızda, gazetecilerin dönem içerisinde yazılmış yazılarından faydalanılmıştır. Günlük yazıların çalışmamızca değerlendirilmesinde Cem'in görüşünde belirttiği gibi olayları yalın haliyle ifade edilmesinin önemi büyüktür. İsmail Cem'in büyük çoğunluğu Milliyet gazetesinde yayımlanmış günlük yazılarından oluşan bu kitabın orijinali üç cilt halinde yayımlanmıştır. 2009 yılında İş Bankası Kültür Yayınları kitapları tek cilt halinde tekrar basmıştır.

⁶⁰ Mehmed Kemal, **12 Mart Öfkeli Generaller ve İşkence**, Soyut Yayınları, İstanbul, 1974.

⁶¹ Uğur Mumcu, **Sakıncalı Piyade**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1993.

⁶² Mümtaz Soysal, **Güzel Huzursuzluk**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

gazeteci olarak bulunan Hikmet Çetinkaya'nın *Sancılı Yıllar*⁶³, 12 Mart Muhtırası verildiğinde CHP Gençlik Kolları genel başkanlığı görevinde bulunan Süleyman Genç'in *12 Mart'a Nasıl Gelindi Bir Devrin Perde Arkası 1960-1971*⁶⁴, Askeri Hakim Ali Elverdi'nin *Bu Vatana Kastedenler*⁶⁵ ve Askeri Savcı Baki Tuğ'un *12 Mart 1971 Türkiye Gerçekleri ve Soysal Davası*⁶⁶ kitaplarına ek olarak "*Türk Siyasi Tarihinde bir dönüm noktası olan 12 Mart 1971 tarihli muhtıra ile onu takip eden günlerde Adalet Partisi'nin tutum ve davranışlarını, memleketsever görüşlerini aksettirecek olan bu vesikalar*" tanıtımıyla başlayan, bizzat AP genel merkezi tarafından yayımlanan *Oniki Mart ve Sonrası*⁶⁷ ile *Oniki Mart ve Sonrası - İkinci Kitap*⁶⁸ ayrıca Süleyman Demirel'in kaleme aldığı *Büyük Türkiye*⁶⁹ ile konuşmalarından derlediği *1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*⁷⁰ kitapları çalışmamızda yararlanılan eserler arasındadır.

Çalışmamızda kullandığımız 'tanıklık' esasına dayalı eserler yukarıda belirttiklerimiz ile sınırlı tutulmuştur. Araştırmamızın ana kaynağını ifade eden bu eserler haricinde dönemin siyasal yapısını belirten siyasi tarih kitapları da araştırılmıştır. Ordu-sivil ilişkileri içerisinde bir dönemi yansıtan çalışmamız kapsamında fikir sahibi olabilmek için asker-siyaset ilişkilerini değerlendiren kaynaklar üzerinde durulmuştur. Basında 12 Mart döneminin içinde bulunmuş kişilerle yapılan röportajlar ve döneme dair önemli haberler içeren *Yankı*, *Ortam*, *Devir* ve *Meydan* dergileri incelenmiştir. Tüm bu kaynaklar çerçevesinde, kişilerin ifade ettikleri olaylar tespit edebildiğimiz kadarıyla mukayese edilerek değerlendirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivinden belge temin edilmiştir ve T.B.M.M Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanmış dinleme tutanakları incelenmiştir.

⁶³ Hikmet Çetinkaya, *Sancılı Yıllar 1965-1971*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1986. Gazeteci Çetinkaya'nın adı geçen kitabı daha sonra *Sancılı Yıllar Kuşatılmış Sokaklar 68'den 78'e* adıyla genişletilerek yeniden basılmıştır.

⁶⁴ Süleyman Genç, *12 Mart'a Nasıl Gelindi Bir Devrin Perde Arkası 1960-1971*, İleri Yayınları, 1971.

⁶⁵ Ali Elverdi, *Bu Vatana Kastedenler*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul, 1976.

⁶⁶ Baki Tuğ, *12 Mart 1971 Türkiye Gerçekleri ve Soysal Davası*, Yayınevi yok, 1995. Emekli Hakim Albay Baki Tuğ kitabını, 12 Mart döneminde yüzbaşı rütbesindeyken savcı olarak görev yaptığı Mümtaz Soysal Davası kapsamında hakkında söylenenlere cevap vermek maksadı ile kaleme almıştır. bkz. Tuğ, *a.g.e.*, s.8-12.

⁶⁷ *Oniki Mart ve Sonrası-12 Mart 1971'den 19 Mayıs 1971'e Kadar Cereyan Eden Olaylar ve Adalet Partisi'nin Görüşleri*, AP Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1971.

⁶⁸ *Oniki Mart ve Sonrası-12 Haziran 1971'den 19 Mayıs 1972'ye Kadar Cereyan Eden Olaylar ve Adalet Partisi'nin Görüşleri*, AP Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1972.

⁶⁹ Süleyman Demirel, *Büyük Türkiye*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1977.

⁷⁰ Süleyman Demirel, *1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*, Doğu Matbaası, Ankara, 1973.

I. BÖLÜM

I. 15 EKİM 1961 SEÇİMLERİ

12 Mart Muhtırasını anlamlandırabilmek için, 27 Mayıs askeri darbesi sonrası gelişmelerin iyi irdelenmesi gerekmektedir. 1965 genel seçimleri ile AP iktidarına giden sürecin irdelenmesi için ise 1961 genel seçimlerine değinmek gerekmektedir. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin ardından sivil yönetime geçiş, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimler ile gerçekleşmiştir. Seçimler, Yassıada yargılamaları sonucunda idamına hükmedilen sabık başbakanın toplum üzerinde yarattığı derin şok etkisi üzerine yapılmış ve bu şok hali ilerleyen yıllar boyunca parlamenterlerin üzerinde etkili olmuştur. Yassıada davasını kimi çevreler Terakkiperverler ve İttihatçılar'ın yargılandığı 1926 İstiklal Mahkemelerinden sonra ikinci bir 'siyasal soykırım' olarak nitelemektedir.⁷¹1960'lı yıllar boyunca hüküm süren askeri vesayetin, bu durumun doğurduğu sonuçlar üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir.

15 Ekim 1961 seçimlerine katılacak olan adayların belirlenme yöntemi 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Siyasi Partiler Kanunu çerçevesinde gerçekleşmiştir.⁷² Seçimler demokratik usuller gereğince yapılmasına rağmen siyasi atmosferin o kadar da özgür olmadığı gözükmektedir.⁷³ Bu seçimlerde seçmen, TBMM içerisinde görev yapacak Millet Meclisi milletvekilleri ile Cumhuriyet Senatosu'nda yer alacak senatörleri seçmiştir. Senato, 9 Temmuz 1961 tarihinde gerçekleştirilen halk oylaması sonucu kabul edilen 1961 Anayasasına⁷⁴ göre TBMM'nin bir kanadını oluşturan kurum olarak yerini almıştır. TBMM

⁷¹ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze**, İmge Kitapevi, Ankara, 2013, s.97.

⁷² Adı geçen kanunun özelliklerinden bir tanesi 1960 öncesinde geçerli olan bir milletvekili adayının birden fazla seçim bölgesinden aday olmasının engellemesidir. (der)Tarhan Erdem, **Yasama Meclis Üyeleri Seçimi ve Siyasi Partiler Kanunları 1876-2013**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s.288-289. İki farklı bölgeden aday olup seçilen milletvekili bir diğer seçim bölgesinin eksik temsiline yol açmakta bu sebeple ara seçimlerin yapılması gerekmektedir. 1950 seçimlerinden sonra 16 Eylül 1951 tarihinde ara seçim yapılmış fakat 1954 ve 1957 seçimleri sonrasında ara seçim yapılmamıştır. Mecliste, Bursa, Kayseri, Aydın ve Zonguldak X. Yasama Döneminde 1 milletvekili eksik temsil edilmiştir. Ayrıca Bursa, Kocaeli, Aydın XI. Yasama Döneminde 1 milletvekili eksik temsil edilirken, Ankara 5 milletvekili eksik temsil edilmiştir.

⁷³ 5 Eylül 1961 tarihinde, 31 Ağustos'ta beri Çankaya'da yuvarlak masa toplantısı yapan parti liderleri ortak bir bildiri yayımlamışlardır. Bildiride, "27 Mayıs Devrimini siyasal çıkarlara alet etmemek, İslamiyeti siyasal amaçlara alet etmemek, Atatürk Reformları'nı korumak, MBK'nın seçim siyasetini eleştirmemek, ülkede bölücülük yapacak propagandalar yapmamak, Yassıada Mahkemelerinde alınan kararları eleştirmemek ve parti çıkarları için kullanmamak, aşırı sola, komünizme, aşırı sağ ve ırkçılığa ve her türlü totaliter sisteme ve ayrımcılığa karşı gelmek, dış siyaset konusunda birlik olmak" maddeleri bulunmaktadır. Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s.237., Sadettin Bilgiç bu maddeleri Milli Antlaşma olarak tanımlamaktadır. Bilgiç, **a.g.e.**, s.60-61. Ahmed Emin Yalman da maddeleri Milli Antlaşma olarak belirlemektedir. Yalman, **a.g.e.**, s.383. Ayrıca 9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan anayasa referandumunda hayır propagandası yapmak yasaklanmış, AP referandum propagandasında 'hayırda hayır vardır' diyebilmiştir. Ahmad, **a.g.e.**, s.234.

⁷⁴ Anayasa referandumunda oy hakkı olanların %83'ü oy kullanmış, %60,4 evet oyuna karşılık %39,6 hayır oyu çıkmıştır. Ahmad, **a.g.e.**, s.234.

450 milletvekilinin oluşturduğu Millet Meclisi ile 150 senatörün oluşturduğu Cumhuriyet Senatosu'ndan⁷⁵ meydana gelmektedir. Seçimler yeni seçim kanunu çerçevesinde barajlı d'Hondt sistemi üzerinden değerlendirilmiş ve seçim sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına iktidar olacak yeter sayıya ulaşamamıştır. 1961 seçimlerinde, kapatılan DP'nin devamı olarak nitelenen AP'nin almış olduğu %34.8'lik oy dikkat çekmektedir. Ayrıca yine DP tabanına hitap eden Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve AP toplam oyların %63.5'ini almıştır.⁷⁶ Bu oran 1950-1954-1957 seçimlerinde DP'nin almış olduğu oylardan daha fazladır. Bu noktada 1961 seçimleri DP'nin '*mezarında elde ettiği bir zafer*' olarak yorumlanmıştır.⁷⁷ Seçimlerden sonra AP Genel Sekreteri Şinasi Osma ile yapılan bir röportajda Osma, -AP'nin DP'nin devamı olduğu doğru mudur?- şeklindeki bir soruya kaçamaklı bir şekilde "*Biz AP'nin DP'nin varisi olduğu şeklinde bir beyanatta bulunmadık. DP'ye bağlı kalanlar DP'nin programını beğenenler milyonları aşar. Biz bu programa göre hareket edeceğimizi söyledik. Böylece önceden DP'ye oy verenlerin çoğu bizim partiyi tuttu.*" demektedir.⁷⁸ O günün olağanüstü şartları altında AP Genel Sekreteri'nin kendilerini ifade edebilmek için en iyi yolu kullandığı düşünülmektedir. Acar Tuncer AP'yi, "*Demokrat Parti'nin ruhta, fiilde, manada devam eden kendi cüssesidir. Mayası 1946, ideali hürriyet, gayreti halkın refah ve saadeti, hedefi büyük ve modern Türkiye olan Demokrat Parti'nin, isim ve kalıp değişikliğiyle yaşayan şekli Adalet Partisi'dir.*" cümleleriyle açıklamaktadır.⁷⁹

Seçim sonuçları çerçevesinde ortaya çıkan tablo MBK üzerinde hayal kırıklığı yaratmıştır. Çünkü MBK mensuplarının genel düşüncesi CHP'nin tek başına iktidar olacağı şeklindedir. Propagandalar bu şekilde yapılmıştır. Seçimlerde CHP, iktidarı '*çantada keklik*' olarak görüyordu.⁸⁰ Bu dönem için Orhan Erkanlı, "*Halk bütün baskılara rağmen yeni*

⁷⁵ Adı geçen 150 senatöre ek olarak 15 kişi cumhurbaşkanı tarafından kontenjan senatörü olarak atanmaktadır. 27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren MBK üyeleri tabii senatör olarak senatonun doğal üyeleridir. Ayrıca cumhurbaşkanlığı görevinde bulunmuş olanlar da senatonun tabii üyesidir. Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar, DP'lilerin siyasal hakları geri verildikten sonra bu hakkından yararlanmamıştır. Geriye kalan senatörler ise seçimle belirlenir. Cumhuriyet Senatosu için 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleşen genel seçimler hariç 12 Eylül 1980'e kadar yenileme ve ara seçim olmak üzere 8 seçim yapılmıştır. Cumhuriyet Senatosu 12 Eylül darbesiyle kaldırılmıştır. Tunca Özgişi, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri, Türkiyat Mecmuası*, C.XXI/Güz, 2011, s.300., Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Resmi Gazete**, 31.5.1961 No: 10816., Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1977-1999**, TESAV Yayınları, Ankara, 2002, s.87.

⁷⁶ Seçim sonuçları için bkz. **Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2011**, TÜİK, Ankara 2012, s.12.

⁷⁷ Şirin Tekeli, *Cumhuriyet Döneminde Seçimler, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.VII, İletişim Yayınları, s.1814.

⁷⁸ Bilgiç, a.g.e., s.66.

⁷⁹ Acar Tuncer, **Hakimiyet Milletindir**, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1972, s.79.

⁸⁰ Erdoğan Örtülü, **Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım 22 Şubat 21 Mayıs**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1966, s.143

partilere kaymaktadır. Yeni Partiler DP'nin varisi olduklarını açık kapalı ilan ederek oy toplamak çabası içindedirler. Halk Partisi, önce ihtilale sahip çıkmanın, sonra MBK'ni bölerek işine gelmeyenlerin tasfiye ettirmenin ve kalanlara vasilik, akıl hocalığı etmenin zararlarını görmeye başlamıştır. Seçim şansı gittikçe azalmaktadır. Şimdi yeni bir slogan işlemektedir, 'Eğer seçimleri Halk Partisi kazanmazsa ordu iktidarı devretmeyecektir.' Bu propaganda halk üzerinde kötü ve menfi tesirler yaratmaktadır."⁸¹ yorumunda bulunmuştur. Seçim sonuçları sağ çizgideki üç partinin toplam oyun yaklaşık %62.5'ini aldığını göstermektedir. Bu durumu Sadettin Bilgiç⁸², "Milletimiz partileri kurarken ve seçimlerde oyunu kullanırken çok dikkatli davranmıştı. AP'nin kurulup güçlendiği yerlerde YTP'yi hiç kurmamış veya sembolik olarak kurmuş, YTP'nin kurulup geliştiği yerlerde AP için aynı şeyi yapmış, CKMP'nin geliştiği yerlerde AP ve YTP'yi sembolik olarak kurmuştu. Böylelikle seçimlerde oylarını dağıtmamıştı. Millet bu davranışıyla 'Biz onları meclise gönderelim, onlar mecliste bir araya gelerek bizim meselelerimizi çözsünler.' mesajını vermişti. Ama aydın geçinenler milletin bu mesajını anlayamadılar."⁸³ cümleleriyle irdelemektedir. Bilgiç düşüncelerini DP sonrası siyasi atmosfer odaklı yorumlasada CKMP ve YTP'nin siyasi konumları AP'ye nazaran daha esnek durumdadır. Metin Toker ise YTP Başkanı Ekrem Alican'ı Çankaya'nın en çok istediği başbakan olarak nitelendirmektedir.⁸⁴ Ayrıca CKMP Başkanı Osman Bölükbaşı seçimlerden sonra hiçbir partinin tek başına iktidar olamayacağı bir sonucun çıkması karşısında Cemal Gürsel'e bir koalisyonda yer almayacağını bildirmiştir.⁸⁵ Bu ve buna benzer durumlar karşısında Bilgiç'in düşünceleri fazla iyimser olarak değerlendirilebilir.

15 Ekim seçimleri ordu içerisinde bir kesimin tekrar kıpırdanmasına zemin hazırlamıştır. Olaylar, artık gücün 27 Mayıs'ın kudretli subayları olarak nitelenen MBK'nde olmadığını göstermektedir. Artık güç başında Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın bulunduğu Silahlı Kuvvetler Birliği'ndedir. SKB, siyasi ortam harekete geçmeyi gerektirdiğinde yüksek komuta kademesinin harekete geçeceğini müdahale yanlısı alt rütbeli subayları inandırmak düşüncesi etrafında örgütlenmiş, emir komuta zinciri içerisinde hareket

⁸¹ Erkanlı, **a.g.e.**, s.184. MBK üyesi olan Erkanlı, anlaşmazlıklar dolayısıyla komiteden tasfiye edilip yurtdışına hükümet müşaviri olarak gönderilen 14 MBK üyesinden biridir. **a.g.e.**, s.405-406.

⁸² Sadettin Bilgiç, Demokrat Parti Isparta Milletvekili olan ve 27 Mayıs sonrası Yassıadada'da idamla yargılanan Said Bilgiç ve yine 27 Mayıs sonrası üniversitelerden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesinden biri olan Prof. Dr. Emin Bilgiç'in kardeşidir. 1961 milletvekili seçimlerinde Isparta Milletvekili olarak seçilmiştir. **a.g.e.**, s.2-70.

⁸³ **a.g.e.**, s.70.

⁸⁴ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.14.

⁸⁵ Toker, **a.g.e.**, s.15.

eden bir oluşumdur. 27 Mayıs Askeri Darbesinde olduğu gibi emir komuta zincirinden çıkmanın sakıncaları kendilerinde iyi anlaşılmiş görünmektedir.⁸⁶ Bu şartlar altında 21 Ekim 1961 günü İstanbul'da, 28 albay ve 10 general bir müdahale kararı almış ve bunun uygulama tarihi için 25 Ekim gününü seçmişlerdir.

Cuntanın İstanbul Grubu olarak tanımlanan bu oluşumun o günkü ev sahipliğini İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Refik Tulga yapmaktaydı.⁸⁷ İmzacılar içinde Birinci Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural'ın da imzası bulunuyordu.⁸⁸ Protokolde imzası bulunanlar arasında, daha sonra 12 Mart sürecinde kuvvet komutanı olarak sahneye çıkacak Faruk Gürler, Celal Eyiceoğlu ve Muhsin Batur da vardı.⁸⁹ Protokol, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a iletilmek üzere 23 Ekim günü Ankara'ya yola çıktı. Fakat Sunay bu oluşumun karşısında olacak, İstanbul grubunu ikna edip 24 Ekim günü Çankaya'da parti liderleriyle yeni bir görüşme yaparak orta yolu bulacaktı.⁹⁰ Oysa ordunun görüşü belliydi ve Yassıada mahkumlarının affedilmemelerine ek olarak Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı olmasını istiyorlardı. Bu herkes için bir orta yol olarak gözüküyordu. Çünkü bu durumun ortaya çıkışında Kurtuluş Kayalı'nın betimlediği gibi '27 Mayıs ilkelerinin korunması gerekliliği yolunda bir inanç ve bunun doğal uzantısı olarak eylemde bulunma isteği' vardı.⁹¹ Şüphesiz bu durumun da arkasında, seçimlerde CHP ve AP'nin birbirine yakın oy alması ve ikisinin de tek başına hükümet kuracak çoğunluğa ulaşamaması yatıyordu. İşin tuhaf tarafı AP'yi DP'nin devamı olarak karşı-devrimci gören bu cuntanın üyeleri AP iktidarı döneminde korgeneral ve orgeneral rütbesine terfi ettirilecek ve aralarından bazıları 12 Mart Muhtırasının ön saflarında yer alacaktır.⁹²

⁸⁶ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Hil Yayınları, İstanbul, 2015, s.183-185.

⁸⁷ Mehmet Ali Birand, Can Dünder, Bülent Çaplı, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitapevi, Ankara, 2004, s.23.

⁸⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s.184. 21 Ekim Protokolü için bkz. Aytekin, **a.g.e.**, s.77-82., Örtülü, **a.g.e.**, 144-147., Faik, **a.g.e.**, s.172-177.

⁸⁹ Birand vd., **a.g.e.**, s.21-23.

⁹⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s.185. Sunay'ın bu tutumu ve Talat Aydemir'in darbe girişimlerindeki demokrasiden yana olan duruşu 1966'da parlamentoda çoğunluğa sahip AP grubunca Cumhurbaşkanı adayı olarak ortaya çıkarılıp Cumhurbaşkanı seçilmesiyle taçlanmıştır. Ümit Cizre Sakallıoğlu, **AP Ordu İlişkileri Bir İnkilemin Anatomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.49. Ali Gevgilili ise Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in İnönü'ye darbe girişiminden sonra Sunay'ın da emekliye ayrılmasını konusunda görüş bildirdiğini söylüyor, Gürsel'e göre 22 Şubat'ı cesaretlendirenlerin arasında Sunay'ın da olduğunu bildiriyordu. Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, 1987, s.246.

⁹¹ Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.97-98.

⁹² Faruk Gürler'in Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanmasına ilişkin belge CCA, Fon: 30.11.1.0 Yer: 357.35.6 Tarih: 31.08.1970, Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanlığı'na atanmasına ilişkin belge CCA, Fon: 30.18.1.2 Yer: 31.17.1 Tarih: 08.03.1969

24 Ekim günü Cevdet Sunay komutanlarla Genelkurmay'daki Yüksek Askeri Şura Salonu'nda bir görüşme yapmış ardından çıkan sonuç itibariyle toplantıda bulunan generaller Çankaya'ya geçmiştir.⁹³ 12 Mart'ın Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, adı geçen toplantıya katılan en genç ve kıdemsiz Tuğgeneral olarak belirmektedir. Ayrıca Batur toplantıda İsmet İnönü'nün askerlere hitaben “*Bu anayasa silahlı kuvvetlerin eseri mi? Bu anayasa ve demokrasiye inanıyor musunuz? Eğer böyleyse bu işlere ne karışıyorsunuz? Bunlar Meclis'e ait işlerdir.*” sözlerinde bulunduğunu ifade etmektedir. Batur bu sözleri hayatının ‘*ilk demokrasi dersi*’ olarak tanımlamaktadır.⁹⁴

21 Ekim Protokolü halledilmiş ve parti liderleri ordunun görüşleriyle uyuşmuştu. Ortaya çıkan sonuç Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesini öngörüyor, EMİNSU'ların⁹⁵ orduya, 147'lerin üniversiteye dönmelerinin önünü kapatıyor ve en önemlisi Yassıda Mahkumlarının affı meselesi gündeme gelmeyecek şekilde üstü kapatılıyordu. Parti liderleri 147'lerin meselesi haricinde olan görüşleri kabul ettiler. Fakat İnönü Yassıda Mahkumları ile olan kısmın karşısına “*şimdilik*” ibaresini düşüdü.⁹⁶ Şayet bu antlaşma olmasaydı belki de Meclis açılmayacaktı. 25 Ekim'de yeni iki kademeli Meclis ilk toplantısını yaptı. Ana gündem maddesi Cumhurbaşkanı seçimiydi. 18 Ekim tarihinde Cemal Gürsel ‘*Memleketi bu halde ve bu şartlar altında bırakmam doğru olmaz*’ diyerek Cumhurbaşkanlığı için adaylığını koyacağını gayri resmi olarak bildirmişti. 26 Ekim günü yapılan oylamada Cemal Gürsel oy kullanan 607 kişinin 434'ünden oy alarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁹⁷ 28 Ekim tarihinde bağımsız AP Senatörü Suat Hayri Ürgüplü Senato başkanlığına, 1 Kasım tarihinde ise CHP adayı Fuat Sirmen dokuz tur oylamadan sonra Meclis başkanlığına seçildi. AP Meclis Başkanlığı için CHP Milletvekili Nihat Erim ismini öne çıkarmaya çalışmıştır.⁹⁸

Hükümeti kurma işinin uzaması, CHP birinci parti olmasına rağmen Gürsel'in kafasında başbakanlık için başka seçeneklerin düşünüldüğü fikrini ortaya çıkarmıştı. Fakat 21 Ekim Protokolü'nün ertesinde gerçekleştirilen görüşmelerde sonuç, Gürsel Cumhurbaşkanı-

⁹³ Batur, **a.g.e.**, s.99-100.

⁹⁴ **a.g.e.**, s.103-104.

⁹⁵ EMİNSULAR: Emekli İnkilap Subayları, 27 Mayıs sonrasında ordudan emekli edilen subayları tanımlamak için kullanılan kısaltma. Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikamın...**, s.221.

⁹⁶ Yalman, **a.g.e.**, s.384., Toker, **a.g.e.**, s.37.

⁹⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s.240. 1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi isimli kitapta Gürsel'in almış olduğu oy, daha ilk oylamada 607 oy alarak... şeklinde anlatılmaktadır. Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, **1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.102. Özdemir Kalpakçioğlu Cumhurbaşkanlığı için bir zaman Ragıp Gümüşpala isminin de geçtiğini belirtmektedir. Gümüşpala Çankaya sırtlarında dolaştırılmış, burada çok yakında siz oturacaksınız paşam... denmiştir. Özdemir Kalpakçioğlu, **İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar II**, Nüve Matbaası, Ankara, 1968, s.23. **TBMM Birleşik Toplantı Tutanak Dergisi**, D.1, C.1, B.2, s.9, 26.10.1961.

⁹⁸ Toker, **a.g.e.**, s.13-14.

İnönü Başbakan formülü etrafında şekillenmişti.⁹⁹ Yeni hükümet ise İnönü'nün başbakanlığında 20 Kasım tarihinde kurulup, 2 Aralık'ta 269 güvenoyu alarak göreve başlamıştır.¹⁰⁰ Kurulan AP-CHP koalisyonunun uğraşması gereken bir çok mesele vardı. Öncelikle AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala bakanlar kurulunda yer almaya yanaşmamıştı. Bu durum yıllar sonra gerçekleşen AP-YTP-CKMP koalisyonunda Süleyman Demirel'in de önüne sunulmuş, AP liderinin başbakan olmadıktan sonra bakanlar kuruluna başbakan yardımcısı olarak girmemesi hususunda görüş bildirenler olmuştur.¹⁰¹

I. Koalisyon hükümetinin dağılmasına giden süreç 22 Şubat 1962 tarihinde Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir¹⁰² tarafından gerçekleştirilen başarısız darbe girişimi ile başlamıştır. 21 Ekim Protokolünde imzası bulunan ve 27 Mayıs Askeri Darbesi gerçekleştiğinde Kore'de olan Talat Aydemir, yeni düzende umduğunu bulamayan Albaylar Cuntası'nın başı olarak ön plana çıkmaktaydı.¹⁰³ O günlerde yeni bir darbe girişimi beklenen bir gelişme olarak hükümet nezdinde sezilmekteydi. Bu durumun daha açık bir şekilde ifadesi ise Ahmet Emin Yalman'ın Aydemir ile gerçekleştirdiği röportajda bizzat Aydemir'in kendisi tarafından ifade edilmiş, daha sonra bazı gazetelerde Yalman için bu ifadeleri uydurduğu sanısı yazılmaya başlanınca bizzat Aydemir tarafından Yalman'ın ifadeleri doğrulanmıştır. Adı geçen ifade şu şekildedir, *“Size durumu açıkça anlatayım: Bu memleket bir barut fıçısı gibidir. Ben de elimde bir meşale tuttuğum halde fıçının üzerinde oturuyorum, canımın istediği anda fıçıyı havaya uçurabilirim. Karşımda bulunanlar parmak bile oynatamazlar. Kimini şoförleri, kimini emir subayları vasıtasıyla vurdurmak ve yok etmek elimdedir. Bunu yapmak için en uygun ortamı, memlekete en az zarar, en geniş fayda sağlayacak şekli kolluyorum.”*¹⁰⁴ Özdemir Kalpakçioğlu, Aydemir'in darbeye yeltenmesini, daha sonra tesirsiz hale gelmesi için bu işe zorla itildiği şeklinde açıklamaktadır.¹⁰⁵ Fakat bu ifade Aydemir'in kendi hatıraları okunduğunda ve olaya şahit olanların anlatıları bakıldığında geçersiz bir tutum olarak göze çarpmaktadır. Aydemir, 21 Ekim Protokolünden sonra Cevdet Sunay'ın kendisine dönüp; *‘sen çok ateşlisin, çok heyecanlısın’* demesi üzerine *‘ben sadece gerçekleri*

⁹⁹ Toker, **a.g.e.**, s.22.

¹⁰⁰ Aydın, Taşkın, **a.g.e.**, s.102., Ahmad, **a.g.e.**, s.242.

¹⁰¹ “... Koskoca partinin Genel Başkanı Başbakan Yardımcısı olur mu? Gümüşpala oldu mu? diye bana karşı çıktılar ve bana Demirel'i harcatmayacaklarını söylediler.” Bilgiç, **a.g.e.**, s.138-139., Turgut, **Siyasetten Kesitler**, s.289.

¹⁰² Talat Aydemir'in hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Talat Aydemir, **Hatıralarım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

¹⁰³ Orhan Erkanlı anılarında 22 Şubat hareketinin hakiki liderinin Dündar Seyhan olduğunu ifade etmektedir. Fakat Harp Okulu talebeleri tarafından çok sevildiği için Aydemir'in isminin ön plana çıkarıldığını söylemektedir. Erkanlı, **a.g.e.**, 189.

¹⁰⁴ Yalman, **a.g.e.**, s.386-387.

¹⁰⁵ Kalpakçioğlu, **a.g.e.**, s.30.

söylüyorum, kimin haklı veya haksız olduğunu olaylar gösterecektir' cevabını vermiştir.¹⁰⁶ Bu anlatılarda bahsedilmek istenen görüş SKB¹⁰⁷ tarafından 9 Şubat tarihinde imzalanan Balmumcu Protokolüne kaynak oluşturan ruh halini ifade etmektedir.¹⁰⁸ Bu görüş onlara göre DP zihniyetinin hortlaması olarak değerlendirilebilir. Öyle ki Meclis açıldıktan sonra AP ve YTP kanadından Yassıda mahkumlarına karşı af kampanyaları sıklıkla dile getirilecektir. Bilgiç anılarında bu durumu tasdikleyerek *"AP'liler olarak Meclis'e ayak bastığımız andan itibaren DP'li arkadaşlarımızın siyasi hakları dahil afları üzerinde ısrarla duruyorduk."* diyebilmektedir.¹⁰⁹ DP'lilerin affi konusuna çalışmamızın başka bir bölümünde detaylı olarak değinilecektir.

22 Şubat hareketinin başarısız olmasında Başbakan İnönü'nün önemli bir yeri vardır. Harekatın bırakılması karşılığında o ana kadar kan dökülmediği için darbe girişiminde bulunanların emekliye ayrılıp affedilmeleri, İnönü tarafından Talat Aydemir'e bildirilmiş ve bir darbe için son halkayı tamamlayamayan Aydemir bu öneriyi kabul etmiştir.¹¹⁰

Başarısız darbe girişimin ardından 23 Şubat'ta TBMM'ye gelen Başbakan İnönü, galip komutan edasıyla girdiği Meclis'te daha önce örneği görülmemiş bir şekilde tüm partilerin alkışları ile karşılanmıştır.¹¹¹ Fakat sırada I. Koalisyon hükümetinin canını alacak af meselesi vardı. AP kurmaylarının af meselesinde çalışma yaparken karşılarına, Meclis açılırken kabul ettikleri *'af meselesinde ısrar etmemek'* maddesi çıkıyordu. Koalisyonda ilk çatırdama, 28 Şubat günü bir protokol olarak imza edilip, 3 Mart'ta Meclis'ten 5 Mart'ta Senato'dan geçen Anayasa Nizamını Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Fiiller Hakkındaki Kanun Tasarısı (Tedbirler Kanunu) ile ortaya çıktı.¹¹² Bu kanun açık bir şekilde 27 Mayıs'ı koruyor, hakkında olumsuz ve tahrik edici konuşma ile DP adına faaliyet ve propaganda yapmayı ayrıca DP'nin devamı oldukları şeklinde beyanları yasaklıyordu.¹¹³ Nihayet uzun tartışmalar sonucunda 30 Nisan günü 22 Şubatçılar hakkındaki af tasarısı Meclis'ten geçti. 10 Mayıs'ta ise Senato'dan geçerek kabul edildi.¹¹⁴ Af üzerinde AP grubundaki kesimlerin

¹⁰⁶ Aydemir, **a.g.e.**, s.87.

¹⁰⁷ Silahlı Kuvvetler Birliği, 27 Mayıs Askeri Darbesinden sonra değişen güç dengeleri çerçevesinde orduda gücü elinde tutan, başında Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın bulunduğu oluşum.

¹⁰⁸ 9 Şubat Protokolü ve 22 Şubat darbe girişimi hakkında bkz. Toker, **a.g.e.**, s.44-89., Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984, s.153-165., Batur, **a.g.e.**, s.105-111., Örtülü, **a.g.e.**, s.177-214., Faik, **a.g.e.**, s.187-247., Aytekin, **a.g.e.**, s.181-197., Erkanlı, **a.g.e.**, 189-196., Seyhan, **a.g.e.**, s.173-202. İnönü'nün 22 Şubat hakkındaki radyo konuşması için bkz. Kalpakçioğlu, **a.g.e.**, s.44-48.

¹⁰⁹ Bilgiç, **a.g.e.**, s.81.

¹¹⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s.121.

¹¹¹ Ahmad, **a.g.e.**, s.245., Toker, **a.g.e.**, s.87.

¹¹² Ahmad, **a.g.e.**, s.246.

¹¹³ Bilgiç, **a.g.e.**, s.86.

¹¹⁴ Ahmad, **a.g.e.**, s.247.

yüksek sesten dile getirmeye başladıkları söylem, hükümet üzerinde bunaltıcı etki yaratmaya başlamıştı. Gümüşpala ile İnönü arasındaki görüşmeler sonuç vermiyordu. İnönü'nün yüzeysel af konusundan başka, ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik anlamda gerçekleştirilebilecek meseleler üzerine eğilmek istediği söyleniyordu. Bu olaylar devam ederken 30 Mayıs'ta İnönü kabinesi istifa etti. İnönü Meclis grubuna "*Af kanunu hükümeti mefluç hale getirmiştir.*" dedi. 1 Haziran'da İnönü'nün istifa mektubu yayımlandı. İstifa karşısında İnönü'yü evinde ziyaret etmek isteyen Gümüşpala parti içerisindeki bir grup tarafından durdurulmuş ve görüşmenin resmi bir çerçevede Meclis'te yapılmasına karar verilmişti. AP içerisindeki bu grubun düşünceleri "*Bu milleti, milli iradenin hür ve serbest bulunmadığı tehdidi veya vehmi ile idare etmek isteyenleri yarın milli vicdan ve tarih sorumlu tutacaktır.*" sözleriyle açıklanmaktadır. Bahsi geçen grubun kendilerine göre korkakça devam eden bu koalisyonun devamında ısrarcı olmadıkları göze çarpmaktadır.¹¹⁵

I. Koalisyonun dağılmasından sonra devam eden hükümet buhranı Cumhurbaşkanı Gürsel'in araya girmesiyle 24 Haziran tarihinde aşıldı. YTP, CKMP ve CHP yeni bir koalisyon hükümeti kurma konusunda anlaşmışlardı. 25 Haziran'da koalisyonun resmen kurulduğu açıklandı. 7 Temmuz'da hükümet 134 aleyhte ve 4 çekimser oya karşılık 259 lehte oyla güvenoyu aldı.¹¹⁶

II. Koalisyon döneminin en önemli olaylarından bir tanesi 12 Ekim'de DP'lilerin hapis süresini azaltacak olan kısmi af tasarısının büyük bir çoğunlukla Meclis'ten geçmesidir. Yasa son olarak 16 Ekim'de Senato'dan geçip 18 Ekim'de resmi gazetede yayımlanmıştır.¹¹⁷ Bu süreçte AP I. Büyük Kongresi yapılmış parti içerisindeki '*hışımlı*' olarak adlandırılan grup parti yönetiminde ön saflara çıkmıştır.¹¹⁸ 11 Ocak 1963 tarihinde Meclis'te bütün partilerden üyeleri olan '*Komünizm ile Mücadele Komisyonu*' kurulmuştur. İlerleyen dönemde aynı isimle dernek haline gelen örgütlenme, ülkenin bir çok yerinde ortaya çıkmaya başlayacaktır.¹¹⁹ 22 Şubat 1962'de başarısız bir darbe girişiminin bulunan Talat Aydemir, 21

¹¹⁵ Bilgiç, **a.g.e.**, s.88-95. Koalisyon hükümetinin dağılma süreci için bkz. Ahmad, **a.g.e.**, s.248., **Demokrasi Sürecince...**, s.217-218., Aydın, **a.g.e.**, s.117., Toker, **a.g.e.**, 90-131. Kalpakçıoğlu, **a.g.e.**, s.66-69. "*AP'nin 1960-1964 arasındaki titrek muhalefetine örnek bir açıklama ...*" Arcayürek, **a.g.e.**, s.103.

¹¹⁶ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, s.219-223., Kalpakçıoğlu, **a.g.e.**, s.70-97.

¹¹⁷ <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11235.pdf> Erişim Tarihi 27.02.2019. Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s.253., Bilgiç, **a.g.e.**, s.96.

¹¹⁸ 30 Kasım 1962 tarihinde yapılan AP I. Büyük Kongresi için bkz. Filiz Demirci Güler, **Türkiye Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi**, TODAİE Yayınları, Ankara, 2003, s.63-64., Bilgiç, **a.g.e.**, s.98-100. AP içerisindeki Hışımlı/İlmli grup için bkz. Kayalı, **a.g.e.**, s.118., Turgut, **Siyasetten Portreler**, s.95-96.

¹¹⁹ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s.222., **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s.257. Komünizmle Mücadele Derneği'nin fahri başkanlığı Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e verilmiştir. Gürsel, 16.07.1965 tarihinde derneğin fahri başkanlığını bırakmıştır. **a.g.e.**, s.293.

Mayıs 1963 tarihinde yine bir kalkışmada bulunmuştur. Bu olay ilk hareket gibi olmamış, kalkışma kan dökülerek bastırılmıştır. Biri binbaşı biri albay olmak üzere 6 kişi ölmüş, 30 kişi yaralanmıştır. Olaylar sonrasında darbe teşebbüsünde bulunanlar tutuklanmış, haklarında verilen idam cezaları 9 Ocak 1964 tarihinde Aydemir ve Fethi Gürcan hariç olmak üzere müebbet hapse çevrilmiştir. Gürcan 27 Haziran, Aydemir 5 Temmuz 1964 tarihinde infaz edilmiştir.¹²⁰ Olaylara karıştıkları gerekçesiyle 14'lerden Muzaffer Özdağ, Alparslan Türkeş, Rıfat Baykal, Fazıl Akkoyunlu ve 151 emekli/muvazzaf subay ile 1.500'e yakın Harp Okulu öğrencisi tutuklanmıştır. 21 Mayıs Askeri Darbe girişimi sonrasında İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir.¹²¹

II. Koalisyon hükümetinin dağılmasına neden olacak süreç 17 Kasım 1963 tarihinde gerçekleştirilen mahalli idareler seçimleri ile başlamıştır. Aynı tarihlerde yapılması gereken Cumhuriyet Senatosu kısmi yenileme seçimlerinin ise 8 ay ertelenerek 6 Haziran 1964 tarihinde yapılmasına karar verilmiştir.¹²² Mahalli seçim sonuçlarına göre AP büyük bir atılım yapmış ve oyların %45.87'sini almıştır. CHP'nin oyu %36,97, YTP'in oyu %6.5 ve CKMP'in oyu ise %2.6 da kalmıştır. Sonuçlara göre AP 42, CHP 23 ve YTP ise 1 il kazanmıştır.¹²³ Sonuçların ardından Gümüşpala, göreve hazır olduğunu belirterek ilkbaharda erken genel seçimlere gidilmesi yönünde beyanat vermiştir. YTP Başkanı Ekrem Alican ise seçim sonuçlarının ardından, “*artık hükümette kalmaya imkan yoktur*” ifadesini kullanmaktadır.¹²⁴ Koalisyonun iki ortağı oy kaybını CHP ile ittifaklarına bağlamaktaydı. CKMP ve YTP Başbakan İnönü Başkan Kennedy'nin cenazesine katılmak üzere ABD'nde iken hükümetten çekilmişler ve II. Koalisyon da bu şekilde sonlanmıştır. İnönü 2 Aralık 1963'te istifasını Gürsel'e bildirmiştir.¹²⁵

III. Koalisyon hükümeti İnönü'nün başbakanlığında 24 Aralık 1963 tarihinde kurulmuştur. Yeni hükümet CHP ile Meclis'te bulunan bağımsız 33 milletvekilinden teşkil edilmiştir. İnönü bağımsız milletvekillerine kabine de 4 bakanlık vermiştir. Hükümet 4

¹²⁰ “*Albaylar, bir zamanlar devrilmesi için örgütlendikleri DP'lilerin ardından, kendilerini de aynı yazgı içinde buluyorlardı.*” Gevgilili, **a.g.e.**, 253.

¹²¹ 21 Mayıs 1963 darbe girişimi hakkında bkz. Aydın, **a.g.e.**, s.115-117., Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s.189-192., Kalpakçioğlu İnönü'nün bu girişimden daha önce olacaklar hakkında haberi olduğunu istese olayı gerçekleşmeden önleyebileceğini iddia etmektedir. Kalpakçioğlu, **a.g.e.**, s.75. Batur, **a.g.e.**, s.118-123. Erkanlı, **a.g.e.**, s.191-199. Aydemir, **a.g.e.**, s.159-180. Birand vd., **a.g.e.**, s.95-108.

¹²² Bilgiç, **a.g.e.**, 117-118.

¹²³ Seçim sonuçları için bkz. Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s.267., Aydın, **a.g.e.**, s.121.

¹²⁴ YTP'nin oy oranı(%6.5) 1961 genel seçimlerinde aldığı oya oranla(%13.7) yaklaşık yarı yarıya azalmıştı. Kalpakçioğlu, **a.g.e.**, s.77-78.

¹²⁵ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s.223., **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s. 267., Aydın, **a.g.e.**, s.120.

Ocak'ta 175 kırmızı oya karşılık 225 beyaz oyla güvenoyu almıştır. Fakat bu durum yine de bir azınlık hükümetini öngörmektedir. Meclis salt çoğunluk rakamı olan 226 oy elde edilememiştir. Keza CHP ve bağımsız milletvekillerinin toplam sayısı 208'dir. Bu durum koalisyon dışından bazı milletvekillerinin hükümete güven oyu verdiğini göstermektedir. Kaldı ki hükümete geçişten önce yaklaşık 1 aylık dönemde baş gösteren Kıbrıs olayları karşısında İnönü, güvenoyu alamazsa partisinin hiçbir koalisyon hükümetine katılmayacağını bildirmiştir. 24 Aralık'ta yeni hükümet teşkil edilinceye kadar hükümeti kurma görevi önce İnönü'ye gitmiş, İnönü parti grubu ile temasları sonucunda hükümeti kuramayacağını belirttiğinden sonra bu görev Gümüşpala'ya verilmiştir. Gümüşpala da temasları sonucunda hükümeti kuramayınca görev tekrar İnönü'ye dönmüştür. Mahalli idareler seçimleri sonrasında AP grubunda iktidara karşı bir göz kırpması olmuş, seçim sonuçları kendilerine özgüven kazandırmıştır. Mahalli idareler seçimleri sonucunda ortaya çıkan tablo toplumun siyasi eğilim olarak AP'ye yanaştığını gösterse de bu durumun parlamentoda hukuki bir geçerliliği bulunmamaktadır. İnönü'nün son başbakanlığına giden süreç bu şekilde cereyan etmiştir.¹²⁶

*'İhtilalin demokrasisini gütmek'*¹²⁷ zorunda kalan İnönü'nün darbe sonrası kurduğu III. Koalisyon Hükümet'i ülkenin dış siyasetinde buhranlı günler geçirdiği bir döneme rastlamıştır. Kıbrıs'ta Türklere karşı girişilen soykırım sonucu bir çok insan ölmüş ve 24 Aralık'ta Türk jetleri Kıbrıs'ta Rumları uyarıcı uçuşlar gerçekleştirmiştir.¹²⁸ Kıbrıs'taki buhran devam ederken Amerika'dan gelen baskılara İnönü'nün cevabı, *"Dünya yeniden kurulur ve Türkiye'de bu yeni düzende yerini alır"*¹²⁹ olmuştur. III. Koalisyon Hükümetinin dağılma süreci AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefatından sonra parti liderliğine seçilen Süleyman Demirel'in *'226 oyu bulur bulmaz hükümeti devirmeyi planladığını'* açıkça ifade ettikten sonra başlamıştır ve 12 Şubat 1965 tarihinde gerçekleştirilen bütçe görüşmeleri sırasında meydana gelmiştir.¹³⁰ Başbakan İnönü, kendine koalisyonun dağılma ihtimali sorulduğu zaman *"bulun 226'yu devirin"* cevabını vermiş ve bir oyla bile ret çıkarsa istifa

¹²⁶ III. Koalisyon hükümeti hakkında bkz. Toker, **a.g.e.**, 172-186., Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s.224-228., **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s.271-272., Kalpakçioğlu, **a.g.e.**, s.96-103.

¹²⁷ Ertuğ, **a.g.e.**, s.84.

¹²⁸ Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası İlkeler Aktörler ve Uygulamalar**, Alfa Yayınları, İstanbul, s.137.

¹²⁹ Gevgilili, **a.g.e.**, s.293. Kıbrıs Sorunu için bkz. Balcı, **a.g.e.**, 137-146., Kalpakçioğlu, **a.g.e.**, s.110-157.

¹³⁰ Bilgiç, hükümetin düşürülmesi hakkında ortaya çıkan görüşün, 9 Ocak 1965 tarihli AP Genel İdare Kurulu toplantısında, kendi verdiği 5 maddelik önerge sonrasında uygulamaya konulduğunu, Demirel'in İnönü Hükümeti'ni devirmeye hevesli olmadığını ve genel idare kurulu kararı üzerine buna razı olduğunu söylemektedir. Bilgiç, **a.g.e.**, s.137-138. Oysa Demirel'in *"226 kırmızı oy sağlarsak hükümeti düşürmek vazifemizdir"* sözleri Türk Milleti'nin zaptına çok daha önce (18 Aralık 1964) geçmiştir. Süleyman Demirel, **Yazdıkları ve Söyledikleri**, AP Genel Merkez Neşriyatı, Ankara, 1965, s.57.

edeceğini ifade etmiştir. Sürecin sonunda İnönü'nün beklediği olmuş, hükümet devrilmiştir. 1965 bütçesine 197'ye karşı 225 ret oy çıkmış, İnönü'de aynı gün Gürsel'e istifasını vermiştir. ¹³¹ İnönü düşerken yanında ABD'yi de götürmekte, ülkedeki Amerikan aleyhtarlığı yeni bir boyut kazanmaktadır. Bu durum altmışların ikinci yarısından itibaren Türkiye'yi etkileyecek olayların başlangıcına tekabül etmektedir. ¹³²

I.I. Türk Siyasetinde Yeni Bir Aktör: Süleyman Demirel

Ragıp Gümüşpala'nın 6 Haziran 1964'te vefatından sonra toplanan AP Temsilciler Meclisi, Süleyman Demirel'in Genel Başkan Vekili olarak partiye davet edilmesini ve bu görevin Sadettin Bilgiç tarafından yapılmasını istemişlerdir. Şayet daveti Bilgiç yapar ise Demirel'in görevi kabul edeceği düşünülmüştür. Fakat bir heyet halinde ziyaret edilen Demirel, gelmek istemediğini belirtmiştir. Demirel'e göre şartlar uygun değildir. ¹³³ Bu süreçte AP Temsilciler Meclisi, 12 Haziran 1964 tarihinde Sadettin Bilgiç'i Genel Başkan Vekili seçmiştir. ¹³⁴ O günlerde AP, iktidar namzeti olarak daha güvenceli bir şekilde ortada durmaktadır. 7 Haziran 1964 tarihinde Senato Kısmi Yenileme Seçimlerinde AP'nin aldığı %50,3 oy ve kazandığı 31 Senatör bunun göstergesidir. Hatta Bilgiç, seçim sistemi değiştirilmemiş olsa AP'nin kazanacağı senatör sayısının 41 olacağını ifade etmektedir. Ayrıca Bilgiç, daha sonraki dönemde bu seçimdeki başarıdan Demirel'e pay çıkarmak isteyenlere karşı seçimlerin yapıldığı dönemde Demirel'in parti ile uzaktan yakından alakasının olmadığı söylemektedir. ¹³⁵

AP Genel Başkanlığı için yarış, partinin 8 Kasım 1964 tarihli Ankara İl Kongresinde Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel arasında fiilen başlamıştır. ¹³⁶ Demirel parti başkanlığına

¹³¹ III. Koalisyon hükümetinin dağılma süreci için bkz. Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s.227-228., **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s.285., Toker, **a.g.e.**, 239-247., Birand vd., **a.g.e.**, s.128-132.

¹³² "Özellikle Kıbrıs olayları nedeniyle Johnson 'un sn. İnönü'ye yazdığı mektuptan sonra genç kuşakların tepkisi haklılık kazanarak büyümüş ve tam bir düşman noktaya ulaşmıştı... İnönü'nün başbakanlıktan düşürülmesinde genç kuşaklar tek sorumlu olarak CIA ve Amerika'yı bilmekteydi. Hele İsmet Paşa'nın 1966 Temmuz ayında partili 76 Milletvekilinin ortanın solu siyasetini bırakma isteğine karşı söylediği – Amerikalılar bir başbakan buldular benim yerime... Amerikalılara müracaat ediniz belki size de bir genel başkan bulurlar sözüyle bu gerçek doğrulanır olmuştu." Genç, **a.g.e.**, s.61-62.

¹³³ AP heyeti Şevket Demirel'e "Ağam bize ver. Bunu senden kayıtsız şartsız istiyoruz. Bu bir memleket meselesidir." diyorlardı. Hulusi Turgut, **Güniz Sokağı**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1987, s.72.

¹³⁴ Bilgiç, **a.g.e.**, 124.

¹³⁵ Bilgiç, **a.g.e.**, s.123., Güler, **a.g.e.**, s.65., Kısmi yenileme seçimlerinde senatörlük kazanan adaylar için bkz. **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, D.1, C.21, B.75 15.06.1964., Mehmet Turgut, Demirel'in AP tüzük ve programını bir gecede el yazısıyla yazdığına dair görüşün, Demirel'in AP kuruluş safhasında ve kurucular arasında bulunamamış olmasının psikolojisinde yarattığı kompleksten kurtulmak için ortaya atılan bir yalan olduğunu söyler. Mehmet Turgut, **Siyasetten Portreler**, s.118. AP tüzüğü ve programı eski Köylü Partisi'nin tüzük ve programının hemen hemen aynısıdır. Kalpakçıoğlu, **İkinci Cumhuriyet'in 3 Başbakanı ve Olaylar I**, Nüve Matbaası, s.35., Turgut, **a.g.e.**, s.118.

¹³⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s.281.

adaylığını koymasını Son Havadis gazetesine verdiği röportajda “AP'nin genel başkanlığına adaylığımı koymaya beni sevk eden husus, memleketime ve milletime hizmet arz etme şuurudur. Bu şuurun temelini Türkiye’de huzur ve refah davasını engelleyen sebeplerle mücadele edilmesi teşkil etmektedir. Uzun senelerden beri mücadelesi yapılan temel insan hakları henüz müesseseseleşmiş değildir. Halkımız ise fakrî zaruret içindedir. Türkiye'nin nurlu yarınlarına ulaşması için gayret sarfı her Türk vatandaşının vazifesidir.”¹³⁷ sözleriyle açıklamaktadır.

Demirel, 22 Mart 1963 tarihinde Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevi'nden şartlı tahliyesini izleyen günlerde cereyan eden olaylar sonucunda, teşkilatlardan sorumlu başkan yardımcısı olan Demirel AP'deki görevini bırakmıştır. Bu durum daha sonraları Demirel için ‘şapkasını bırakıp kaçtı’ yorumlarına sebep olacaktır. Bilgiç, “Demirel'in bu durumunu genel başkanlık yarışında istismar etseydim Demirel aday olamazdı” şeklinde açıklamaktadır.¹³⁸ 28 Kasım 1964 tarihli AP II. Büyük Kongresi'nin yapılacağı günlerde değişik kesimlerden yorumlar gelmekte, kongre hakkında açıklamalar yapılmaktaydı. Bilgiç'e göre yapılan çalışmalar kendisinin genel başkan olmasını istemeyen çevreler tarafından düzenlenmekteydi. Hatta kongrenin yapılacağı pazar gecesi 158 DP'li bakan ve milletvekili 15'er kişilik gruplar haline otel otel dolaşarak Celal Bayar'dan selam getirdiklerini Bilgiç'e oy verirsiniz seçimi kazansa dahi askerinin AP'ye iktidarı vermeyeceğini, kendilerinin şahsi ve siyasi gelecekleri ile oynamamaları hususunda partililere telkinlerde bulduklarını iddia etmektedir.¹³⁹ Ayrıca parti içinde Bilgiç için, “Hem Demokrat Partili hem Yassıada'da kardeşi var hem de gerici olarak bilinmektedir. Bu insanı ordu çevreleri başbakan olarak nasıl kabul eder?”¹⁴⁰ düşüncesinde olanların varlığı bilinmekteydi.

AP cephesinde ise seçime tek aday etrafında toplanarak girilmesi düşüncesi vardı. Bu çerçevede Bilgiç, mektup formülü denen bir görüşü ortaya atmış, partinin ileri gelen 28 kişisine taahhütname şeklinde bir mektup gönderilmesini, mektuba cevaben kimi genel

¹³⁷ Son Havadis, 26 Kasım 1964., Demirel, a.g.e., s.32-33.

¹³⁸ Bilgiç, a.g.e., s.101-107, 126.

¹³⁹ Bilgiç, a.g.e., s.134. “Demokrat Partililer de onu (Demirel) tutuyordu.” Turgut, a.g.e., s.240.

¹⁴⁰ Turgut, a.g.e., s.240. Demirel'in uzlaşmacı çizgisiyle başkan seçilmesinde Genelkurmay Başkanı Sunay'ın 12 Kasım'da Millet Meclisi başkanına yazdığı 27 Mayıs Devrimi, ordu ve komutanlar aleyhinde konuşanlara dikkat çektiğini mektubun da etkisi olduğu düşünülmektedir. Sunay'ın mektubu Gümüşpala'nın ölümünden sonra dikkat çeken düzeyde artan AP içerisindeki aşırılıklara -ki 18 Ekim'deki AP Gaziantep Kongresinde söylenen ‘satılmış komutanlar ve gayrimeşru meclis, hükümet ve devlet başkanları tabirleri’ bu görüşü doğrular niteliktedir- karşı kaleme alınmıştır. Üstü kapalı olarak böyle devam ederse silahlı devrim tehlikesi göze çarpmaktadır. Ahmad, a.g.e., s.282., Demokrasi Sürecinde..., s.195-196. Ali Gevgilili adı geçen mektubun Cumhurbaşkanı Gürsel'e yollandığını, Gürsel'in bu mektup üstüne tüm liderleri Çankaya'da toplayıp Bilgiç'in olası AP başkanlığının yol açabileceği sakıncaları göstermek istediğini belirtmektedir. Gevgilili, a.g.e., s.306.

başkan olarak görmek istediklerini belirtmelerini istemiş, sonuçlara göre kimin adı çıkarsa diğerinin adaylıktan çekileceğini belirtmiştir. Bu öneri iki aday tarafından da kabul edilmiştir. Mehmet Turgut'un aktardığına göre mektuba cevap vermeyen Giresun Milletvekili Ethem Kılıçoğlu, mektup olayının bir oyun olduğunu belirterek, bu işin Bilgiç için hazırlandığını, Bilgiç kazanırsa iptal edileceğini, Demirel kazanırsa Bilgiç'i devreden çıkarmak için kullanılacağını belirtir. Sonuçlar 14 ismin Bilgiç'i, 10 ismin ise Demirel'i aday görmek istedikleri üzerinedir. Turgut'un aktardıkları doğrultusunda Kılıçoğlu'nun görüşü haklı çıkmıştır. Bu noktada Demirel sonuçlara itiraz etmiştir. Sebep olarak da sonuçların erken açıklandığını belirtmektedir.¹⁴¹ Kongre'de Demirel'in mason olduğuna dair görüşler de kifayetsiz kalmıştır.¹⁴² Mason olmadığına dair belgeyi okuduktan sonra Demirel, köy evinde Kur'an-ı Kerim okunmadan sabah kahvaltısına oturulmayan bir ailenin çocuğu olduğunu kalabalığa söylemiştir. Celal Ertuğ bu ithamlar karşısında Demirel için, "*Ben Türkiye Cumhuriyeti yasalarının reddettiği hiçbir derneğin üyesi değilim demesi daha saydam bir tutum olacaktı*"¹⁴³ değerlendirmesinde bulunmuştur. Demirel için siyaset sahnesinde dini bir araç olarak kullanmanın ilk teması bu şekilde yapılmıştır. Kendisinin mason olduğu yönünde görüş bildirenler ise Bilgiç'e göre Demirel başkan seçildikten sonra onu ilk kutlayanlar olmuştur.¹⁴⁴ Cüneyt Arcayürek ise Demirel'in mason olduğuna dair belgenin bizzat Bilgiç tarafından ortaya çıkarıldığını söylemektedir.¹⁴⁵ Ayrıca Cihad Baban, Cemal Gürsel'in genel sekreteri Nasır Zeytinoğlu'nun da mason olduğunu ve Demirel'i bu kimliği ile tanıdığını

¹⁴¹ Turgut, **Siyasetten Kesitler**, s.264-265., Bilgiç, **a.g.e.**, s.126-128., Bozbeyli, **a.g.e.**, s.196-199.

¹⁴² Ferruh Bozbeyli, Demirel'in mason olduğuna dair iddianın Kongre'de Saadettin Bilgiç taraftarları tarafından ortaya atıldığını söylemektedir. Ayrıca Bozbeyli, Demirel'in kayıtlı olduğu mason locasından değil de kayıtlı olmadığı bir mason locasından üye olmadığına dair belge aldığını iddia ediyor. Bozbeyli, **a.g.e.**, s.199.

¹⁴³ Ertuğ, **a.g.e.**, s.106. Ayrıca Koçaş, Demirel'in din sömürücülüğünü mazur göstermek için Köşk'e (Cumhurbaşkanı) haber saldıgını, Bilgiç karşısında yararlı olabilecek, memlekete hizmet edebilecek makama gelebilmek için buna mecbur olduğuna dair bilgi verdiğini yazmaktadır. Koçaş da Demirel'in bu mazeretini duyduğunda içtenliğine inandığını ama, "*Yalanla ve din istismarı ile başlayan bu oyun inşallah yalan ve din sömürüsü ile devam etmez.*" demekten de kendini alamadığını belirtmektedir. Koçaş, **a.g.e.**, s.1580.

¹⁴⁴ Bilgiç, **a.g.e.**, s.132-133. Anılarından ortaya çıkan tabloda Mehmet Turgut'un, Demirel'in kongrede başkan seçilmesine pişman olduğu anlaşılmaktadır. Oysa Turgut, Demirel'in seçilmesinde katkısı olan simalardan biridir. Demirel için Turgut şöyle demektedir, "*Seçilecek genel başkan kısa zamanda başbakan olacaktı. Başbakan olabilecek ve devlet tecrübesi bulunan tek kişi olarak da kahramanımızı (Demirel) görüyorlardı ve bunda son derece samimiydiler. Ekipte bulunan bütün arkadaşlar hem çok gençti hem devlet tecrübeleri hiç yoktu hem de 4 yıldan beri beraber çalıştıkları için birbirlerinin kusurlarını olduğundan da büyük değerlendiriyorlardı. Aslında çoğumuz o zaman gözümüzde çok büyüttüğümüz devlet tecrübesinin hele kahramanımızı tanıdıktan sonra o kadar da önemli olmadığını anlayacaktık. Ama biz bunu anladığımız zaman her şey bitmiş atı olan Üsküdar'ı geçmiş olacaktı.*" Turgut, **a.g.e.**, s.239., Demirel'in tek adam olma ihtirasına sahip olduğu hakkında Sadettin Bilgiç ve Mehmet Turgut'un aktardıklarının yanında İhsan Sabri Çağlayangil ise Demirel için, "*...Gerçekleri gözden uzak tutmayan mizacı onu hiç yalnız bırakmamıştır. Kendisine güveni tamdır. Ama hiçbir şeyi tek başına yapmak istemez. İstişareye onun kadar önem veren az bulunur.*" demektedir. Çağlayangil, **a.g.e.**, s.107.

¹⁴⁵ Birand vd., **a.g.e.**, s.124.

belirterek Zeytinlioğlu'nun İzmir'den eski tanıdığı olan Gürsel'e Demirel'i samimiyetle tanıttığını aktarmaktadır.¹⁴⁶

Kongreye bu şekilde girilirken Cumhurbaşkanı Gürsel, Demirel'i müstakbel başbakan, laik, ileri görüşlü olarak tanımlamaktaydı.¹⁴⁷ Fakat MBK sekretaryasında görev yapmış, 23.03.1964-20.08.1964 tarihleri arasında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Plan-Koordinasyon Başkan Muavini olan Emekli Kurmay Yarbay Avni Elevli, Hayat Mecmuası'nın 38. sayısındaki bir resimde Demirel'in evinin şeref salonunda asılı olan Celal Bayar'ın resmine müteakiben 'AP eşittir DP' demekte ve Bayar'ı, Elevli'ye göre 27 Mayıs Devrimi'nin bir numaralı suçlusunu ve vatan haini olarak idama mahkum ettiği birisi olarak tanımlıyordu. Elevli, Demirel'i de bu çizgiden biri olarak görüyordu.¹⁴⁸ Tüm bu olaylar çerçevesinde Demirel kongrede kullanılan 1679 oyun 1072'sini alarak genel başkan seçildi. Bilgiç ise 552 oy alabilmişti. Başkanlık yarışının bir diğer adayı Tekin Arıburun'a da 39 oy çıkmıştı. 16 oy ise geçersiz sayılmıştı.¹⁴⁹ Gazeteci Ahmed Emin Yalman da başkanlık seçiminden sonra tanıma fırsatı bulduğunu belirttiği Demirel hakkında, "Olgun, sabırlı, tolerans sahibi, geniş görüşlü bir insana benziyordu. Nitekim temkini ve toleransı ilk zamanlarda kendisine çok başarı ve güven kazandırdı."¹⁵⁰ diyerek ilk izlenimini belirtmiştir. Mehmet Turgut'un aktardığına göre Ali Fuat Başgil, Demirel hakkında kendisine, "Kitabı bir tarafa bıraktık. Kır atı da yularını çıkarıp çayıra saldık. Ne gideceğimiz yön belli ne

¹⁴⁶ Baban, a.g.e., s.266.

¹⁴⁷ "...Artık dedi, yorgunum görüyorsun kıpırdayacak halim yok. Bilsen ki benden sonra İnönü'yü cumhurbaşkanı yapabileceksiniz, vallahi hemen bırakıp gideceğim. Ama mümkün değil. Nasıl İnönü'nün sıhhati, o da ihtiyarladi. Siz de onun yerine genç bir adam hazırlamalısınız. Hem neden Kasım Gülek'i tutmuyorsunuz? Dünyayı tanıyan, lisan bilen enerjik bir adam. Aranızda bu geçimsizlik devam ettikçe iktidara nasıl gelirsiniz? Bak AP kongresini yapacak, eh Cihad eh... Eğer Demirel AP'nin başına gelebilirse bütün dertleri hallederiz. O başkan olsun diye ben çok çalışıyorum. Bir muvaffak olursam rahat edeceğim. Aydın adam, yobazlığa yüz vermez, Demokratlara alet olmaz. Dünya görmüş. O zaman göreceksin AP de yola girecek. Benim gözüm arkada kalmayacak... Gürsel sözlerine şu şekilde devam etmektedir; Her halde hayata gözlerimi rahat kapayacağım, irticadan çok korkarım. DP sıkışınca İrticayı tahrik ederdi. Gümüşpala da nafîle zayıf kaldı, partilerin elinde oyuncak oldu. Amerika'da tahsil etmiş, laik, lisan bilir bir insan AP'nin başına geçerse, artık memleket kurtulur. Demirel'in Atatürkçülüğünden hiç şüphe etmiyorum. Genç adam... Bak, onlar (AP) kendilerini selamete çıkaracak adamı arayıp buldular. 40 yaşında, genç, istikbali parlak bir adam. Halbuki siz hala İsmet Paşa diye direnip duruyorsunuz. Yahu yok mu aranızda bir kişi ki ortaya çıksın, şu Halk Partisi'ne sahip olsun..." Baban, a.g.e., 265-266. Celal Ertuğ'da Demirel için "işte aradığımız başkan" demektedir. Ertuğ, a.g.e., s.104. İhsan Sabri Çağlayangil de anılarında kendisine kim için çalışıyorsun, oyunu kime vereceksin diye soran Ahmet Topaloğlu'na "Kimseye çalışmıyorum. Adım Tekin Arıburun'un listesinde yazılı. Fakat oyumu sayın Demirel'e vereceğim." dediğini yazmaktadır. Çağlayangil, a.g.e., s.101.

¹⁴⁸ Avni Elevli, 1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1967, s.144.

¹⁴⁹ Güler, a.g.e., s.65. "DP Milletvekili Perihan Arıburun'un eşi Eski Hava Kuvvetleri Komutanı olan Tekin Arıburun'un ismi başkanlık için ilk başta partililerin seçim bölgelerinde nabız yoklaması sonucunda ortaya çıkmıştı. Gümüşpala yerine yine bir Orgeneralin başkanlık için istenmesi halkın, askeri müdahale ürküntüsünden kurtulamadığının bir göstergesi olmalıydı." Ertuğ, a.g.e., s.98.

¹⁵⁰ Yalman, a.g.e., s.396.

yürüyeceğimiz yol belli, ne de takip edeceğimiz iz belli.” sözlerinde bulunduğunu ifade etmektedir. Turgut, Başgil’in sözlerindeki kitaptan kastının partinin ilk amblemindeki, herşeyi ilme ve ahlaka göre yapmayı vadeden üzerinde meşale bulunan kitap amblemini, kır atı çayıra saldı derken ise yeni genel başkanın hiçbir fikre sahip olmayan, ne yapacağı bilinmeyen ve nereye gideceği kestirilemeyen oynak karakterini anlatmak için söylediğini belirtir.¹⁵¹

Demirel’in başkan seçilmesinden sonra İnönü’nün III. Koalisyon hükümetinin devrilmesine kadar geçen süreç bir önceki bölümde anlatılmıştır. Şimdi sıra yeni hükümetin kimlerden teşkil edileceğine gelmişti. İnönü Hükümeti’nin devrilmesi Demirel’e yakın çevreler tarafından bir bayram havası nispetinde kutlanmış hatta “*İsmet Paşa’nın istifası ile yüce Türk Milleti bir istiklal savaşı kazanmışçasına iktisadi, sosyal, siyasi egemenliğine kavuşmuştur.*”¹⁵² denilebilmiştir. Oysa İnönü, hükümet kurulduktan ve başbakanlığı Suat Hayri Ürgüplü’ye devrettikten sonra başbakanlıkta bakanlarına veda ederken “*Rejim oturmuştur. Sükûnetle geldim, sükûnetle gidiyorum. Bundan iyi örnek olur mu?*”¹⁵³ şeklinde konuşmuştur. Fakat İnönü’nün hükümet kurma süreçleri pek de sükûnet çerçevesinde olmamıştır.

Cumhurbaşkanı Gürsel yeni hükümet için 14 Şubat’ta ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş’ı başbakan olarak önermiştir. Parti liderleri ile yaptığı görüşmelerde Demirel’i öven Gürsel, onu genç bulmakta ve bir görüşe göre iktidarda yıpranmasını istememektedir. Ayrıca bu aşamada bir AP’linin başbakan olmasında sakınca gördüğü ifade edilmektedir. Aynı dönemde YTP ve MP Demirel’in başbakanlığına sıcak bakmaktadır. Fakat AP tarafından Kurdaş isminin kabul görmesi olanaksızdı. ‘*İlla bir rektör başbakan olacaksa bu isim Hacettepe Üniversitesi rektörü İhsan Doğramacı olsun*’ diyorlardı. Lakin Doğramacı, bizzat Bilgiç tarafından yapılan bu öneriyi reddetmiştir.¹⁵⁴ Bunun üzerine hükümeti kurma noktasında AP listesinden bağımsız senatör olan Suat Hayri Ürgüplü ismi üzerinde birleşildi.¹⁵⁵ 16 Şubat’ta

¹⁵¹ Turgut, **a.g.e.**, s.122.

¹⁵² Tekin Erer, **Lider Demirel**, Ceylan Matbaası, 1977, s.26.

¹⁵³ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları İsmet Paşa’nın Son Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s.13.

¹⁵⁴ Özdemir Kalpakçioğlu, İhsan Doğramacı isminin bizzat Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından ortaya atıldığını söylemektedir. Suat Hayri Ürgüplü Kalpakçioğlu’na göre Gürsel’in başbakan adayı olarak aklında tuttuğu isimdir. Gürsel ile Ürgüplü arasında tanışıklığın derecesini ise Kalpakçioğlu, Gürsel’in Ürgüplü’ye söylediğini belirttiği “*Seni ölmeden Çankaya’da kendi yerime oturtursam gözüm açık gitmeyecek.*” sözleriyle açıklamaktadır. Kalpakçioğlu, **a.g.e.**, s.163-164.

¹⁵⁵ IV. Koalisyon Hükümeti’nin kurulma süreci için bkz. Toker, **a.g.e.**, s.14-21., Bilgiç, **a.g.e.**, s.138., Ahmad, **a.g.e.**, s.285., Hulusi Turgut, **Demirel’in Dünyası Bir Liderin Doğuşu Bir Liderin Yükselişi**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1992, s.244-246., Ertuğ, **a.g.e.**, s.110.

Ürgüplü başbakanlığa getirildi, 17 Şubat'ta ise partiler kabine seçiminde anlaştılar. Buna göre AP 10 bakanlık alırken koalisyonunun diğer ortakları YTP, MP ve CKMP 4'er bakanlık alacaklardı. Hükümet programı 26 Şubat'ta Meclis'te okundu. Metin Toker'in aktardığına göre İnönü, hükümet programını ilk gördüğünde gülerek, “ *Yahu biz bu hükümete nasıl güvensizlik oyu veririz? Bizim hükümetin programının eşi*” tepkisini vermiştir.¹⁵⁶ Ayrıca CHP Meclis grubu, hükümet programını samimiyetten uzak olarak değerlendirmiş, “*Düne kadar CHP'nin savunduğu ilkeleri tenkit edenler, o ilkelere benzer fikirlerle dolu bir program getirmişlerdir. Bütçe yalnız iktidara gelmek hevesiyle reddedilmiştir.*”¹⁵⁷ demişlerdir. Hükümet 4 Mart 1965 tarihinde 200'e karşı 213 lehte oyla güvenoyu almıştır.¹⁵⁸ Demirel hükümete Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı olarak girmiştir. Demirel'in hükümete girme konusunda bir takım çekinceleri olduğu düşünülmektedir. Hükümet kurulurken Cumhurbaşkanı Gürsel'in Demirel'i kontenjan senatörü yapacağı ve hükümet başkanlığına atayacağı söylentileri duyulurken Demirel, seçilmeden tayin ile Meclis'e girmeyeceğini belirtmiştir.¹⁵⁹ Başbakan yardımcılığı görevini de kabul etmek istemediği hakkında görüşler mevcuttur.¹⁶⁰ Oysa Bilgiç, Demirel'in Gürsel'den kontenjan senatörlüğü istediğini ve Gürsel'in bunu kabul etmediğini yazmaktadır.¹⁶¹

Suat Hayri Ürgüplü Başbakanlığında kurulan hükümet özünde bir seçim hükümetiydi ve görevi 10 Ekim 1965 tarihindeki genel seçimlere kadar ülkeyi yönetmekti. AP ve Demirel için ise bu süreç iktidar stajının yapıldığı bir dönemdi. Celal Ertuğ, Demirel için o süreci, “*siyasal yaşama ısınmaya, kimliğini partisinde, Meclis'te ve kamuoyu önünde ispatlamaya çalıştığı bir dönem*”¹⁶² olarak niteler. Mehmet Turgut ise Demirel'in başbakan yardımcısı olarak bu süreçte ordu ile yakın münasebete girip seçimden önce AP-ordu arasındaki soğukluğun giderilmesinde rol oynama imkanı bulduğunu, bu konuda en büyük yardımın Başbakan Ürgüplü tarafından yapıldığını söyler. Ürgüplü'nün Demirel'i yanına alıp Harp Okulu'na götürerek konferans verdirdiğini, Genelkurmay Başkanlığı'nda yüksek rütbeli subayları toplayarak kalkınma brifingi yaptırdığını ve AP ile orduyu yan yana getirmek için her türlü gayreti gösterdiğini belirtir.¹⁶³ Ayrıca bu dönem AP-ordu ilişkilerinin farklı bir boyuta geçtiğinin göstergelerini barındırmaktadır. 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrasında Kara

¹⁵⁶ Toker, **a.g.e.**, s.23.

¹⁵⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s.286.

¹⁵⁸ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, D.1, C.37, B.69, s.161-164. 04.03.1965.

¹⁵⁹ Arcayürek, **a.g.e.**, s.346., Hulusi Turgut, **a.g.e.**, s.245.

¹⁶⁰ Kalpakçıoğlu, **a.g.e.**, s.173.

¹⁶¹ Bilgiç, **a.g.e.**, 137.

¹⁶² Ertuğ, **a.g.e.**, s.110.

¹⁶³ Mehmet Turgut, **Siyasetten Kesitler**, s.289-290.

Kuvvetleri Komutanı olan Celal Alkoç, 10 Mart 1965 tarihinde AP'ye katılmış ve gazetelere AP'nin öteden beri 27 Mayıs'a, orduya ve Atatürk devrimlerine karşı gösterilmek istendiğini belirterek 'Bu yanlış isnadı tamamen silmek için AP'ye girdim'¹⁶⁴ açıklamasında bulunmuştur. 18 Temmuz'da MİT eski başkanı ve emekli büyükelçi general Behçet Türkmen ve 15 Ağustos'ta emekli general Naim Tan, AP'ye katılan tanınmış askeri simalardandır.¹⁶⁵

II. 10 EKİM 1965 SEÇİMLERİ VE ADALET PARTİSİ İKTİDARI

10 Ekim 1965 genel seçimleri 20 Şubat 1965 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak uygulamaya koyulan 'Milli Bakiye Seçim Sistemi' esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu sisteme 'Milli Artık' yöntemi adı da verilir.¹⁶⁶ Milli Bakiye seçim sistemi, İnönü Hükümeti'nin bütçe oylamasında devrilmesinin arifesinde ortaya konulan bir metot olmak üzere AP'nin itirazları¹⁶⁷ çerçevesinde ortaya çıkarılmıştır. Millet Meclisi'nde AP Milletvekili Muhiddin Güven, CHP'nin mahalli seçimler ile kısmi senato seçimlerinde aldığı oyların düşüklüğünü bu sisteminin ortaya çıkarılmasında sebep olarak ortaya sunmaktadır.¹⁶⁸ Millet Meclisi'nde AP Grubu adına konuşan İhsan Gürsan ise seçim dönemine girilirken seçim kanunlarında değişiklik yapılmasına yeltenilmesinin, kamufle edilmesi mümkün olmayan tamamen politik maksat ve gaye ile ortaya konduğunu, demokratik nizamın temel prensiplerine aykırı bir şekilde vatandaşın oy hakkını serbestçe kullanmasını engelleyici bir durum teşkil ettiğini belirtmektedir.¹⁶⁹ AP'li İhsan Sabri Çağlayangil bu sistemin ufukta görünen AP iktidarına karşı ortaya çıkarıldığını söylemektedir.¹⁷⁰ AP'li Sabit Osman Avcı, Milli Bakiye sistemi yürürlüğe konmadan önce, kendisinin seçim kanununun ilgili

¹⁶⁴ Güler, **a.g.e.**, s.69., Ahmad, **a.g.e.**, s.287. "...Celal Alkoç Paşa ve arkadaşları benim haberim olmadan 10 Mart 1965'te AP'ye girdiler. Kendilerine kontenjan adaylığı vadedilmişti... Celal Alkoç Paşa ve arkadaşlarının hiçbiri kontenjan adayı gösterilmedi. Topluca partiden istifa ettiler..." Bilgiç, **a.g.e.**, s.141.

¹⁶⁵ Ahmad, **a.g.e.**, s.294-295. Bilgiç, Jandarma Kuvvetleri eski komutanı Muhittin Önür'ün bir gün İhsan Sabri Çağlayangil ile yanına geldiğini, Çağlayangil'in Önür'e Bilgiç isterse sizi kontenjandan aday gösterebilir dediğini anlatmaktadır. Devamında Bilgiç, böyle bir yetkisinin olmadığını söyleyerek Önür'e Ankara İl Başkanlığı görevini teklif ettiğini o sayede kimsenin yardımı olmadan senatoya girip senato başkanı olabileceğini söylediğini fakat Önür'ü bu sözlerin tatmin etmediğini ve kırgın ayrıldığını belirtmektedir. Önür daha sonra YTP'den Ankara 2.sıra milletvekili adayı olmuş fakat seçilememiştir. Bilgiç, **a.g.e.**, s.140-141.

¹⁶⁶ **Resmi Gazete**, 20.02.1965, No: 11934. Adı geçen seçim sistemi 13.02.1965 Tarihli 533 sayılı yasa yoluyla, Senato ve Millet Meclisi seçimlerini ilgilendiren 306 sayılı yasanın 32. maddesindeki kazanılan milletvekili sayısının hesaplanması yöntemi değiştirilerek kabul edilmiştir. **Seçim-Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları**, TBMM Kütüphane ve Merkez Dökümantasyon Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1982, s.104. 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi isimli kitapta bu tarih 14.07.1965 olarak verilmektedir. Aydın, **a.g.e.**, s.136.

¹⁶⁷ AP'nin bu sisteme itiraz etmesinin sebepleri seçimlerden sonra daha somut bir şekilde ortaya çıkacaktır. Artık oy sistemi neticesinde %52 oy alan bir parti olarak kendilerine 36 milletvekili ilave edilirken geriye kalan %48'lik oya 97 milletvekili ilave edilmektedir. **a.g.e.**, s.105-106.

¹⁶⁸ **MMTD**, D.1, C.36, B.57, s.100 13.02.1965.

¹⁶⁹ **MMTD**, D.1, C.36, B.56, s.65 12.02.1965.

¹⁷⁰ " Türk Milleti sağduyusuyla bütün engelleri aştı...Doğudan adaylık koysan, batıdan milletvekili çıkararak kanuna rağmen ..." Çağlayangil, **a.g.e.**, s.164., "...Milli bakiye sistemine rağmen ekseriyeti sağladık. Millet kurtuluşu bizde arıyor." **a.g.e.**, s.269.

maddesinde değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi verdiğini ifade etmektedir. Fakat verdiği kanun teklifi İçişleri Komisyonundan geçtikten sonra İsmet Paşa hükümeti tarafından Milli Bakiye'ye dayalı seçim sistemini içeren bir kanun teklifi tasarı olarak geldiği için kendi kanun teklifinin geriye itildiğini ifade etmektedir. Verdiği kanun teklifinin gerekçesinde ise “Türkiye'nin şartları ve kalkınma hamleleri yapma zarureti koalisyon hükümetleri ile idareye müsait değildir” ifadesinin bulunduğunu belirtmektedir. 15 Ekim 1961 seçimleri göstermiştir ki nisbi temsil şekli tek partinin iktidara gelmesini zorlaştırmaktadır.¹⁷¹

Seçimlere katılım oranının bir önceki genel seçimlere göre %10,1 azaldığı ve %71,3'de kaldığı görülmüştür. 1965 seçimlerini geçerli oyların %52,9'unu alarak 240 milletvekili ile AP kazanmıştır. CHP %28,7 ile 134, CKMP %2,2 ile 11, MP %6,3 ile 31, YTP %3,7 ile 19 ve TİP %3 oy ile 14 milletvekili çıkarmıştır.¹⁷² TİP'in parlamentoya girişini Amerika ile olan münasebetlerin çelişkili bir biçimde ilerlemesine bağlayan etin Altan konu hakkında “.. ve birden İşçi Partisi ilk defa parlamentoya girmiş onun nedeni de Johnson'un yazdığı mektuptur. İsmet Paşa ‘Yeni bir dünya kurulur orda Türkiye yerini bulur’ demişti. İşçi Partisi de girmiştir parlamentoya”.¹⁷³ ifadesini kullanmıştır.

Seçimlerde CKMP ve YTP oylarının bir önceki seçimlere göre büyük oranda eridiği göze çarpmaktadır. CHP cephesinde ise seçim sonuçları hayal kırıklığı olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁴ 16-18 Ekim 1964 tarihinde gerçekleştirilen XVIII. Kurultay sonrasında CHP, ‘İleri Türkiye lkmz’ başlığıyla yayınladığı bildirisinde partinin ortanın solu yolunu tutacağını açıklamıştır.¹⁷⁵ Bu terim 29 Temmuz 1965'te İnönü'nün verdiği bir demeçte kamuoyuna anlatılmaya çalışılmıştır.¹⁷⁶ Ortanın solu terimi seçim kampanyası boyunca özellikle AP tarafından istismar edilmiş, ‘Ortanın solu Moskova Yolu’ sloganıyla CHP'nin bu yeni anlayışı komünizmle eşdeğer tutulmuştur. 7 Ağustos'ta ortanın solu görüşünün

¹⁷¹ Avcı, a.g.e., 43-49.

¹⁷² Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2011, s.25.

¹⁷³ Dursun, a.g.e., s.93.

¹⁷⁴ Ahmad, a.g.e., s.299., Bülent Ecevit seçim sonrasındaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır, “yle umutsuz durum gördüm ki ben aktif politikadan çekilmeyi yavaş yavaş yine yazarlığa, gazeteciliğe dönmeyi bile düşünmeye başladım...” Birand vd., a.g.e., s.142.

¹⁷⁵ Ahmad, a.g.e., s.281. Prof. Dr. Sebahattin Zaim İsmet İnönü'nün ‘ortanın solu’ sloganı için bir anekdotunda “Daha o zamanlar Ankara'da şöyle bir hadise olmuştu. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin önünde bir trafik levhası vardı. Orada sola dönülmez diye gösteriyordu. Sola dönmek için ‘sola yanaşınız’ diyordu. Bir de baktılar ki birisi onun altına İsmet İnönü imzasını atmış. ‘Sola dönmek için sola yanaşınız’ diyordu İsmet İnönü. İşte ortanın solu sloganının izahı bu.” Dursun, a.g.e., s.250. Kemal Karpat, bu söylemin partililerin büyük çoğunluğu ile ilişkisinin zayıf olduğunu belirterek, bu akımın kk bir bürokrat-aydın grubun çok da gerçekçi olmayan düşüncelerini yansıttığını ifade eder. Kemal Karpat, ‘Türk Demokrasisi ıkmazda: İdeoloji, Parti Siyaseti ve nc Askeri Müdahale’, Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980), ev. Esin Soğancılar, Ankara, İmge Kitapevi, 2007, s.337.

¹⁷⁶ Ahmad, Demokrasi Sürecinde..., s.254.

komünizm olduğunu ileri süren AP'ye Nihat Erim, “*Ortanın solundayız deyimini CHP'ne karşı bir propaganda silahı olarak kullanmaya girişenler bilmelidirler ki, biz gerçekten ortanın solundayız ve bununla övünüyoruz.*”¹⁷⁷ cevabını vermiştir.

Ortanın solu teriminin seçimlerde CHP oylarına göz kırpan TİP'e karşı ortaya atıldığı fikri de gündemdeydi. Fakat ‘*ortanın solu*’, sol kavramının seçmen üzerinde itici bir unsur olarak görüldüğü dönemde, CHP tarafından bir önceki genel seçimlerde aldığı oyun yaklaşık bir milyon azalması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bir diğer görüşe göre ise seçimlere katılım oranının bir önceki seçime nazaran azalması da ortaya çıkan bu yeni terimin bir sonucudur. Bu görüşü savunanların ortaya attığı tez, bu zamana kadar CHP'ye yönelmiş seçmenin bu yeni terim üzerinden gerçekleştirilen istismarlara kanıp, hiç değilse oy vermemeyi tercih etmeleridir.¹⁷⁸ Komünizm konusunda CHP'nin üzerine gelinmesine karşın, aşırı unsurlara karşı mücadele (Anarşi, komünizm, irtica) CHP'nin seçim bildirgesinde var olan tutum olarak belirmektedir. Parti, kendilerine komünist oldukları gerekçesiyle yüklenenlere karşı, “*1945'lerde milletlerarası komünizmin saldırganlığı karşısında Türk Milletinin direnişini en açık ve en kudretli şekilde temsil ederek bütün Hür Dünyayı aşırı sol totaliterciliğine karşı uyandırmak görevini başarmış olan CHP'ne bu konuda dil uzatarak halkı aldatabileceklerini sananlar...*” diyerek, görüşlerini istismar edenlere karşı tarihte yaptıklarıyla kendini savunmaktadır.¹⁷⁹

Seçimlerde dikkati çeken iki ana unsurdan biri, seçim sistemine rağmen AP'nin aldığı oy oranı ile çıkardığı milletvekili sayısı ve diğeri sosyalizmi açık şekilde dile getiren Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Meclis'e girebilmesidir. TİP'in Meclis'te bulunabilmesi Milli Bakiye seçim sisteminin oy oranı olarak küçük partilere sağladığı avantajın açık bir göstergesidir. Ertuğ seçim sonuçları için, “*27 Mayıs İhtilali'ni, demokratikleşme sürecindeki kopmayı, Türkiye kamuoyunun halk çoğunluğunun onaylamadığını gösteriyordu.*”¹⁸⁰ ifadesini kullanmaktadır. Cüneyt Arcayürek AP'nin bu zaferini 1950 yılında DP'nin iktidara geliş şekli ile örneklendirmekte ve “*1950'deki oy ihtilalinden sonra, 1965'te halk yeni bir oy darbesi gerçekleştiriyor, DP ile Adnan Menderes'in sürüklediği akım, AP adı altında 27 Mayıs İhtilalinden 5 yıl sonra Türkiye'ye yeniden egemen oluyordu.*”¹⁸¹ şeklinde açıklamaktadır. Mehmet Turgut ise olaya farklı bir açıdan yaklaşarak bu sonucu, AP içerisindeki parti içi

¹⁷⁷ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın...*, s.295.

¹⁷⁸ Kalpakçıoğlu, *a.g.e.*, s.133-134.

¹⁷⁹ CHP 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi, Rüzgarlı Matbaa, Ankara, 1965, s.8.

¹⁸⁰ Ertuğ, *a.g.e.*, s.111.

¹⁸¹ Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, s.13.

demokrasi ve hürriyet havası ile farklı düşünceleri yüzünden kimseyi ihraç etmeden, tek teşkilatın feshine gitmeden birlik içinde, huzur ve heyecan verici bir şekilde çalışılarak kazanılan bir zafer olarak nitelendirmektedir.¹⁸² Bu noktada kastedilen görüş AP içerisinde hışımlı olarak isimlendirilen bir grup içerisindeki insanların partinin başarısındaki emeklerini övmektir. Adı geçen grubun parti içerisinde tasfiye edilme süreçleri çalışmamızın bir sonraki bölümünde anlatılacaktır.

Seçimlerden sonra sıra hükümetin kurulmasına gelmişti. 23 Ekim’de Cumhurbaşkanı Gürsel, Demirel’i hükümeti kurmakla görevlendirdi. 24 Ekim’de Demirel bazı soru işaretlerini ortadan kaldırmak için AP’nin bir miras partisi olmadığını ayrıca siyasi ölçü alma konusunun muhalefet tarafından ortaya atıldığını ve asılsız olduğunu belirten bir demeç verdi.¹⁸³ 27 Ekim günü Demirel yeni hükümette yer alacak bakanları açıkladı. Birand’ın Demirel hakkında, aldığı ilk iktidar dersi olarak tanımladığı olay o gün yaşandı.¹⁸⁴ Bakanların isimleri okunurken kimse alkışlamamıştı. Ertuğ, o günkü durumu protesto olarak görüp bunun sebebini, AP grubundaki bir hoşnutsuzluk, bakanlık bekleyenlerin düş kırıklığına uğraması ve bakanlık verilen isimlerden bazılarının yadırganması olarak belirtmektedir.¹⁸⁵ Adı okunan hükümet listesinde Köy İşleri Bakanı olarak ismi bulunan Sabit Osman Avcı’da o günkü durumu hayatı boyunca unutamayacağı bir hayal kırıklığı olarak tanımlamaktadır.¹⁸⁶ Arcayürek’in aktardığına göre ise Demirel bu olayın sebebini istikrar (çekememezlik, kıskanma) olarak görmektedir.¹⁸⁷ Oysa aynı hükümet, 3 Kasım’da programını Meclis’te okuduğu zaman kendi grubu tarafından alkışlanmıştı. Husumet 31 Ekim ve 1 Kasım tarihlerinde gerçekleştirilen AP Meclis Grubu toplantılarında giderilmişti. Ertuğ, Demirel’in adı geçen toplantıdaki muhalifleri ikna eden sözlerinden bir kısmını aşağılayıcı bir yakıştırma olarak nitelendirmektedir.¹⁸⁸ Genel kanaate göre Bilgiç taraftarları Meclis Grubu toplantılarında yenilgiye uğramış ve kabine için lehte oy vermeye razı olmuşlardı. Oysa Bilgiç 30 Ekim’de Demirel kabinesinin AP Meclis Grubunda güvenoyu alamayacağını öne

¹⁸² Mehmet Turgut, **Siyasetten Portreler**, s.226-227.

¹⁸³ Ahmad, **a.g.e.**, 300.

¹⁸⁴ Birand vd., **a.g.e.**, s.145.

¹⁸⁵ Ertuğ, **a.g.e.**, s.111. Ayrıca Sadi Koçaş, Kontenjan Grubu olarak hükümeti beğenmediklerini ifade etmektedir. Demirel’in kendilerinde hükümetteki en kabiliyetli insan olarak sivrilmek istediği, kendinden daha fazla göz dolduracak birini kabinesinde istemediği yönünde bir izlenim bıraktığını yazmaktadır. Koçaş, **a.g.e.**, s.1586.

¹⁸⁶ Avcı, **a.g.e.**, s.50.

¹⁸⁷ Arcayürek, **a.g.e.**, s.17.

¹⁸⁸ “*Arkadaşlar, bakanların seçiminde kullanılan ölçüler yadırganmış olabilir. Ancak belirtmek isterim ki artık kazip(yalancı) şöretler devri kapanmıştır. Siz hepiniz pırl pırl memleket çocuklarısınız, hepiniz de bakan olabilirsiniz.*” Ertuğ, Demirel’in bu konuşmasındaki “*kazip şöretler devri kapanmıştır*” cümlesini, grup içinde bulunan akademik kariyerdan, bürokrasinin ve ordunun üst düzeylerinden gelen hakkıyla ün yapmış birçok kişiye karşı aşağılayıcı bir yakıştırma olarak görmektedir. Ertuğ, **a.g.e.**, s.112.

sürüyordu.¹⁸⁹ 31 Ekim tarihli gazete başlıklarında ise Demirel'in anlayış istediği ve Bilgiç'in bazı bakanların değiştirilmesinde ısrar ettiği yazıyordu.¹⁹⁰ Bilgiç'in parti içinde Demirel ile bir kuvvet dengesi kurmaya çalıştığı ve kendisi için Başbakan yardımcılığından başkasını kabul etmeyerek Demirel'i en çok uğraştıran kişi olduğu söyleniyordu. Keza Demirel de Bilgiç'in bu tutumu karşısında ısrarından vazgeçmişti.¹⁹¹ Bilgiç ise anılarında hükümete güvenoyu verilmeyeceği iddialarına karşılık ısrarla güvenoyu verilmesi gerektiği hususunda görüş bildirdiğini yazmaktadır.¹⁹² Karşılıklı sinir harbi içerisindeki atlatılan hükümetin kurulma sürecinden sonra sıra güven oylamasına gelmiştir. 3 Kasım'da Meclis'e sunulan hükümet programı 6-11 Kasım tarihleri arasında Meclis'te görüşülmüş ve 10 çekimser, 172 aleyhte oya karşılık 252 oyla güvenoyu almıştır.¹⁹³

Seçimlerden yaklaşık bir ay sonra 28 Kasım'da Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesinden 38 öğretim üyesi ABD'nin Kıbrıs, Vietnam Politikasını eleştiren ve Türkiye'nin NATO'dan çekilmesini öngören bir bildiri yayınladı. Bildiri Türkiye'nin politika değiştirerek bağımsızlık savaşı veren ülkelere destek vermesini istiyordu. Başbakan Demirel, Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğunu söyleyerek bildiriye aldırılmayacağını belirtmişti. Ayrıca bildirinin yayımlandığı gün TİP Başkanı Mehmet Ali Aybar basına AP'yi, DP'nin kötü bir taklitçisi olarak değerlendirdiği bir demeç vermişti. 1 Aralık'ta ise 79 öğretim üyesi daha adı geçen bildiriye destek verdiklerini açıkladı.¹⁹⁴ Sadettin Bilgiç adı geçen bildiriye, "27 Mayıs hareketi ve onu izleyen hükümetler 'NATO'ya ve CENTO'ya bağlıyız' diye işe başlamışlardı. İnönü Hükümetleri de aynı dış politikayı sürdürdü. O zaman ağızlarını bıçak

¹⁸⁹ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s.241., **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s.301.

¹⁹⁰ **Milliyet**, 31.10.1965, s.1.

¹⁹¹ Özdemir Kalpakçıoğlu, **İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar III**, Nüve Matbaası, s.18 "*Bilgiç'in kabine dışı kalmasının esas nedeninin, Bilgiç'in başbakan yardımcısı olmak istediği fakat Demirel'in kendisine Devlet Bakanlığını önermesi olduğu sanılıyordu...*" Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s.241.

¹⁹² "*Hem Senato'da hem Meclis'te uzun mücadelelerden sonra partinin iktidara taşınmasının tescili olan kabine listesinin okunması, beklenen ilgiyi uyandırmamış ve alkışlanmamıştı. Her kafadan bir ses çıkıyor ve bu hükümete güvenoyu verilmeyeceği iddia ediliyordu. Arkadaşlarla Antalya Milletvekili Ömer Eken'in başına dert olan Kavaklıdere Güvenevler'deki Side Kulüp'e gittik. Orada ben ısrarla güvenoyu verilmesi gerektiğini savunuyordum. Ama orada bulunan hemen herkes buna itiraz ediyordu. Sonra öğrendim ki orada bulunan arkadaşlardan bir kısmı Demirel'in yanına gitmiş ve kendi söylediklerini bana, benim söylediklerimi kendilerine mâletmişlerdi. Adeta Halet Efendi'nin hafiyeleri yeniden işe koyulmuşlardı. Bütün bunlara rağmen, prosedür tamamlandı ve hükümete 11 Kasım 1965 günü Meclis'ten güvenoyu aldı. Ben o günkü koşullarda hükümette yer almamıştım.*" Bilgiç, **a.g.e.**, s.149.

¹⁹³ **MMTD**, D.2, C.1, B.10, s.328 11.11.1965.

¹⁹⁴ Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s.302-303. "*Aybar: AP, DP'nin Kötü Taklitçisidir, 38 Genç Öğretim Üyesi Dış Politikayı Yerd*", **Milliyet**, 29 Kasım, 1965.

açmayanlar...” diyerek eleştirmektedir. Aynı zamanda Bilgiç, İnönü’nün AP iktidarı için 6 ay bile iktidarda kalamazlar diyerek etrafı tahrik ettiğini iddia etmektedir.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Bilgiç, **a.g.e.**, s.149-150. “*İnönü’nün başlangıçta yüz gün bile dayanamazlar diyebildiği AP hükümeti...*” Gevgilili, **a.g.e.**, s.333.

II.BÖLÜM

I. DEMOKRT PARTİLİLERİN AFFI

27 Mayıs Askeri Darbesi sonrasında tutuklanan DP'lilerin mahkumiyeti AP için 12 Mart Muhtırasına giden süreçte her daim göz önünde tutulan ve çözümlenmesi gereken bir sorun olarak yer almıştır. Celal Bayar 12 Temmuz 1960'da vatana ihanet suçlamasıyla yüce divana verilmiştir. Ülke topraklarının bir kısmını yabancı bir devletin egemenliğine bırakmak ve halkı iç savaşa sürüklemek ile suçlanmıştır.¹⁹⁶ Yassıada Mahkemesi DP'nin 15 üyesi için ölüm cezası ayrıca 32 üyesi hakkında ise ömür boyu hapis cezası vermiştir. Geri kalan DP'liler ise 4 ila 15 sene arasında değişen hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Bu süreçte Fatin Rüştü Zorlu, Adnan Menderes ve Hasan Polatkan haricindeki DP'lilerin ölüm cezaları değiştirilmiştir.¹⁹⁷

Yassıada'da kesinleşen cezaların akabinde yapılan 1961 Milletvekili genel seçimlerinde DP'nin doğal varisi konumundaki AP iktidar ortağı olmuş ve DP'lilerin affi meselesini gündemlerinde tutmuşlardır. Lakin daha önce de belirttiğimiz gibi bu durum seçim öncesi asker-sivil pazarlıklarında da geçmiş ve ordu, darbe yaparak iktidardan uzaklaştırdıkları kişilerin affına müsamaha göstermemiştir. DP'lilerin affi üzerine ilk somut hukuki olay 12 Ekim 1962 tarihli af yasası ile başlamıştır. Akabinde 29 Ekim günü 5 yıla mahkum edilen tutuklular tahliye edilmişlerdir. Bu noktada belirtmek gerekir ki tahliyeler içerisinde 8 Ağustos 1966 tarihli yasa ile DP'lilerin mesleklerini yapmaları önündeki engel kaldırılmış, memuriyet hakları geri verilmiştir fakat siyasi hak meselesi anayasa değişikliği gerektirdiği için¹⁹⁸ siyasi af 1960'lı yıllar boyunca sağlanamamıştır. Zira siyasi af meselesi gündeme ne zaman gelse, '27 Mayıs'tan intikam alınma hamlesi olarak görülen bu girişim karşısında arkasında böylesine kesif kalabalıklar bulunan Demirel ve AP hakiki muktedirler önünde geri çekilmek zorunda bırakılmıştır.'¹⁹⁹ ifadeleri kullanılmıştır.

Davut Dursun DP'lilerin affi meselesini "Demokratik düzende toplumun yapısının ve eğilimlerinin dikkate alınmadan iktidar aracılığı ile bazı reformların ve uygulamaların gerçekleştirilmesinin ciddi sorunlar yaratacağı kısa zamanda anlaşılmıştır. Kasım 1963'teki

¹⁹⁶ "Konu edilen yabancı devlet bütün üslerine rağmen ABD değil, Rusya'ydı. Menderes Hükümeti yapacağı yardım karşılığında Doğu Anadolu'nun bir kısmını Sovyet Rusya'ya bırakma teşebbüsüne geçmekle suçlanıyordu." Ahmad, a.g.e., s.220.

¹⁹⁷ "Komite 12 İdamı hapse çevirdi." Milliyet, 16.09.1961.

¹⁹⁸ Bilgiç, a.g.e., s.96.

¹⁹⁹ Cengiz Sunay, "Türk Siyasetinde 27 Mayıs Darbesi ve Sonrası", Demokrasi Platformu, Demokrat Parti ve Menderes Özel Sayısı 2, Cilt: 5, Sayı: 18, 2009, s.52.

yerel seçimler öncesinde kamuoyunun baskısı üzerine çıkarılmak mecburiyetinde kalınan kısmi af, bir yandan demokratik sürecin doğal sonucu olsa da orduda rahatsızlık yaratmış olması ordu ile demokratik süreçler arasındaki çelişkiye işaret etmekteydi. Bu affin AP'nin içinde yer almadığı bir hükümet tarafından çıkarılması da ayrıca önem taşımaktaydı. Zira muhalefetin temel eleştirisi konusu olan DP'lilerin siyasi yasaklığı ve affi konusunun istismarı ellerinden alınmak istenmiştir.” sözleriyle açıklamaktadır.²⁰⁰

27 Mayıs Askeri Darbesini izleyen günlerdeki, DP'lilere takıntılı mahiyeti bulunan havayı aktaran eski TBMM Başkanı Köksal Toptan, af konusunda Anadolu Ajansına verdiği bir demeçte şöyle demektedir, “Bir ara Yassıada davaları başladığı dönemde ‘Askeri yönetim af çıkaracak, DP'liler serbest kalacak’ diye bir şaya çıktı. Ondan dolayı af sözcüğü önemli bir sözcük haline geldi. Rahmetli babamın çalıştığı dairenin tuvalet kapısının arkasına ‘Af’ yazılmış. Soruşturmalar yapıldı, kim yazdı bulunamadı. Bunun üzerine tuvaletin kapısı söküldü bizim nahiye merkezi olan Kilimli’ye götürüldü. Oradan da uzmanlar getirildi incelediler. İçinde babamın da olduğu 15-20 kişiyi oraya götürdüler. Onlardan imza aldılar af kelimesini yazdırdılar. Hangisi uyuyor diye. Öyle garip şeyler vardı.”²⁰¹ Hüsamettin Cindoruk ise DP'lilerin siyasi affi için, “Celal Bayar ile ‘Bizim Ev Kulüplerini’ kurduk. Siyasi yasakların kalkması için uğraş veriyorduk. O safhada AP Meclis’ten anayasa değişikliğini çıkardı. Ama Senato’dan çıkaramadı.(1969) Bayar’ın iddiası, Demirel’in ihmali veya kastı olduğu noktasında toplanmıştır. Demirel de askerler tarafından önlendiğini, yapılsa darbe geleceğini söyler hep. O hadise Demokratik Parti(DP) çatlağını çıkarmıştır. Yoksa parti içi muhalefet o güçte değildi. Bayar’ın ve Demokrat Partililerin verdiği destekle Demokratik Parti hareketi ortaya çıkmıştır. 1973’te DP %12 oy almıştır. AP’nin oyunu da %29’a düşürmüştür. 46 milletvekili çıkarmıştır. İnönü-Bayar barışmasının akabinde Demirel-Bayar da barıştı. Daha sonra DP’den AP’ye dönüş yapıldı, af çıktı. Sonra da Baha Akşit, Sıtkı Yırcalı senatör oldular. Milletvekili oldular. Sabahattin Atamanlar, Bayar Meclis’e ve Senato’ya dönemedi.” ifadelerini kullanmaktadır.²⁰²

Nahit Mentеше “1967 senesinde Gümrük ve Tekel Bakanı olarak Demirel hükümetine dahil oldum. 1969 seçimlerinden sonra da Ulaştırma Bakanlığına atandım. Bu bakımdan daha çok askerlerle temas eder hale geldim. Gümrük ve Tekel bakanıyken bir olay oldu. Eski Demokrat Partililerin yani eski siyasilerin siyasi haklarının iadesi konusu. Bu konuda bazen

²⁰⁰ Davut Dursun, a.g.e., s.23.

²⁰¹ <https://www.aa.com.tr/tr/demokrasinin-infazi-27-mayis-soylentiler-yuzunden-af-yazili-kapi-bile-sokulup-incelendi-/1480469> Erişim Tarihi 17.05.2019.

²⁰² Dursun, a.g.e., s.149.

Sayın Demirel de haksız olarak itham edilmiştir. Ama işin içinde ben de varım. Siyasi haklar devamlı şekilde yani 1961 seçimlerinden itibaren hep istediğimiz olmuştur. Öyle ki Yassıada'yı yaşadık. Yassıada'dan sonra bir takım siyasiler oyları sebebiyle, parmakları sebebiyle yasağa tabi tutulmuşlardır. Yani siyasi haklarından mahrumdu bu kişiler. Biz DP'nin devamıydık Adalet Partisi olarak. Bizim amacımız daha doğrusu demokrasi inancımız bunların siyasi haklarının iadesiydi. Bunun için devamlı şekilde toplantılarımızda, mitinglerimizde hep siyasi af diyorduk.” demektedir.²⁰³ Ayrıca Menteşe af kanunu çerçevesinde AP'nin bölünme sürecini ve 12 Mart Muhtırasıyla ilgili Davut Dursun'a verdiği röportajın devamında, “1969 seçimleri öncesinde çıkarılmak istenen af kanunu ile ilgili, 1969 seçimlerine takaddüm eden günlerde Sayın Demirel'in şunu söylediğini iyi hatırlıyorum. ‘Nahit, bugün çok rahatım. Bir ittifakı sağladık. Cumhurbaşkanı Sunay, asker, Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları bu ittifak, yani siyasi hakların iadesi hususunda bir görüş birliğini sağladık. Bundan gayet memnunum.’ Neyse o kanun zaten daha evvelden getirilmişti anayasa değişikliği. TBMM, Millet Meclisi ve Senato olarak ikiye ayrılıyor. Önce Millet Meclisinde müzakereler yapıldı ve kabul edildi. Çok önemli bir hadiseydi o zaman. Çünkü devamlı bir şekilde ordu istemiyor şeklindeki karşı siyasilerin bir propagandası vardı. Nihayet bu sağlandı. Sayın Demirel, İnönü ile görüşmek suretiyle CHP'nin de desteği sağlandı. 1969 seçimlerine giderken eski siyasilerin siyasi hakları sağlanmak suretiyle seçimlere girmeleri sağlanacaktı. Fakat hiç unutmam bu hadise çıktıktan sonra, mesela Gürler Konya'da İkinci Ordu Komutanı, Ankara'ya yürüyor şeklinde kulağımıza gelen havadisler oldu. Nihayet Ankara yakınlarında ilerleyen ordu birlikleri şeklinde kulaklarımıza birtakım fısıltılar geliyordu. O gün hiç unutmam. Öyle bir günde Anadolu Kulübünde bir düğün yahut nişan vardı. Orda Jandarma Genel Komutanı Sayın Kemal Atalay, sağdır hala kendisi, onunla karşılaştık. Ben Gümrük ve Tekel Bakanyım. Sayın Bakan dedi sizinle iki dakika konuşalım. Tabi dedim. Köşede konuştuk. Biz zor durumdayız dedi. Biz karar verdik, Kuvvet Komutanları olarak istifa edeceğiz. Çünkü daha evvel artık zamanı gelmiştir dedik Sayın Başbakana. Bu teminatı verdik fakat altımız hiç rahat değil, ifadesinde bulundu. Söyleyen önemli bir kişi. Jandarma Genel Komutanı. Kendisiyle ailecek görüşürüz, sevgim vardır, saygım vardır. Derhal konuyu Sayın Demirel'e intikal ettirdim. Tabii tazyikler artmaya başladı ve ondan sonra Sayın Demirel Bakanlar Kurulunu topladı. Bakanlar Kurulunda ilk söz alanlardan biri o zaman İçişleri Bakanı Faruk Sükan'dı. İstihbaratım tamdır. Bu kanun geri çekilmelidir. Yani Anayasa değişikliğini temin eden kanun geri

²⁰³ a.g.e., s.225.

çekilmelidir dedi. Gene rahmetli Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu da ona paralel olarak beyanlarda bulundu. Çok uzun müzakereler devam etti. Bu müzakereler sonunda Sayın Demirel de geri almayı içine sindiremiyordu. Ne yapalım? Senatoda kanun tasarısı komisyonda o onu söyledi, bu bunu söyledi, o suretle mesele kamufla edilmek istendi. Yeniden müzakere edilmek için komisyonda geri alındı, seçime girdik. Tabii o zaman açık itham edilmek istendi Sayın Demirel. Sanki onun oyunuymuş gibi gösterilmek istendi. 1969 seçimlerinde ileri sürüldü. Çoğu yerlerde eski DP milletvekillerinin hanımları AP'den istifa etmek suretiyle aday oldular. Bağımsız aday oldular. Sanırım Neriman Ağaoğlu Balıkesir'den aday oldu. Böyle eski demokratlardan bazıları da eşlerini aday yapmak suretiyle güya AP'ye karşı tavır içine girmek istediler. Fakat 1969 seçimlerinde AP 256 milletvekili ile üç yıl sonra daha güçlü olarak geri döndü. Çünkü Milli Bakiye Kanunu kaldırılmıştı. Esasında nispi temsil sisteminde güzel bir düzeltme yapılmıştı. Ama Anayasa Mahkemesi bir cümlesini iptal etmek suretiyle yeni bir sistem ortaya koydu. Onun için buna rağmen 256 milletvekili oldu. Gündemde Senatodan bunu nasıl çıkaracağız söylentisi vardı. Sayın Demirel'in bütün kafasında olan buydu. Ben çok yakınındaydım, görüyordum. Askerlerle yine ittifak sağlamak, fikirlerini almak istedi, çünkü dilimiz yanmıştı. Daha evvel ittifakı sağlamamıza rağmen. Ahmet Topaloğlu da devamlı şekilde geliyor gidiyordu. Hükümet bir türlü kurulamıyordu. Tabii bir takım hizip vardı. Ahmet Topaloğlu bir beraber hükümeti kuruyorlar gibi bir takım kimseleri tavsiye ediyorlar gibi rahatsızlık içine giriyorlardı. Halbuki esasında yapılmak istenen siyasilerin affını Senatodan kazasız belasız geçirebilmektir. Nitekim geçirilmiştir. Ondan sonra hükümet meselesi ortaya çıkmıştır. Ama orada çok laflar edildiği için bizim 41'ler olayı o zaman başlamıştır.”²⁰⁴ açıklamasını yapmaktadır.

Acar Tuncer, DP'lilerin affı meselesini farklı bir boyuttan ele almaktadır. Tuncer, 1969 seçimleri öncesinde ortaya çıkan siyasi af konusunu, İsmet İnönü'nün AP bünyesine sızan faaliyetleri olarak değerlendirmektedir. Ona göre siyasi af düşüncesinin masumiyeti altında, iktidar partisini parçalama gayretleri içinde olanlar vardır. Bilakis bu konunun dillendirilmesine rağmen sonuç partinin bölünmesine kadar sürececek olaylar silsilesini başlatmıştır. Af konusu ordu içinde kıpırdanmalara zemin hazırlamıştır. Keza bu husus daha önce de benzer itirazlara sebebiyet vermiştir. Sonucun kötü bir hadiseyle sonlanmaması için Celal Bayar'da 'Vakitsiz mücadele ve ihtiras, insanı gayeden uzaklaştırır.' demektedir. AP içerisinde de buhrana yol açan bu süreç, Demirel nazarında da çözümlenmesi gereken bir problemdir. Acar Tuncer bu hadiseler paralelinde Celal Bayar'ın sözüne ilaveten 'Vakti

²⁰⁴ Dursun, a.g.e., s.227-229.

geline siyasi af gerçekleşecektir.' ifadesini kullanmaktadır.²⁰⁵ Acar bu noktada Bayar için, *'Sayın Bayar, farkında olmayarak, fikriyatının en büyük eseri olan Adalet Partisi'ni parçalayıp yıkmak hevesiyle çarpınan İnönü'ye taviz, imkan ve fırsat vermiştir.'* demektedir.²⁰⁶ Acar, üsluba uygun şekilde ağır ifadeler kullandığı Bayar'ı İnönü ile siyasi af konusunun tartışılacağı günlerde yakın münasebet içerisinde bulunduğu için eleştirmekte, bizzat Bayar tarafından kendilerine öğretilen malum İnönü kalıbını başka bir şekle soktuğu için onu hatalı bulmaktadır.²⁰⁷ Keza bu süreçte, 1969 genel seçimleri arifesinde Celal Bayar, 15 Haziran 1969 tarihinde düzenlediği basın toplantısında Demirel'e hücum etmiş Demirel'de ertesi gün Bayar'ın sözlerine karşılık vermiştir.²⁰⁸ Polemik öyle noktalara varmıştır ki Bayar eski DP'lilere seçimlerde sandık başına gitmemelerini bile söylemiştir.²⁰⁹ Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu ve Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy AP'nin af kanunu karşısındaki tutumunu ileri sürerek 31 Temmuz tarihinde AP'den istifa etmişlerdir.²¹⁰ Üzerinden çok sular akmasına ve ordunun genel af konusunda hassas olmasına karşın 15 Ağustos'ta emekliye ayrılan Eski Genelkurmay başkanı Cemal Tural, 28 Temmuz'da verdiği bir demeçte, *"Siyasi affin çıkmamasında ordunun tesiri yoktur."* diyerek topu, zaten DP'liler tarafından topun ağzına getirilen başbakan Demirel'e atmıştır.²¹¹

Af polemiki ilerleyen süreçte katlanarak büyüyecek ve belki de ülkenin 70'li yıllar boyunca siyasi istikrarsızlık sebeplerinden bir tanesi olacaktı. Keza AP içerisinde kopan milletvekillerince kurulacak olan Demokratik Parti, 1973 genel seçimlerinde AP'de önemli oy kaybına neden olacaktır. Aynı zamanda 1969 seçimlerinde AP'den Konya'dan milletvekili olmasına karşı çıkılan Necmettin Erbakan'ın da siyaset sahnesinde yükseldiği Milli Nizam Partisi (MNP 12 Mart döneminde kapatılacak ve daha sonra Erbakan Milli Selamet Partisi'ni kuracaktır.) ve ardılı MSP adı geçen 1973 seçimlerinde sağ oylarında bölünmeye sebep olacaklardır. Keza Erbakan daha 1969 seçimleri öncesinde düzenlediği bir basın toplantısında Konya'dan bağımsız milletvekili olacağını ve hedefinin AP oylarını bölmek olduğunu

²⁰⁵ Tuncer, **a.g.e.**, s.51.

²⁰⁶ **a.g.e.**, s.81.

²⁰⁷ s.80.

²⁰⁸ Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s.370., **Cumhuriyet**, 17.06.1969., **Son Havadis**, 17.06.1969.

²⁰⁹ **Cumhuriyet**, 16.09.1969. Demirel'e karşı takınılan bu tutum, tarihin siyaset sahnesindeki vefasızlığına bir örnek olabilir. Öyle ki birçoğuna göre aynı Bayar, Gümüşpala'nın vefatından sonra gerçekleştirilen AP kongresinde, AP'nin yeni başkanlığı için Demirel'i işaret etmekteydi. Ayrıca daha önce bahsettiğimiz üzerine AP Genel başkanı Süleyman Demirel'in evinin salonunda Bayar'ın resminin olması yüzünden bir kesim tarafından Demirel için de karalama kampanyası düzenlenmiştir. Eleveli, **a.g.e.**, s.144.

²¹⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s.371.

²¹¹ **Cumhuriyet**, 29.08.1969.

söyleyerek Meclis'te 30-40 milletvekilinden oluşan bağımsız bir grup kurmayı umduğunu belirtmiştir.²¹²

II. 12 EKİM 1969 SEÇİMLERİ VE YENİDEN ADALET PARTİSİ İKTİDARI

12 Ekim 1969 seçimlerini anlamlandırabilmek ve sonraki süreci iyi analiz edebilmek açısından 29-30 Kasım 1968 tarihinde gerçekleşen AP'nin IV. Büyük Kongresi'ni incelemek gerekmektedir. Bir önceki bölümde üzerinde durduğumuz DP'lilere siyasi haklarının geri verilmesi meselesi bu kongrenin en önemi konularından bir tanesini teşkil etmiştir. Keza bu durum var olan siyasi kriz ikliminde AP içerisinde Demirel'e muhalif grup tarafından Demirel'in liderliğine ve onun grubunun hakim durumda olmasına dolaylı yoldan bir saldırı olarak nitelendirilebilir.²¹³ 30 Kasım tarihinde Kongre'de eski DP'lilere siyasi hak iadesi kabul edilmiştir. Fakat bu durumu Demirel'in zorla kabul etmek durumunda kaldığı ifade edilir. Kongre sonunda Demirel tekrar genel başkanlığa seçilmiş ve Demirel'in grubu eskisinden daha kuvvetli bir duruma yükselmiştir.²¹⁴

Sadettin Bilgiç anılarında, adı geçen kongre için karşılıklarında olanların hile yaptığını fakat dönem koşullarında bunu kanıtlamalarının mümkün olmadığını söyler. Bilgiç konu hakkında; *“Zonguldak Milletvekili rahmetli Fevzi Fırat, 1980'den sonra bu konuyla ilgili olarak, Ömer Eken, Neşet Tanrıdağ, Rahmetli Haldun Menteşoğlu, Rahmetli Refet Sezgin, Ahmet Buldanlı ve Emin Üçok'un yanında, 'Ellerim kırılıyaydı da 1968 Kongresi'nde tomar halinde 35-40 oyu sandığa atmasaydım. Zarfa girmeyen bu oylar tasnife tabi tutulmasaydı, Genel İdare Kurulu 1968'deki gibi olmayacak, işler de bu noktaya gelmeyecekti' dedi. Bunu değişik arkadaşların yanında da tekrarladı. Kongre günü Fevzi Fırat'ın yanında sandığa aynı şekilde oy atan başkaları da olmuştu. Fakat iş işten geçmişti.”*²¹⁵ ifadelerini kullanmaktadır.

DP'lilerin siyasi haklarının iadesi meselesi daha önce bahsettiğimiz gibi anayasal bir sürece tekabül ediyordu. Anayasanın 68 maddesinde DP'liler hakkında affa uğrasalar dahi milletvekili seçilemezler ibaresi bulunmaktaydı. Bu süreçte, IV. Büyük Kongre'de de kabul edilen siyasal hakların iadesi meselesi 15 Mayıs 1969 tarihinde Mecliste de kabul edildi. Artık eski DP'liler siyasal haklarına kavuşabileceklerdi.²¹⁶ Daha önce bahsettiğimiz gibi Cemal Tural'ın siyasi hakların iadesi meselesinde askerin olumsuz tesiri yoktur demesine karşın,

²¹² Cumhuriyet, 03.09.1969.

²¹³ Güler, a.g.e., s.74.

²¹⁴ Ahmad, a.g.e., s.358.

²¹⁵ Bilgiç, a.g.e., s.182.

²¹⁶ Ahmad, a.g.e., s.368.

basına yansıdığı kadarıyla yüksek kademedeki komutanlar anayasa değişikliğine itiraz etmişlerdi.²¹⁷ 15 Mayıs günü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç Çankaya Köşkü'ne çıkmıştı. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşmesi sonrasında bu sefer Sunay'ın yanına TBMM Başkanı Ferruh Bozbeyli çıktı. Sunay, Bozbeyli'ye “*Dün akşam ordunun yüksek kademesindeki bütün subaylar Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun bir toplantısı görüntüsü vererek Genelkurmay Başkanı'nun başkanlığında bir araya gelmişler. Ve bunlar af kanununa karşılar. Bu af kanunu çıkmayacak*” açıklamasını yapmaktaydı.²¹⁸ Aynı zamanda Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay 19 Mayıs mesajında “*Anayasa değişikliğinde isabet yoktur*” ifadelerini kullanmaktaydı.²¹⁹ Bu süreçte asker baskısını somut biçimde hisseden Başbakan Demirel ise çareyi, Meclisten geçen anayasanın değişmesine yönelik maddenin Senato'da AP'li senatörler tarafından reddedilmesini isteyerek, bu durumu seçimden sonra görüşmek üzere ertelemekte bulunmuştu. Keza 29 Mayıs 1969 tarihinde Meclis hayli muhalefete rağmen tatile girdi.²²⁰

Sadettin Bilgiç Meclis'in tatile girmesi hususunda, “*Dediler ki, askerden ilk reaksiyonu gördük. Bunun ikinci oylamasının yapılarak kanunun Meclis'ten geçmesi istenmiyor. Kendi aramızda onu konuştuk. Bu mümkün değildir. Eğer bu yapılırsa ve kanun Meclis'ten geçmezse bizim millete söyleyecek sözümüz kalmaz. Bunun hiç olmazsa Mecliste ikinci oylamasını da yapalım, sonra da kanun Senato'nun gündeminde kalsın seçime kadar. Seçimde milli irade bizim lehimize tecelli ederse kimsenin bir diyeceği kalmaz. Bu kanun çıkar.*”²²¹ açıklamasında bulunmaktadır. Görülmektedir ki Meclis'in tatile girmesi sürecinde af meselesinin üstünün belli bir süre ertelenmesi, ordu-siyaset ikilemini bir süre rahatlatan bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Keza Başbakan Demirel de o dönem için “*Ben anladım ki, biz kanunu Senato'dan geçirirsek, askerler arabayı devirecekler. Kanunu geçirmesine geçiririz zaten Senato'da çoğunluğumuz var. Cumhuriyet Halk Partisi destek vermiş. Geçirmesine geçiririz fakat araba devrilecek. Demokrasi ve parlamento kapanacak. Durumu değerlendirmek lazımdır. Ben önce Bakanlar Kurulu'nu topladım. Dedim ki durum*

²¹⁷ **Cumhuriyet**, 17.05.1969.

²¹⁸ Birand vd., **a.g.e.**, s.177.

²¹⁹ **Cumhuriyet**, 20.05.1969.

²²⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s.369. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in özellikle DP'lilerin affı sürecince İnönü ile birlikte kuyudan adam çıkarma olarak nitelenen hareketler içerisinde olması, Celal Bayar'ı öne sürerek Demirel'e siyasi nüfuz kaybettirecek hamleler içerisinde bulunması '27 Mayıs'ın mirasını omuzlarında duyan *Silahlı Kuvvetler'in* kendisine olan ılımlı bakışların sona ermesine sebep olmuştur. En azından Vedii Bilget'e göre düşünce bu şekildedir. Ve aslında bu durum 12 Mart sürecinde Ecevit'in şayet bu durumdan haberi var ise muhtırayı kendi üzerine alınmasını açıklamaktadır. Bilget, **a.g.e.**, s.28.

²²¹ Birand vd., **a.g.e.**, s.178. Ayrıca kanun maddesi hakkındaki görüşme tutanakları için bkz. **CSTD**, D.8, C.53, B.64 20.05.1969.

ciddi. Cumhurbaşkanı durum ciddi diyorsa eğer dikkate almak lazımdır. Ertesi gün, Senato grubumuzu topladım. Durumu anlattım. Lütfü Tokoğlu diye bir senatörümüz vardı. Hem yiğit, cesur bir adam hem de akıllı, akil bir adam. Senato toplandı. Lütfü Bey başkanlık ediyor. Öyle bir oturum yönetti ki kanunu görüştürmedi. Kimine söz verdi, kimine vermedi ve zamanı doldurdu. Senato zaten tatile giriyor. Kanun görüşülemedi ve kadük kaldı. Kanunu çıkarmadık fakat arabayı devirmelerine de engel olduk ve Parlamento'yu kurtardık.”²²² ifadelerini kullanmaktadır. Eski Demokratlar'ın affı meselesi, 6 Ocak 1970 tarihinde senatodan geçen yasa değişikliği tasarısı ile gerçekleşmiştir. Fakat TİP Anayasa Mahkemesine yasanın iptali için itiraz etmiştir. TİP'in iptal gerekçesi esas yönünden şu şekildedir; “Anayasamız, Başlangıç kısmında yer alan ilkelerle, varlığına kaynaklık eden ve öteki bölümlerindeki ilkelere ve tanzimi mahiyetteki maddelere ışık tutan siyasî, tarihi, felsefî, ekonomik ve sosyal verileri açıklamıştır. Biz burada sadece 1961 Anayasası'nın meşruluğunu temellendiren veriler ve İlkeler üzerinde duracağız. 1950 de seçim yoluyla işbaşına gelen DP iktidarı, kısa zamanda milli kurtuluş savaşı Türkiye'sinin tarihi ile çelişmeye başlamıştır. İnsafla hareket etmiş olmak için, bu ters düşüşün CHP iktidarında başladığını ifade etmek gerekir. Amerikan emperyalizmiyle bağımsızlığımızı, egemenlik haklarımızı zedeleyen ilk anlaşmaların 1947 tarihinde yani CHP iktidarında imzalandığı bilinen bir gerçektir. İrticaya ve yabancı sermayeye ilk tavizler de, yine CHP devrinde başlamıştır. Fakat DP iktidarı bu ilk adımları tam bir ihanet çizgisine götürmüş ve sonunda hukuku, anayasayı açıkça çiğneyen ve meşruluğunu yitirmiş bir iktidar durumuna düşmüştür. Burada durmak gerek, zira bu nokta, hukukun çiğnenmesinden, yeni bir hukuk düzeninin doğuşunu belirleyen noktadır. DP iktidarı tarihî gelişmemize öylesine ters düşmüştür ki, gelişimin devamını sağlamak, ancak iktidarın zor kullanılarak devrilmesiyle mümkün olabilmıştır. Milletçe direnişin ifadesi sayılan 27 Mayıs hareketi zorlu çıkışını hukukun yeniden itibar kazanması şeklinde meşruluğunu bu ters düşüşten kurtarmıştır. 27 Mayıs hareketinin meşruluğu DP iktidarının gayrimeşruluğu esasına dayanır. DP iktidarının gayrimeşruluğu ise somut bir kavramdır. DP iktidarının gayrimeşru olması demek Celâl Bayar ve arkadaşlarının 10 yıllık icraatlarıyla gayrimeşru, yani hukuk dışı düşmeleri anlamına gelmektedir. Celâl Bayar ve arkadaşlarına siyasî haklarını iade etmekle, bunlar 27 Mayıs'ın gayrimeşruluğunu hukuken talep edecek duruma getirilmiş olurlar. Böylece 27 Mayıs'ın meşruluğunun tartışma konusu yapılması hukuken imkân dahiline girer. Anayasa'nın 68. maddesinin değiştirilmesi ve geçici 11. maddesinin yürürlükten kaldırılması bir geriye dönüşün ilk adımını teşkil etmektedir. Celâl Bayar ve

²²² Mümtaz'er Türköne, **Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil 68 Kuşağı**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2008, s.85.

arkadaşları siyasî haklarına kavuşunca onları iktidardan zorla uzaklaştırmış olan hareket ve onun tüm neticeleri hukuki temellerini kaybeder. Ve bir sökülme dönemi açılır. Herşey geriye doğru sökülmeğe başlar : Temelli senatörlük müessesesinden hareket edilerek, sırayla Millî Birlik Komitesi, Yassıada Mahkemesi ve hükümleri, nihayet 27 Mayıs direnişi ve onun getirdiği Anayasası ve bu Anayasanın doğurduğu Yüksek Mahkemeniz gibi çeşitli kurumlar ve bunların tasarrufları, bütün bu tarih gelişmesi ret ve inkâr edilme seviyesine girer. Zira Yassıada mahkumlarının siyasî haklarını kazanmaları üzerine, 27 Mayıs'ın gayrı meşruluğunun ilânı ile neticelenecek bu ters süreci, hukuk mantığı düzeyinde önlemek mümkün değildir. Nitekim şimdiden Bayar bütün haklarını elde etmediğinden yakınmaya başlamıştır. İleri sürülen bu görüşe karşı Anayasamızın değiştirilebileceği, 155. maddede bu konunun tayin edilmiş olduğu ifade edilebilir. Evet, Anayasalar değişebilir. 1961 Anayasası, değişme prosedürünü kendisi tanzim etmiş bulunduğu göre, 68. maddenin değiştirilmesinin ve geçici 11. maddenin yürürlükten kaldırılmasının olağan olduğu düşünülebilir. Ne var ki, davamıza konu olan hadisede bu görüş geçerli değildir. Zira Anayasamız, tarihî gelişim ve sürece ters düşen doğrultuda değiştirilemez. Üstelik surf pozitif hukuk çerçevesinde de, Anayasamızın temel görüş ve ilkeleriyle çelişen değişikliklerin yapılması mümkün değildir. Örnek olarak Anayasa'mızın 9. maddesine göre : «Devletin rejiminin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm değiştirilemez. «Keza «Rejimin sosyal hukuk devleti niteliği, lâik devlet niteliği, temel insan haklarına dayanan demokratik niteliği, devletin milleti ve ülkesiyle bir bütün teşkil eden niteliği de değiştirilemez». 155. maddenin surf lâfzına itibar edilerek «ne ki açıkça men edilmemiştir, caizdir» kaidelerini uygulamaya kalkışamayız. Esasen Yüksek Mahkemeniz 1963/73 sayılı kararında bu görüşü tamamen benimsediğini belirterek : «155. maddenin Anayasanın ruhuna uygun değişmelere imkân hazırlamak maksadıyla kabul edilmiş olduğu, söz götürmez bir gerçektir» demiştir. Böylece Yüksek Mahkeme hem 155. maddenin meclise hem sınırsız bir yetki tanımadığını hem de Yüksek Mahkemenin Anayasa değişikliklerini deneti altında bulundurduğunu kesin olarak belirtmiştir. Anayasamızın 8. maddesi, başlangıçta belirttiğimiz gibi, Anayasanın üstünlüğü ilkesini kabul ve ilân etmiştir. Beri yandan 4. madde : «Egemenliğin Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanılacağını... ve hiçbir kimse veya organın, kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisini kullanamayacağını» ifade etmektedir. Yasama organı, yasama yetkisini ve bu arada Anayasayı değiştirme yetkisini, ancak ve ancak Anayasanın ruhuna ve sözüne uymak kaydıyla kullanabilir. Bu yetkinin Anayasaya uygun olarak kullanılıp kullanılmadığı ise, bu konuda Anayasaca yetkili kılınmış olan Anayasa Mahkemesi tayin eder. Anayasamızın 68. maddesini değiştiren ve geçici 11. maddesini yürürlükten kaldıran 1188 sayılı Kanun,

Anayasamızın başlangıç bölümünde yer alan temel görüş ve ilkelere aykırıdır.»²²³ Bu noktada üzerinde durdukları mesele, “Bayar ve arkadaşlarının siyasi haklarına kavuşunca onları iktidardan zorla uzaklaştırmış olan hareket ve onun tüm sonuçları hukuksal zeminini kaybeder ve ister istemez bir sökülme dönemi açılır.” sözleriyle ifade ettikleri kısımdır. Sadettin Bilgiç TİP’in bu tutumunu, ‘onların hak ve hukuku değil işlerini geldiğini zannettikleri gayri hukuki davranışları nasıl çelişkili bir mantıkla savunmaya kalktıklarının bir göstergesidir’²²⁴ diyerek eleştirmektedir. Demokrat Partililer’in affı meselesi ise 1974 yılında çözümlenebilmiştir. Cumhuriyet’in 50. yılı münasebetiyle 1973 yılında gündeme gelen Genel Af Kanunu 15 Mayıs 1974 tarihinde, CHP-MSP koalisyon hükümeti döneminde meclisten geçmiştir.²²⁵

Politik arenanın, siyasetçiler üzerinde soğuk terler bıraktığı bir ortamda yapılan 12 Ekim 1969 seçimlerini AP, %46.6 oy alarak kazanmıştı. Bu rakam AP oylarının 1965 seçimlerine göre azaldığını göstereceği değişen seçim sistemi sayesinde milletvekili sandalye sayısı bir önceki seçime göre 240’dan 256’ya çıkmıştı. 20 Mart 1968 tarihinde çıkarılan 1036 sayılı kanun ile 1961 seçimlerinde uygulanan barajlı nisbi temsil sistemine geçilmişti. Bu kanun ile ülke genelindeki baraj yerine her il bir seçim bölgesine tekabül ediyordu. TİP, Bilgiç’e göre bölge barajını aşamayacağı için Anayasa Mahkemesine kanun için iptal davası açmıştı. Anayasa Mahkemesi, iptal ettiği seçim sistemi tasarısını 24 Ekim 1968 tarihinde gerekçeli kararını Resmi Gazetede yayımlayarak duyurdu. Bu şekilde 1969 seçimleri barajlı nispi temsil yerine barajsız nisbi temsil esasına göre yapıldı. Keza TİP’in başvurusu kendilerinin seçimlerde yaklaşık bir önceki seçimlere göre aynı oyu almalarına rağmen milletvekili sayılarının düşmesini engelleyemedi. Anayasa Mahkemesi’nin gerekçeli kararında görüldüğü üzere TİP başvurusunda, ‘seçim engeli düzeninin olağan seçim sonuçlarını yapay bir müdahale ile değiştirdiği ve Anayasa’nın 55. maddesindeki seçme ve seçilme hakkını sarsıcı nitelikte bir hukuksal sakınca taşıdığı, bu sebepten de Anayasa’ya aykırı olduğu gerekçesiyle’²²⁶ tasarının iptal edilmesini istemektedir. Fakat özellikle belirtmek gerekir ki Bilgiç, Anayasa Mahkemesi’ni tarafgirlik ile suçlamaktadır. Bu noktada Bilgiç, Anayasa Mahkemesi’ne AP başvuru yaptığında seçimden sonra, karşısındaki partiler

²²³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Resmi Gazete**, 07.06.1971 No: 13858.

²²⁴ Bilgiç, **a.g.e.**, s.191.

²²⁵ Genel Af Kanunu hakkında bkz. Aydın, Taşkın, **a.g.e.**, s.257-258. Ayrıca Cumhuriyet’in 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun, **Resmi Gazete**, 18.05.1974 No: 14890.

²²⁶ **Resmi Gazete**, 24.10.1968 No: 13035 s.10.

başvuru yaptığında seçimden önce karar verildiği için yakınmaktadır.²²⁷ Bilgiç'e göre Anayasa Mahkemesi kendilerine karşı tarafgirlik yapmaktadır.

Seçimlere katılım oranı yine bir önceki seçimlere göre %71.3'den %64.3'e düşmüştür.²²⁸ CHP de bu seçimlerde milletvekili sandalye sayısını arttırmıştır. Bir önceki dönemde 134 olan sandalye sayısı bu dönemde 143'e yükselmiştir. Aldığı oy oranı ise bir önceki seçimlere göre %28,7'den %27,4'e azalmıştır. Meclisin 3. büyük partisini ise aldığı %6.6 oyla Cumhuriyetçi Güven Partisi oluşturmuştur. %6.6 oy CGP'ne 15 milletvekili kazandırmıştı. Bir önceki seçimde aldığı %6.3 oy ile 31 milletvekili çıkararak Millet Partisi bu seçimde %3.2 oy alarak 6 milletvekili çıkarabilmişti. 1960'lı yıllara girildiği dönemde önemli etkiye sahip YTP ise çöküşünü sürdürmüş, aldığı %2.2 oy oranıyla 6 milletvekili çıkarabilmiştir. YTP'nin 1965 seçimlerinde 19, 1961 seçimlerinde ise 65 milletvekili vardı. CGP gibi seçimlere ilk defa katılan Türkiye Birlik Partisi ise aldığı 2.8 oyla 8 milletvekili kazanmıştır. Milliyetçi Hareket Partisi ise CKMP'nin ardılı olarak seçimlere katılmış, aldığı %3 oy oranıyla 1 milletvekili kazanmıştır. Bağımsız adaylar bu seçimlerde toplamda %5.6 oy almış ve 13 milletvekili bağımsız olarak milletvekili seçilmiştir. Bu oran bir önceki seçimde %3.2'dir ve yalnızca 1 bağımsız milletvekili seçimlere girebilmiştir.²²⁹ Bağımsız milletvekilleri üzerinde 1969 seçimlerindeki en ilginç istatistik Mardin üzerinedir. Mardin'de bağımsız adaylar toplam oyların %39'unu almış ve Mardin Meclis'te, partilere ilaveten 2 bağımsız milletvekili ile temsil edilmiştir. Ayrıca bu seçimlerde Mardin'de 2 milletvekili çıkararak AP'nin ise oy oranı %27,8'dir. Keza 1965 seçimlerinde Mardin'de bağımsız adaylar %39.1 oy almasına rağmen hiçbir bağımsız aday Meclis'e seçilememiştir.²³⁰

12 Ekim 1969 seçimlerinde üzerinde durulması gereken en önemli sonuçlardan bir tanesi ise TİP'in aldığı %2.7'lik oy ve çıkardığı 2 milletvekilidir. Keza TİP 1965 seçimlerinde %3 oy almış ve 14 milletvekili kazanmıştır. Bu durum, yani Türkiye'de sosyalist bir partinin demokratik usuller ile iktidara gelmesini savunan kesimin önünü kapatacak ve ülkedeki sol görüşü anarşik unsurların odak noktası haline getiren unsurların başındaki düşünce olacaktır. Bir gruba göre seçim sonuçları göstermiştir ki Türkiye'de sosyalist devrim hareketi

²²⁷ Bilgiç, **a.g.e.**, s.193., Anayasa Mahkemesi'nin TİP'in başvurusu neticesinde verdiği gerekçeli karar, **Resmi Gazete**, 24.10.1968 No: 13035.

²²⁸ Seçimlere katılım oranı ile ilgili olarak Vedii Bilget, 'Görüldü ki katılım oranı yalnızca %64 olmuştu. Toplumun 1/3'ü seçimlere ilgisizdi. Ne Türkiye'nin AP ve Demirel politikalarıyla geldiği nokta be CHP'nin ortanın solu söylemi ne de İslamcı grupların şeriatçı örgütlenmesi kitlelerin dikkatini yeterince çekememişti' değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bilget, **a.g.e.**, s.35.

²²⁹ 12 Ekim 1969 seçim sonuçları için bkz. **Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2011**, s.25.

²³⁰ Mardin ilindeki seçim sonuçları için bkz. **Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2011**, s.72.

demokratik kavramlar çerçevesinde gerçekleştirilemeyecektir. Bu durum da bir önceki cümlede bahsettiğimiz anarşik boyuta ulaşan eylemlere öncü olacak, Türkiye'nin karşılıklı sinir harbi mahiyetinde geçen 70'li yıllarına damga vuracaktır. Anarşi, 1968 öğrenci olayları ile başlayan bir serüven ve yıllar boyunca devam eden kaos ortamı Türkiye'yi 12 Eylül 1980 Askeri Darbesine götüren sebeplerden biri olacaktır.²³¹ Eski TİP Genel Sekreteri Tarık Ziya Ekinci, başlarında Doğan Avcıoğlu'nun bulunduğu bir grubun, o zaman için başında Mehmet Ali Aybar'ın bulunduğu TİP'in görüşlerine karşı olarak bir devlet kapitalizmi ortaya koymak istediğini ifade etmektedir. Ayrıca Avcıoğlu'nun Türkiye'nin Düzeni isimli kitabını, düşüncelerini ifade etmek için yazdığını belirtmektedir. Ekinci, Avcıoğlu'nun sonuca giderken uygulayacağı yolun ise ordudan geçtiğini ve '*Türkiye'de hiçbir zaman halkın desteğiyle tabandan gelen bir dayanışmayla devrim yapılamaz*' düşüncesinin onların tezi olduğunu öne sürmektedir.²³² Ayrıca Ekinci, TİP'in ülkedeki cunta ve devrim odaklarına karşı genel tezinin halkı bilinçlendirip, halkı uyarak oy almak suretiyle parlamentoya girmek ve parlamentoda düşüncelerini açıklayarak kamuoyu oluşturmak ve kısa zamanda halkın beğenisini kazanarak iktidara gelmek olduğunu ifade etmektedir.²³³

TİP'in 1969 seçimlerinde bir önceki seçime göre daha az milletvekili ile parlamentoya girmesinin cuntaları etkilediği ve ülkede, demokratik bir şekilde sosyalizme giden yolun kapanması sonucu ihtilal hareketlerinin çoğaldığı yolundaki düşünceleri ise mümkün görmeye beraber, özellikle gençlik hareketinin TİP'den kopuşu, bu sürecin öncesinde değerlendirilmektedir. Gençlik hareketinin Vietnam, Küba gibi ülkelerdeki hareketlerden etkilendiğini ve sabırsız olduklarını ifade ederek, komünist hareketin içinde olan insanların teşvik ve tahrikiyle bazı sol kesimlerin TİP'e karşı olmaya başladıklarını belirtmektedir.²³⁴ TİP'in her hal ve koşulda her türlü değişim ile dönüşümün demokratik yöntemlerle olması lazım geldiği tezi üzerinde ısrarla durduğunu açıkça dile getirmektedir. Türk Solu'nun belirginleşme süreci ise farklı boyutlarda devam etmektedir. Vedii Bilget'in değerlendirmesine göre TİP içerisinde Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgal

²³¹ 12 Mart Muhtırasına giden süreçte ülkedeki anarşist faaliyetler için başbakanlık emriyle hazırlanmış eser **Türkiye Gerçekleri ve Terörizm**, Ankara, 1973. Ayrıca 12 Mart süreci ile ilgili anarşist yaklaşımlara değinen eserler için bkz. **12 Mart'a Nasıl Getirildik**, Ufuk Ajansı Yayınları, Kardeş Matbaası, 1971., Rıfkı Salim Burçak, **Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri**, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara, 1988., İsmet Giritli, **12 Mart ve Ötesi**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1971.

²³² '*Ordu olmadan Türkiye'de ileri görüşlerin, ileri düşüncelerin yaşama geçirilmeleri mümkün değildir*'. Dursun, **a.g.e.**, s.161. Ayrıca Hasan Cemal, Doğan Avcıoğlu'nun 1971 yılı başlarında (12 Mart'tan önce) bir darbe hareketini her an olacak şekilde gördüğünü ve darbeyi yapacak askerlere darbe sonrası yapılması gerekenleri anlattığı *Devrim Üzerine* adlı bir kitap yayımladığını ifade etmektedir. Cemal, **a.g.e.**, s.223.

²³³ Dursun, **a.g.e.**, s.164.

²³⁴ Dursun, **a.g.e.**, s.164-166.

etmesinden bu yana ‘*güler yüzlü sosyalizm*’ söyleminde ısrar eden Mehmet Ali Aybar’ın karşısında Behice Boran ve Sadun Aren bulunmaktaydı. Bu iki isim 1969 seçimleri sonrasında Meclis’e girememişlerdi. Aynı şekilde sırtını TİP’e dayamış harici odaklar da bulunmaktaydı. Milli Demokratik Devrim yanlıları ise karışıklık içerisindeydi. Mihri Belli ve Doğu Perinçek arasındaki uçurum belirginleşiyor. Aybar gibi Prag baharından etkilenen Perinçek Çin ve Maoizm saflarına geçiyordu. Ulusalçı sivil-asker aydınları ve gençleri bir araya çekmeye çalışan DEV-GENÇ²³⁵ çöküyor ve solda karışıklık baş gösteriyordu. Aynı zamanda Bilget, eski solun siyasal parti şemsiyesine inancının yanında yeni solun²³⁶ Filistin Kurtuluş Örgütü’nden ve Latin Amerika’daki kent ve kır gerillalarından etkilenerek serüvenci küçük burjuva kümecikleri oluşturduğunu belirtiyordu. Bilget’in tabiriyle serüvencilik silahsız olmuyordu.²³⁷

II.I. Adalet Partisi’nin Bölünmesi

Demokrasilerin, herhangi bir yöntemle kesintiye uğraması toplum üzerinde ancak zamanla üzerinden atılabilen bir takım sakıncalar doğurmakta bu durum da toplum nezdinde demokrasiye olan inancı sarsmaktadır. Keza 1961 ve 1965 seçimleri öncesinde fısıltı gazetelerinde duyurulan askerlerin, seçimi kazansalar dahi iktidarı AP’ye vermeyecek dedikodusu buna örnektir. Demokratların affi meselesinde asker baskısına değindik. Bu tarz örnekleri çoğaltmak mümkündür. Türkiye 1970’li yıllara girerken ortada bulunan tabloyu belki de en açıklayıcı bir şekilde dönemin Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi yapmıştır. İpekçi, 1 Ocak 1970 tarihli ‘*Dinamizmin Kader Yılı*’ başlığını taşıyan yazısını, “...öyle sanıyoruz ki 1970, 1960’larda başlayan dinamizmin kader yılı olacaktır. Gelişme ya şiddet hareketlerine dönüşerek dikta yönetiminin kurulması ile sona erecek veya Türkiye’yi demokratik yoldan daha iyi, daha ileri, daha adil bir düzene götüren potansiyel niteliğini kazanacaktır.”²³⁸ sözleriyle bitirmektedir.

12 Mart’a giden süreçte çeşitli spekülasyonlar bulunmaktadır. Bunlardan en dile dolananı ülkedeki Radikal Sol tehlikesidir. Ancak şahısların düşüncelerini okuyup idrak ederek giriştiğimiz çalışmamızda eğer bir radikal sol tehlikesi var ise niçin bir sağ parti iktidarının devrilmesi hedeflenmektedir? Değinecek olduğumuz muhtıra metninde geçen

²³⁵ 9-10 Ekim 1969 tarihlerinde toplanan Fikir Kulüpleri Federasyonu Olağanüstü Kurultayında, federasyonun tüzüğü ile ismi de değiştirilmiş ve Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu(DEV-GENÇ) adını almıştır. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu gibi anarşist oluşumlara öncü olmuştur.

²³⁶ Yeni Sol Kavramı Alman Kökenli düşünür Herbert Marcuse’nin ortaya koyduğu ve gençliği toplumcu savaşımın önüne süren, alanlara döken yaklaşımdır. Bilget, **a.g.e.**, s.98.

²³⁷ Bilget, **a.g.e.**, s.53.

²³⁸ **Milliyet 1970**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971, s.18.

anayasal reformların gerçekleştirilmesi imgesi o güne özel ortaya çıkan bir düşünce midir? 1969 bütçe görüşmelerinde CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit Meclis kürsüsünden AP'yi hedef alarak şöyle demektedir, “*Demirel Hükümeti.. birçoğu anayasa emri olan köklü reformları yapmayı, düzen değişikliğini gerçekleştirmeyi kesin olarak ve siyasal bir tercih olarak reddettiği gibi, aklın, mantığın, bilimin söylediği tekniğin istediği yüzeysel düzeltmeleri ve yönetsel reformları bile bugüne kadar yapamamış, daha doğrusu yapmamıştır.*”²³⁹ 27 Mayıs sürecinden beridir devam eden reform algısı, 12 Mart süreci ile bitmeyecek, 12 Mart'ın başa getirdiği Nihat Erim hükümetleri döneminde de reformist kabineler iş başında olacaktır. Kimin, neyi, nasıl yaptığı ve başarı derecesi üzerinde durduğumuz dönemde bizim araştırma sahamıza girmemektedir. Belirtmek gerekir ki 1971 senesine giderken süreçteki son 3 yıl, olaylar açısından önem arz etmektedir. Bizim kanaatimizce ve üzerinde de durduğumuz gibi, öğrenci olayları, ekonomik darboğaz kadar bizzat AP'nin kendi içinde cereyan eden olaylar da muhtıraya giden sürece ön ayak olan unsurlardandır. AP bölünme yolundadır.

12 Ekim seçimlerinden sonra Demirel kurduğu yeni kabinede, eski bakanlarından bir kısmını liste dışında bırakmıştı. Bu durumda Bilgiç'e göre Demirel “*içinizdeki gerici, ırkçı, turancı, takunyaları temizlerseniz AP'ye kimsenin bir diyeceği kalmaz. AP gerçek Atatürkçü çizgiye çekilmiş olur. Eskiden partiyi ele geçirmeye çalışıyorlardı, şimdi ise devleti ele geçirmeye çalışıyorlar. Dikkatli ol!*” şeklindeki yayının etkisinde kalıyordu.²⁴⁰ Ayrıca Bilgiç, AP'yi önlerinde engel olarak gören bazı mihrakların partinin bölünmesini hedeflediğini ve bunda başarılı olduklarını aktarmaktadır.²⁴¹ Bilgiç'in yaşanan olaylardan yıllar sonra kaleme aldığı anılarında belirttiklerine rağmen, Demirel, Abdi İpekçi'nin kendisi ile yaptığı röportajda parti içi çatışmaların basındaki yansımalarına müteakiben, “*..bunların hepsi AP'yi yıpranmış gösterme, çözüliyor şeklinde gösterme, zedeleniyor şeklinde gösterme heveslerinin bir neticesidir. Geniş çapta his ve heyecanların ortaya koyduğu his ve heyecanların ortaya koyduğu his ve tezahürlerdir. Bize muarız olan bir takım çevrelerin sevinçle karşılayabileceği hadiseleri oluyormuş gibi gösterme hevesleri hakimdir. Biraz evvel söylediğim gibi vazife şuuru, parti şuuru bu gibi gelişmelerin sadece bir tahminden ibaret kalacağı*

²³⁹ Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, s.232. Bahsedilen reform ihtiyacı 12 Mart'ın da temelini oluşturmuştur. Ayrıca Celal Ertuğ muhtırada imzası olan komutanlardan Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ile ilgili bir anısdan şöyle bahseder, ‘...Önüme tarım reformu tasarısı getirdiler. Okudum bir bo... anlamıyorum. Ben nasıl tarım, ya da eğitim reformu yapabilirim.’ Ertuğ, **a.g.e.**, s.158.

²⁴⁰ Bilgiç, **a.g.e.**, s.196.

²⁴¹ **a.g.e.**, s.197.

teminatıdır."²⁴² ifadelerini kullanarak bir nevi Bilgiç'in yıllar sonraki düşüncelerini olayın yaşandığı zaman diliminde çürütmektedir. Buna rağmen tarih yanlıgısı Demirel'i bulacak ve AP, bütçe görüşmeleri sürecinden başlayarak çatırdayacaktır. 1970 yılı AP için önemli değişimlerin ve bölünmelerin yılı olacak, parti içindeki '*dosyalı muhalefet*' zamanla, partiyi en kritik anda köstekleyen, bölen ve partiden kopan bir muhalefete dönüşecektir. '*Dosyalı Muhalefet*' kavramı AP Meclis Grubunda ilk kez Ethem Kılıçoğlu tarafından ortaya atılmıştır. Ona göre AP iktidarının doruklarında kişisel yarar sağlamaya dönük kirli işler dönmektedir ve bunlar ortaya konulmalı, gerçekler tartışılmalıdır. Kılıçoğlu, dosyalı muhalefetten alınanları menfaat şirketi üyeleridir diyerek eleştirmektedir. Parti içi muhalefetin doğal lideri konumundaki Bilgiç ise sesini gittikçe yükseltmekte ve Demirel'in kendilerini basiret ve itidal ile dinlemesi gerektiğini belirtmektedir. Dönemin Milliyet Gazetesi yazarı Ali Gevgilili'ye göre gelenekçi milliyetçiler ya teslim olacaklardı yada başkaldıracaklardı. Gelenekçiler, başkaldırımı seçmişlerdi.²⁴³ Gevgilili, AP içerisinde olan bitene farklı bir bakış açısı sunmakta ve düşüncelerini, "*AP'de gelenekçi eğilimleri ağır basan milliyetçi kanat, Demirel'in liberal/kapitalist programına karşı bir büyük başkaldırımı hazırlama dönemindeydi. Zira, batıyla bütünleşme yönündeki uluslararası niteliğiyle liberal program, milliyetçi ideolojinin ana kavramlarıyla temelden çelişkiydi. Kaldı ki, ekonomik düzeyde de, liberal/kapitalist gidiş, en sonunda Anadolu'nun tüm gelenekçi, görenekçi, kapitalizm öncesi ilişkilerini tarihin çöp sepetine atacak sonuçlar doğuracaktı.*" sözleriyle açıklamaktadır.²⁴⁴ Aynı zamanda Demokratik Parti'nin kurulma sürecinde DP'li Adnan Menderes'in oğlu genç Yüksel Menderes'in AP'yi terk etmesi gerçekte, AP'nin Demokrat Parti olmaktan çıktığını tescil etmektedir.²⁴⁵

II.II 15-16 Haziran 1970 Olayları

Türkiye tarihinin en önemli sendikacılık olaylarından biri olan 15-16 Haziran işçi eylemleri, Türk-İş'in hükümetle anlaşarak yeni bir sendikalar yasası hazırlamasının DİSK'i tasfiye etmeyi amaçladığı gerekçesiyle gerçekleşmiştir. Olaylar DİSK²⁴⁶ önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Protesto eylemleri 15 Haziran'da İstanbul, Kocaeli ve Sakarya'daki 113 işyerinde 70 binden fazla işçinin çalışmayarak pasif direnişe geçmesiyle başlamış; öğleden

²⁴² **Milliyet 1970**, s.20.

²⁴³ Gevgilili, **a.g.e.**, s.461-462.

²⁴⁴ Ali Gevgilili, **Türkiye'de 1971 Rejimi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973, s.108-116.

²⁴⁵ Gevgilili, **a.g.e.**, s.116.

²⁴⁶ Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu: 13 Şubat 1967'de TÜRK-İŞ'den ayrılan bazı sendikalar tarafından kurulan konfederasyondur. İlk genel başkanı Kemal Türkler'dir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile kapatılmış, 19 Ocak 1992 tarihinde yeniden kurulmuştur.

sonra işçilerin iş kıyafetleriyle işyerlerinin bulunduğu bölgelerdeki yürüyüşleriyle devam etmiş; bazı yerler trafiğe kapatılırken polisle işçiler arasında ufak çaplı çatışmalar çıkmıştır. 16 Haziran'da Türk-İş'e bağlı pek çok işçinin de katılımıyla daha da genişleyen eylemler, fabrika bölgelerinden kent merkezlerine doğru gerçekleştirilen yürüyüşlere dönüşmüş ve polis tarafından durdurulmak istenmesiyle kanlı çatışmalar meydana gelmiştir. Bazı fabrikalar işçiler tarafından tahrip edilmiş, yer yer askerî barikatlar kurulmuş, ateş açan polislerle taş ve sopalarla karşılık veren işçilere askerler tarafından müdahale edilmiş, köprüler açılarak ve vapur seferleri iptal edilerek işçilerin bir araya gelmesi önlenmiş, saatlerce süren çatışmalarda üç işçi ve bir polis hayatını kaybetmiştir. 16 Haziran gecesini saat 21:00'den sonra Bakanlar Kurulu tarafından İstanbul ve Kocaeli'de sıkıyönetim ilan edilmiş, bu olayların yaşanmasına neden olan tasarı vakit kaybetmeden Senato'ya sevk edilmiştir. Uluslararası sendika örgütleri DİSK'i desteklediklerini açıklamışlardır.²⁴⁷

15-16 Haziran olayları kimi çevreler tarafından bir devrim hareketi olarak görülmekteydi. 15 Haziran'da başlayan işçi yürüyüşü muazzam bir protesto haline girerek İstanbul ve çevresinde hayatı tümüyle felce uğrattı. Hükümet, askeri birlikleri harekete geçirdi ve meydana gelen çatışmalarda işçiler öldürüldü ve yaralandı. İşçileri destekleyen öğrenciler de polislerle çatıştı.²⁴⁸ Yaşananlar, İşçileri Bakanı Haldun Menteseoğlu'na Meclis kürsüsünde '*Bir isyan, bir ayaklanma*' tabirini kullandıracak kadar önemli görülüyordu. Olaylar, Meclis tarafında kabul edilen Sendikalar Kanunu'nun Senato geçici komisyonuna geldiği gün başlamıştı. DİSK kanun maddesi Meclis'ten geçtikten sonra kendilerine bağlı tüm sendikaları direnmeye çağırmıştı. Olaylar tahmin edilenin dışına çıktığı zaman ise DİSK yöneticileri bu durumu asla arzulamadıklarını ve uygun karşılamadıklarını bildirmişlerdi.²⁴⁹ Sendikalar Yasasında yapılması öngörülen değişiklik ise şu şekildeydi; '*İşçinin sendikaya üye olabilmesi için sadece başvuru yeterli değildir, sendikanın yetkili organının bu başvuruyu kabul etmesi gerekiyordu. Üyelikten ayrılma, istifaların noter kanalından geçmesi şartına bağlanıyordu. Tasarı, sendikaların Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için kurulu buldukları işkolunda çalışan sigortalı işçilerin en az 1/3'ünü üye yazmalarını gerekli şart olarak öngörüyordu. Federasyonların kurulmasında, aynı işkolunda kurulmuş sendikalarından en az ikisinin bir araya gelmeleri ve o iş kolunda çalışan sigortalı işçilerin en az 1/3'ünü bir araya getirmesi şartı aranıyordu. Konfederasyonlarda ise; yukarıda belirtilen şartlara uygun kurulan sendikaların en az 1/3'ünün kararı ve Türkiye'deki sendikalı işçilerin, yine en az*

²⁴⁷ Anıl Çeçen, **Türkiye'de Sendikacılık**, Özgür İnsan Yayınevi, İstanbul, 1973, s.148.

²⁴⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s.390-391.

²⁴⁹ **Milliyet 1970**, s.88.

1/3'ünün bir araya getirilmesiyle kurulabiliyordu. Sendika kuracak işçilerin o iş kolunda en az üç yıl çalışmış olması koşulu, tasarıyla getirilmek isteniyordu. Sendikaların uluslararası federasyonların kurucusu ya da üyesi olmaları, Türk-İş'in müsaadesine bırakılıyordu. Sendikaların kooperatifler kurması, bazı sanayi girişimlerinde bulunmaları, Türk-İş'in olur şartına bağlanıyordu.”²⁵⁰

Sendika kanunu tasarı Meclis'te görüşme aşamasındayken TİP İstanbul Milletvekili Rıza Kuas, *'Bu tasarı, işçiyi elini kana bulamaya sevkedebilir. Tasarı anarşiyi bilerek davet edecektir.'* ifadesini kullanmıştı. Bununla beraber Kuas, görüşmelerin devamında, *'Bununla Türk-İş diktası getirilmek isteniyor. 27 Mayıs Devriminin getirdiği haklar geri alınmak isteniyor. DİSK anayasal haklarını kullanarak sonuna kadar direnecektir.'* diyordu. AP'li işçi bir milletvekili olan Hasan Türkay ise Kuas'ın dediklerin aksini ifade ediyordu. *'Türkiye'de işgal ve tahrik gibi hareketleri benimseyen sendikacılar vardır. Bunlar ideolojik amaçlarını tahakkuk ettirmeğe çalışıyorlar.'* demektedir. Tasarı Meclis'te genel olarak savunuluyordu. GP'li Milletvekili Vefa Tanır, *'Marksçı, Leninci kuruluşlar elbette bu tasarıya itiraz edeceklerdir. Onların itirazları tasarinin isabetli olduğuna delildir.'* diyerek farklı bir bakışta tasarıyı yorumluyordu. Tasarı Meclis'ten geçmeye yakın DİSK Başkanı Kemal Türkler sert bir demeç vererek kanunun anayasaya aykırı olduğunu ileri sürdü ve *'Bu tasarı sendika seçme özgürlüğünü yoketmekte, memleketimizde faşist sendikacılığın temellerini atmaktadır.'* ifadesini kullanmıştı.²⁵¹

Oral Çalışlar anılarında 15-16 Haziran 1970 olaylarını şu şekilde anlatmaktadır; *"İstanbul'da 15 Haziran işçi eylemleri başladığı gün, İbrahim Kaypakkaya da Ankara'daydı. Arkadaşlar İstanbul'dan telefon ederek olayların geliştiğini haber verdiler. Kaypakkaya İstanbul'da öğrenciydi. 15 Haziran gecesi onu da alarak ben, Gün Zileli, birkaç arkadaş daha İstanbul'a hareket ettik. Sabah otobüsten indikten sonra ilk işimiz, İstanbul'daki Türk Solu bürosuna uğramak oldu. Dergide yazı işleri müdürü arkadaşımız Bora Gözen'den bir gün önceki olaylarla ilgili bilgi aldık. Eylem devam edecekti. Aramızda hangi bölgelere gideceğimizi kararlaştırarak dağıldık. 15 Haziran günü daha çok Anadolu yakasında ve İzmit çevresinde yürüyüş ve gösteriler yapılmıştı. Asıl büyük fabrikaların önünde geçmişte önemli direnişlerin yaşandığı Topkapı, Rami, Levent ve Eyüp'te ciddi bir eylem olmamıştı. Biz Gün'le birlikte Eyüp tarafına gittik. Bu bölgedeki Gislaved Lastik Fabrikası işçileri bir süreden beri direnişteydiler, önce orayı ziyaret ettik. Çevredeki fabrikalardan da çok sayıda*

²⁵⁰ Çavdar, a.g.e., s.165-166.

²⁵¹ Milliyet 1970, s.90-91.

işçi bu fabrikada toplanmıştı. Bu arada bazı arkadaşlar Demir Döküm fabrikasından haber getirdiler. Demir Döküm fabrikası bölgenin en ünlü işyeriydi. Bu fabrikanın işçileri, haklarını alabilmek ve sarı sendikayı atabilmek için geçmişte önemli direnişlere girişmişler, polis ve patron baskısına göğüs gererek başarılar kazanmışlardı. Demir Döküm Vehbi Koç'un önemli yatırımlarından birisiydi. Bu fabrikanın işçilerinin yürüyüş için pankartlar hazırladığını ve gösterinin oradan başlayacağını öğrendik. Demir Dökümün az ilerisinde Sungurlar Kazan fabrikası vardı. Sungurlar işçileri de uzun süredir direnişteydi. Gislavedden marşlar söyleyerek Alibeyköy'e doğru, Demir Döküm fabrikası çevresine toplanmış işçilerle birleşmiş üzere harekete geçtik. Demir Dökümün önü ana baba günü gibiydi. İşçilerin çevre gecekondularda oturan aileleri de yol üzerinde toplanmış, hazırlıkları izliyor destek veriyorlardı. 15-16 Haziran 1970 büyük işçi gösterilerinin nedeni, Demirel Hükümeti'nin 274-275 sayılı Sendikalar Kanunu'nu işçiler aleyhinde değiştirmek istemesiydi. DİSK, bu kanun değişikliği aleyhinde bir kampanya başlattı. Ama olayların böylesine büyüyeceğini onlar da hesap edememişler, gösterilerin aldığı boyuttan paniğe kapılmışlardı. Yürüyüşün ana gövdesini işçiler oluşturuyordu. Az sayıda devrimci öğrenci ve sendikacı da yürüyüşe katılanlar arasındaydı. DİSK'li sendikacıların önemli bir kesimi en yoğun işçi semti olan Eyüp civarına gelmişti, buradaki olayların büyümesinden çekiniyorlar ve yürüyüşü kontrol etmek istiyorlardı. Tam Demir Dökümün önüne yaklaştığımızda asker elbiseli bir genç yanımıza yaklaşip 'Merhaba Oral' diye selam verdi. Tarsus Fikir Kulübünden askerliğini yapıp bir arkadaştı. Bölgeyi kontrol eden alay komutanı albayın şoförüymüş. Yürüyüş sürecinde bu arkadaş bize gelişmeler hakkında bilgiler getiriyordu. Anadolu yakasındaki çatışmaları, Topkapı yürüyüşünü ondan anında öğreniyorduk. Demir Dökümün önünden başlayan gösterinin amacı İstanbul Valiliği'nin bulunduğu Cağaloğlu'na yürümektir. Ancak DİSK'li sendikacılar Eyüp'e geldiğimizde yolu değiştirip işçileri Gaziosmanpaşa yönüne saptırdılar. Gün'le ikimizin payına işçilerin hazırladığı tahta bir panoyu taşımak düşmüştü. Çok sıcak bir yaz günüydü ve onca uzun yolu elimizde ağır bir panoyla yürümek, kar ten içinde kalmamıza neden olmuştu. Panoyu bir yere yaslama imkanı bulduğumuzda hemen su içmeye koşuyorduk. İşçilerin en yoğun olduğu ve nispeten büyük deneylere sahip olduğu bu bölgede yürüyüş olaysız sona erdi. Akşam Demir Döküm fabrikası önüne gelip dağıldığımızda haberleri dinlemek üzere kahvelere koştuk. Anadolu yakasında önemli çatışmalar cereyan etmişti. Levent tarafında da polisler yer yer çatışmalar olmuştu. Topkapı Zeytinburnu yöresindeki işçiler ise, Cağaloğlu'nda tanklardan oluşan barikatları aşmış ve vilayete ulaşmışlardı. Anadolu yakasında Kartal'dan, Pendik'ten Maltepe'den harekete geçen işçilerin üzerine Kadıköy civarında polislerin ateş açması ve bazı işçilerin ölümüne neden

olması kitlenin öfkesini doğurmuş, binlerce gösterici polis otolarını ateşe vererek Kadıköy Kaymakamlığı'na ulaşmıştı. Öfkeli kalabalık bir anda Kadıköy Kaymakamlığı'nı da ateşe vermiş ve bu çatışmalar sırasında polislerden de ölenler olmuştu. Demirel Hükümeti gösterilen sert tepkiler üzerine yeni Sendikalar Kanunu'nu yürürlüğe koyamadı, böylece işçiler bir zafer kazandı. DİSK yönetimi ise olaylardan korkuya kapıldı ve gösterilere son verilmesini isteyen bir bildiri yayımladı. 15-16 Haziran gösterileri yıllardır işçi sınıfı içinde yükselen bir mücadele isteğinin zirveye ulaşmasıydı. Ama eylemler büyük ölçüde kendiliğinden gelişmişti. O yürüyüşten hatırımda kalan ilginç bir manzarayı düşündükçe hala gülümserim. Eyüp Sosyal Sigortalar Hastanesi karşısında bir fabrika önüne gelmiştik. Her fabrika önünde olduğu gibi burada da 'işçiler aramıza' diye hep bir ağızdan bağırlırdı. Sesleri duyan iyi giyimli kravatlı bir grup dışarıya çıkarak çağrıya alkışla karşılık veriyordu. Kendilerine işçilerin nerede olduğu sorulunca, 'sizden önce yürüyüşe gittiler' diyorlardı. Tam bu konuşma sürerken fabrikanın penceresine çıkan işçiler, 'buradayız, bizi içeriye kilitlediler bırakmıyorlar' diye bağırsarak topluluğu uyardılar. Hemen birkaç işçi koştu, kapıları açtı ve böylece kafiye yeni bir grup daha katılmış oldu. Meğer kapıya çıkanlar fabrikanın patronu ve yöneticileriymiş. 16 Haziran akşamı hükümet İstanbul'da sıkıyönetim ilan etti. Vilayet, Unkapanı ve Galata köprülerini açarak iki yakanın işçilerinin birleşmesine engel olmaya çalıştı."²⁵²

Çalışlar'ın anılarında, vuku bulan olayları kendi bakışından anlatmasına karşın gerçekler, Çalışlar'ın anlatımındaki gibi romantik bir halde gerçekleşmemiştir. Olaylardan sonra Doğu Perinçek grubu tarafından yayımlanan 15-16 Haziran Yolunda ileri adlı kitapta, olayların amacı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Türkiye Gerçekleri ve Terörizm kitabında da bahsi geçen kitaptaki başlıklar teşhir edilmiştir. Adı geçen başlıklar şu şekildedir;

“-Askerler, subaylar, polisler! Zulüm emirlerini dinlemeyin, halkla birleşin.

-Halk Savaşı uzun ve çetin bir mücadeledir.

-Marksizm-Leninizm-Mao Zedung düşüncesinin devrimci bayrağını yükseltelim.

-Marksizm-Leninizm-Mao Zedung düşüncesi işçi sınıfının düşüncesidir.

-Devrim, bir sınıfın bir diğer sınıfı yıktığı, bir isyan, bir şiddet eylemdir.

²⁵² Çalışlar, **a.g.e.**, s.25-27. Mehmet Barlas 12 Mart Muhtırasına sermaye kesiminin destek vermesini 15-16 Haziran 1970'de gerçekleşen işçi eylemlerine bağlamakta, sermaye sahiplerinin üzerinde yaratılan korkunun bu sürece destek getirdiğini aktarmaktadır. 'O zaman Akbank'ın yönetim kurulu başkanı olan Naim Talu başbakan oldu. CHP içinden gelen sağ kesimin temsilcisi Ferit Melen başbakan oldu.' Dursun, **a.g.e.**, s.129.

-1970'de yurdun her yerinde ayaklanan işçiler, köylüler ve gençler kurtuluşun ancak devrimle olacağını kavrayarak amansız bir mücadeleye atıldılar. Miting, yürüyüş, toprak işgali olmayan şehir, grev, boykot, işgal olmayan fabrika ve işyeri kalmadı.

-Lenin diyor ki, grevler işçi sınıfının kurtuluş uğrunda mücadele yollarından biridir. Fakat tek yolu değildir. İşçiler dikkatlerini diğer mücadele yollarına çevirmezlerse, işçi sınıfının gelişmesini ve başarılarını yavaşlatacaklardır. İşçiler, hangi şartlar altında olursa olsun sadece grev eylemleriyle ve grev dernekleriyle yetinemezler.”²⁵³

Türk-İş ise olaylarla ilgili olarak DİSK’i komünistlik ile suçlayarak şu açıklamada bulunmuştur: ‘İstanbul ve Kocaeli civarında başlatılan can ve mal güvenliğini tehdit eden yürüyüş ve direnişlerin, taşlı-sopalı saldırıların ekmek kapımız olan fabrikaları tahriplerin başlıca teşvikçilerinin Türk hakimi tarafından yıllarca önce mahkum edilmiş militan komünistler ve onların işbirlikçileri oldukları kesinlikle ortadadır.’²⁵⁴ Vedii Bilget ise olaylar sırasında genç deniz subaylarının DİSK’ten yana olduğunu belirterek sendikalar kanununu ağır tahrik unsuru olarak yorumlamaktadır. İlginç bir anekdot olarak kendi odasında DİSK’ten yana olan deniz subayları varken odasına giren bir albayın, ‘işçiler ayaklandı, komünist ihtilal oluyor’ sözleri karşısında söz konusu albayı genç subayların elinden zor aldığını belirtmektedir.²⁵⁵

²⁵³ Türkiye Gerçekleri ve Terörizm, s.35-36.

²⁵⁴ Süleyman Yeşilyurt; İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar, Kültür-Sanat Yayınları, Ankara 2008, s.118.

²⁵⁵ Bilget, a.g.e., s.67.

III. BÖLÜM

I. 12 MART MUHTIRASI

Türkiye, 1970’li yıllara kötüleşen ekonomik şartlar, işçi olayları, öğrenci hareketleri ve parti bölünmeleri ile girmiştir. Bu durum, askeri vesayet zihniyetini aşamamış ülkede, askerler arasında kıpırdanmaya yol açmaktadır. Başbakan Demirel o günlerdeki havayı sezerek duruma dair bir basın toplantısı yapmıştır. Toplantıda, “*Türk Silahlı Kuvvetleri’ni idareyi devralmaya davet edenlere şunu sorarız: O zaman yurt savunmasını kim yapacaktır? Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Cumhuriyetin ve rejimin bekçiliği ve yurdun iç ve dış tehlikelere karşı savunulması görevlerini bırakıp memleket idaresini ele alması halinde, bizatihi korumakla yükümlü oldukları rejim; Cumhuriyet ne hale gelir? Kim bu oyuna gelecek?*” demektedir.²⁵⁶

Demirel açısından da 1970 yılı sıkıntılarla başlamıştır. 11 Şubat tarihinde Meclis’te yapılan 1970 Bütçe oylamasında kendi partililerinden de bazılarının ret oyu vermesiyle Meclis’ten geçmeyen 1970 bütçesi, hükümetin devrilmesine sebep olmuştur. Tarihin bir cilvesi olarak çiçeği burnunda genel başkan Demirel’in 1965 bütçe görüşmeleri ile devirdiği İnönü’nün talihi başına gelmiştir. İnönü’nün III. Koalisyon hükümeti de bütçe görüşmeleri sürecinde devrilmiştir. 15 Şubat günü Milliyet Gazetesinde Ali Gevgili’nin hazırladığı Düşünenler Forumu adlı köşede bu durum irdelenmiştir. Forumda sorulara cevap verenlerden biri olan İdris Küçükömer, Demirel hakkında şöyle bir yorumda bulunmuştur, ‘*Demirel, tarihi bir fonksiyonu yerine getirmiştir. Hegel tarih felsefesinde tarihin bir takım kimselere rol verdiğini, tarihin onlarla yürüdüğünü iddia eder. Bu rol bitince, bu şahıs, tarihi ileri götürmek üzere kendine göre bir planı olsa dahi, ödevi bitmiş bir kimse olarak, bir kenara atılır. Buna Hegel tarihi yöneten aklın kurnazlığı olarak ifade eder. Bugün emperyalizmin kurnazlığı, Demirel’i bir yana bırakmaktadır. Demirel kendine göre deneyleriyle yeni bir denge kurmaya çalıştığında emperyalizmin bazı sahalardaki oyunlarıyla uyumsuz bir pratiğe girmiştir. Demirel, artık dünyayı yöneten tarihin kurnazlığı karşısında kalacak ve görevini bitirmiş olarak iktidardan düşecektir.*’²⁵⁷

Türkiye’yi 12 Mart’a götüren yeni etmenlerden bir tanesi de adam kaçırma olaylarıdır. Öyle ki 15 Şubat 1971’de Ankara Balgat’taki Amerikan tesislerinde nöbetçi olan zenci çavuş Jimmy Finley Ray sabaha karşı kaçırılmıştır. Lakin işin ilginç yanı askerin zenci olması

²⁵⁶ Birand vd., a.g.e., s.191.

²⁵⁷ Milliyet 1970, Düşünenlerin Forumu 1970 Bütçesinin reddi ve Demirel’in geleceği, s.32-35.

yüzünden, kendisinden özür dileyip akşamına serbest bırakmışlardır. ²⁵⁸ 5 Mart tarihinde ise yine Amerikalı 4 asker kaçırılmıştır. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) tarafından yapıldığı açıklanan bu eylem sonucunda teröristler fidye isteyip tutuklu bulunan devrimci arkadaşlarının serbest bırakılmasını talep etmişlerdir. Aksi halde askerlerin 36 saat içinde kurşuna dizileceklerini bildirmişlerdir. ²⁵⁹ 8 Mart tarihinde Amerikalı askerler serbest bırakılmıştır. Bırakılma sebepleri ise askerlerin tutuldukları apartmanın polisler tarafından başka bir olay için tespit edilmesi ve terör eylemine girişen Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının şüphelenerek kaçmaları üzerine olmuştur. ²⁶⁰ Vedii Bilget bu noktada yapılan eylemin zamanlamasına dikkat çekmiştir. Ona göre zamanlama öyle olağanüstüdür ki hem ülkede hem de Silahlı Kuvvetler içerisinde ‘sol’ sorgulanmaya başlanmıştır. ²⁶¹

12 Mart’a giden süreçte lider olarak Muhsin Batur’u belirten Vedii Bilget, Batur’un düşüncelerindeki Kara Kuvvetleri Komutanı’nı Faruk Gürler olarak açıklamaktadır. Ona göre Memduh Tağmaç ile bu hareket yürümez ve Tağmaç da Muhsin Batur’un liderliğini kabullenmezdi. Fakat Batur’un Lojistik Başkanı iken sınıadığını belirttiği Faruk Gürler ona göre gereken isimdir. Fakat o sırada Milli Savunma Bakanlığı müsteşarı olan Gürler, öncelikle orgeneralliğe yükseltilmeli ve kuvvet komutanı olmalıdır. ²⁶² Alt rütbeli subaylar arasındaki kıpırdanmaların üstleri tarafından takip edildikleri, Muhsin Batur’un Hava Kuvvetleri Komutanlığı’na atandıktan sonra Hava Kuvvetleri birliklerine dağıttırdığı direktif broşürü ile ortaya çıkmaktadır. Vedii Bilget’e göre bu bildirin özünü alt rütbeli subaylara hitaben ‘*ben sizin yerinize düşünürüm, oturun yerinize*’ manasına gelmektedir. Söz konusu metin ise şu şekildedir, ‘*Vazifemiz, kısaca Cumhuriyetimizi dış ve iç tehditlere karşı korumaktır. Bu vazife, normal askeri çalışmalar, yani eğilim, harekate hazırlık, disiplin ve moral dışında İnanç ve Görüş birliği ile yapılabilir. Hava Kuvvetleri mensuplarının gayet tabii olarak, dünya ve yurttaki askeri, teknolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişme ve akımları bilmesi ve takip etmesi lazımdır. Genelkurmay Başkanı ve 3 Kuvvet Komutanı Milli Güvenlik Kurulu üyesi sıfatı ile yurt menfaatleri ile meşguldürler, onlara itimat edin ve siz yalnız vazifenizi en iyi şekilde yapmaya çalışın.*’ ²⁶³

Vedii Bilget, 12 Mart öncesindeki havayı ve ülkenin içinde bulunduğu şartlara nazaran düşünceleri şu şekilde açıklamaktadır, ‘*Ülkenin gidişi, gidiş değildi. İktidar*

²⁵⁸ Milliyet 1971, s.55.

²⁵⁹ Milliyet 1971, s.61.

²⁶⁰ Milliyet 1971, s.63.

²⁶¹ Bilget, a.g.e., s.159.

²⁶² a.g.e., s.28.

²⁶³ a.g.e., s.32., Batur, a.g.e., s.146-147.

savaşındaki siyasiler hiçbir şeyi umursamıyorlardı. İslamcı-şeriatçı güçler gemi azya almış, yasaklanmış tarikat ve mezhepler siyasal kimlikler edinmişlerdi. Atatürk'ün tam bağımsız cumhuriyeti, Amerikan sömürgesi olmuştu. Ekonomi, bir avuç işbirlikçinin elinde, çalışan tüm kesimleri ezmek için bir araçtı. Gençler öldürülüyor, 27 Mayıs'ın aksine biz izlemekle yetiniyorduk. Peki ne olacaktı bu memleketin hali, ben ne düşünüyordum? Genç bir subaya baktım. Çılgın bir tay betimindeydi. Yerinde duramıyor, gözleri şimşekle deviniyordu. İçimden, hoşça kal 60-63'lere dönmeme sözleri, hoşça kal sessizliği yeğleme eğilimi dedim'²⁶⁴ Bilget'in sözlemlerinde gördüğümüz gibi bir takım askerler içerisinde kıpırdanma eğilimi özellikle 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında her daim yaşayan bir düşünce olarak göze çarpmaktadır.²⁶⁵

1970'lere doğru gidilirken ülkenin içinde bulunduğu şartları her kesimden politikacıların farklı değerlendirdikleri görülmektedir. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, 11 Nisan 1969 günü ülkedeki öğrenci olaylarına karşılık parti görüşlerini açıklamıştır. Söz konusu görüş, '*Gençlik eylemlerini halka huzursuzluk verici ve demokrasiyi tehdit edici zorbalık hareketleri haline dönüştürmeye çalışan militan gruplar, baskının, demagojinin ve şantajın her türlüünü mübah sayan bir davranış içindedirler. Bu küçük bozguncu gruplar, kendilerini solcu sansalar bile veya öyle gösterebilirler bile, ülkemizde demokrasiyi yıkmak, faşist bir yönetim kurmak ve Türk ulusunu bölerek sömürmek ve yönetmek isteyen güçlerle gizli veya açık, bilinçli veya bilinçsiz işbirliği halindedirler.*'²⁶⁶ Vedii Bilget'e göre Ecevit'in o zamanki görüşleri ordu içindeki genç subaylar arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bilget, söz konusu açıklamalar hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetlemektedir, '*CHP geçen yıl Nihat Erim'in ağzından bu eylemleri genç kuşağın patlaması sayarken ne denli yanılıyorsa, bugün de Ecevit'in ağzından zorbalık ve faşist bir yönetim kurmak isteyen güçlerle komplo içinde olmakla suçlanmakta o denli yanılıyor. Gerçekte bu eylemler, ülkemizin tam bağımsızlığını, eşitlikçi demokrasi istemini, kitlelerin ekonomik özgürlük savaşımını siyasal alana taşıyacak emekçi sınıflarla diğer kesimlerin arasını açmaktadır. Korkarım bu da, ülkede her alandaki örgütlenmeyi önleyecek, mevcut duruma bir çıkış yolu arayan kesimlerin önünü hepten tıkayacak ve 27 Mayıs'ın kazanımlarını yok edecek bir sabotaj eylemi stratejisinin taktik varyasyonlarından*'²⁶⁷ Bilget'in sözlerinden anlaşılıyor ki ordu ve CHP kadroları arasındaki ülkedeki şartlar açısından bir uyuşmazlık söz konusudur. En

²⁶⁴ Bilget, a.g.e., s.11.

²⁶⁵ a.g.e., s.16.

²⁶⁶ a.g.e., s.22.

²⁶⁷ a.g.e., s.25.

azından ilerleyen süreçte müdahale yanlısı olarak belirecek Bilget'in düşünceleri bu yöndedir. Süreç hızlı bir şekilde akarken Bilget'e göre durum, *ne olacak memleketin hali?* sorusundan *nasıl ve ne zaman olacak müdahale?* sorusuna devşirilmiştir.²⁶⁸

1970 yılının sonuna gelindiğinde, ülkenin içinde bulunduğu duruma ilişkin olarak ileri sürülen düşüncelerin, devletin sorumlu mevkilerinde bulunanlar tarafından yayınlanan yeni yıl mesajlarında da yer aldığı görülmektedir.²⁶⁹ Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç²⁷⁰'ın Türk Silahlı Kuvvetlerine hitaben kaleme aldığı yeni yıl mesajı da bu tür düşünceleri içermektedir. Mesajın bir yerinde *'bir kısım gafillerin Türk halklarından, bölücü örgütlerinden pervasızca söz edecek cesarete ulaştıklarının ibret ve nefretle izlendiğinden'* söz edilmektedir. Müsvedde metin olduğu anlaşılan yazıda geçen bölücü örgütler lafzının ilk kaleme alındığında Devrimci Kürt örgütleri olarak geçtiği, sonradan üstünün çizildiği anlaşılmaktadır. Mesajın, Tağmaç'ın diğer komutanların aksine hâlâ anarşinin sorumlu bütün anayasal organlar tarafından demokratik düzen içinde sona erdirileceği beklentisi içinde olduğunu gösteren sözleri önemlidir.²⁷¹ Vedii Bilget 12 Mart'a giden süreçte Numan Esin ve Orhan Kabibay'ın aceleci davrandıklarını, Batur'u beklemeye yandaş olmadıklarını ve zaman geçtikçe Doğan Avcıoğlu gibi sivillerin harekatta etkinleşmesinden rahatsız olduklarını belirtmektedir. Faruk Gürler'in ise kaygılarının olduğunu ve durumun netleşmesini beklediğini ifade etmektedir.

Rasim Cinisli, ülkemizde demokrasiye müdahale eden tüm darbe ve muhtıralar ile demokrasiyi işlevsiz kılan diğer bütün girişim ve süreçlerin tüm boyutları ile araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu'na verdiği demeçte 12 Mart sürecini, *"27 Mayıs'tan sonra ve 27 Mayıs sebebiyle Türkiye'nin yaşamış olduğu en büyük talihsizliklerden birisi 9 Mart, bilinmeyen 9 Mart teşebbüsüdür. 12 Mart Muhtırası darbe içinde darbedir. 12 Mart Muhtırası siyasete*

²⁶⁸ Bilget, **a.g.e.**, s.28.

²⁶⁹ Karamsar durum basında da kendine yer etmiştir. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi'nin Ocak 1971 sayısında *'1970 Yılı'nın günümüze bıraktığı meseleler'* başlıklı yazısının son paragraflarında, *'...1971 Türkiye'mize hiçte huzurlu günler çalkantısı daha az, eylemi sertleşmeyen günler vaat etmemekte, aksine ortalık hergün biraz daha karışmaktadır. Karamsar tablo çiziyor diyeceksiniz. Öyle maalesef öyle. Başkasını çizemiyoruz ki bu şartlarda ve bu olayların gidişatına bakarak... Evet karanlık bir tablo, geçmiş ve yaşadığımız yıl için, ne yapalım!'* ifadeleri yer almaktadır. Karamsar tablo yalnız siyaseten değil ülkenin kültür edebiyat dergilerinde bile kendine yer sağlamıştır. Fevzi Çora, *'1970 Yılı'nın Günümüze Bıraktığı Meseleler'*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Ocak 1971, s.30.

²⁷⁰ Muhtıranın en üstünde imzansı bulunan Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç için Sabit Osman Avcı, *'rejime sadakatle bağlı bir paşa, hukuka, meşruiyete saygılı bir insan'* olarak ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca Tağmaç'ın muhtırayı isteyerek değil, alttan gelen tazyikler sonucunu imzaladığını belirterek, muhtırayı imzalarken gözyaşı döktüğünü aktarmaktadır. Dursun, **a.g.e.**, s.121.

²⁷¹ **TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Raporu**, Kasım 2012, C.I., s.413.

müdahaledir amma sebepleri farklıdır. 9 Mart olayını iyi bilmek lazımdır. Bunları benim söylememe lüzum yok. Hasan Cemal ve buna benzer arkadaşlar kitaplar hâlinde yazdılar nedenlerini, nasıl olduklarını. Olay şu. Ha, size bir başka şey daha takdim edeceğim. Onu zannediyorum ki önemli bulacaksınız: Faik Türün Paşa'nın el yazısıyla yazılmış kırk küsur sayfalık bir hatıratı vardır.²⁷² 9 Mart olayını son derece açık, nasıl düzene konulduğunu açık açık ifade ediyor Faik Türün Paşa. Yani o kırk sayfalık yerde var mı yok mu onu bilmiyorum ama onların ne söylediklerini, komünizmle yönetilen bir devlet şeklinin gündemlerinde olduğunu, Türkiye'yi 17 Ekim darbesi gibi bir darbeye yönetmek istediklerini, bunun birkaç koldan yürüdüğünü, birinci kol, Cemal Madanoğlu 27 Mayıs'ı yapanlardan bir grup. Daha sonra, acı olan ve benim için de son derece acı olan şey, ordu kademelerinin en üst kademesine çıkmış Faruk Gürler Paşa gibi, Muhsin Batur Paşa gibi ordumuzu yönetenlerin böyle bir fikre kapılmış olmaları ve devleti bir Marksist yönetime doğru götürmeye temayül etmeleri. Genelkurmayda Marksist anayasa yapılmıştır. Onun kaleminden öğreniyorum ben bunları, Türk Genelkurmayında.” sözleriyle ifade etmektedir.²⁷³ Görülmektedir ki 12 Mart Muhtırasına giden süreçte, başka odaklar tarafından tasarlanan bir 9 Mart darbe girişimi planı bulunmaktadır. 12 Mart'a giden süreçte bir muhtıra hareketini beklemediklerini ifade eden Sabit Osman Avcı, bir şeyler olacağını hissettiklerini belirterek o günlerde düşündükleri önlem hareketini şöyle anlatmaktadır, “...Hatta o zaman Nizamettin Erkmén, Ahmet Topaloğlu bir gün aramızda konuştuk, Demirel'e bütçeden sonra güvenoyu istemesini, güvenilir birkaç arkadaşı oylamaya sokmamak suretiyle güvensizlik oyuyla düşürmeyi de düşündük. Buna Demirel'i ikna etmeye çalışıyorduk, fakat 28 Şubat'ta bütçesi geçen bir hükümetin on gün sonra güven istemesi makul görünmez denildi.”²⁷⁴ Hükümetin muhtırayı önceden hissetmesi hususunda ise Sabit Osman Avcı, bazı şüpheler hissettiklerini, Demirel'in İçişleri ve Milli Savunma Bakanlarından durum hakkında bilgi aldığını belirterek, üzerinde durulması gereken bir durum yahut duyumun olmadığı cevapları karşısında konu üzerinde durulmadığını ifade etmektedir. Açıklamasının devamında 12 Mart günü yaşanan ilginç bir anekdotu paylaşmaktadır, söz konusu anekdot, “...Ben perşembe günü İstanbul'a hareket etmek üzere Meclis'ten çıkıp Başbakanlığa doğru giderken yolda Genelkurmay Başkanının arabasıyla karşılaştım. Genelkurmay Başkanı, Meclis başkanının arabasını görünce eğildi, selam verdi. Ama sabahleyin Muhtıra verildi.” şeklinde trajikomiktir.²⁷⁵

²⁷² Bkz. Ek: 21.

²⁷³ TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, s.416.

²⁷⁴ Dursun, a.g.e., s.112.

²⁷⁵ a.g.e., 112-113.

Dönemin MHP Genel İdare Kurulu üyesi Hüseyin Üzmez 12 Mart günü muhtıra verileceğini Alparslan Türkeş'ten haber aldığını söylemektedir. Muhtıra verilmezden evvel konudan haberdar olduklarını ve muhtıradan Demirel'i haberdar etmek konusunda kararsız kaldıklarını ifade etmektedir. Demirel'e öneri olarak barolar, sendikalar, işçi dernekleri gibi millet nazarında topluluk ifade eden kurumlar ile toplantı yapmasını ve onlarla görüşükten sonra istifa etmesinin daha iyi olacağını söylemek istediklerini belirtmektedir. Fakat bu görüş karşısında Türkeş'in '*Yahu bu Demirel'in bir daha yıkılmaması anlamına gelir. Halk kahramanı olur.*' sözleri karşısında Demirel'i muhtıradan haberdar etmediklerini ifade etmektedir.²⁷⁶

Vedii Bilget, 12 Mart sürecinde kendini ön safta tutmayan Batur'un hala önder olduğunu fakat Kara Kuvvetlerinde Celil Gürkan, Hava Kuvvetlerinde Aydın Kırıçoğlu, Deniz Kuvvetlerinde ise kendisinin ortada olduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde kendileriyle birlikte devinen, görünmez önder olarak tanımladığı Batur ile iletişimlerini kendileri üzerinden sağlayan sayısız subayın olduğunu aktarmaktadır.²⁷⁷ 12 Mart'a giden süreçteki domino taşlarının yerine oturmasındaki en önemli hadiselerden bir tanesi ise 1970 yılının ağustos ayında gerçekleşmiştir. Faruk Gürler Kara Kuvvetleri Komutanı olmuştur. Aynı şekilde Celil Gürkan Kara Kuvvetleri Komutanlığı (KKK) Plan ve Prensipler Başkanı görevine getirilmiştir. Aydın Kırıçoğlu, Mürted 4. Üs komutanı olmuş, Atıf Erçikan ise Brüksel'deki NATO görevinden Ankara'ya getirilip Genelkurmay Başkanlığı (GKB) Plan ve Prensipler başkanı yapılmıştır. Kemal Kayacan ise Gölcük'te Donanma Komutanı olarak görevine devam etmiştir. Anlaşılacağı üzere '*ihtilal kadrosu*' kendilerine göre olması gereken yerlere getirilmiştir. 10 Aralık 1970 tarihinde Komuta Konseyi toplanmış ve Genelkurmay Başkanı ile kuvvet komutanları bir araya gelmişlerdir. Söz konusu toplantıda Batur, ülkenin sosyo-ekonomik düzeninin değişmesi gerektiğini, olmazsa yönetime el koymak gerektiğini söylemiştir. Faruk Gürler de Batur'u desteklemiştir. Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ise hükümeti uyarıp gerekli yasaları çıkartmaktan yana olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁸ Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın Batur'a yönelik nasıl bir çözüm düşündüğü yönündeki soruya ise Batur, yarısı seçimle yarısı da atamayla oluşturulacak bir Kurucu Meclis hükümeti önerisiyle yanıt vermiştir.²⁷⁹

²⁷⁶ Dursun, **a.g.e.**, s.238-239

²⁷⁷ Bilget, **a.g.e.**, s.68.

²⁷⁸ Anayasa'nın öngördüğü reformlar, 12 Mart sürecinde sıkça dile getirilen ve ülkenin içinde bulunduğu durumun adı geçen reformların yapılmamasından kaynaklandığı düşüncesi olarak açıklanabilir.

²⁷⁹ **a.g.e.**, s.82.

Muhsin Batur 12 Mart'a giden süreçte ülkenin durumunu nasıl gördüğünü kendi anılarında özetlemektedir. Kimilerine göre müdahale için sebep yaratma kimileri için ise salt gerçekler olarak gözükten hususlar şu şekildedir, “*Siyasi alanda, bütçe reddedilmiş, siyasi af gündeme gelmiş, yeni ekonomik kararların getirdiği bazı sıkıntılar görülmeğe başlanmış, AP ikiye bölünmüş ve Demokratik Parti kurulmuştu. Yeni partiyi kuranlar eski partilerinin yöneticilerine ve başkanına ağır bir suçlama kampanyası açmışlardı. CHP’nde hizip ve partiyi ele geçirme kavgaları izleniyordu. Bazı siyasilerin yakınlarına çıkar sağladıkları söylentileri yaygınlaşıyordu. Aşırı olarak nitelendirilen sağ ve sol, düşünce alanından silahlı eylem alanına geçiyorlardı. Bölücü unsurlar faaliyetlerini bir yandan arttırırken diğer yandan solun aşırı uçları ile işbirliğine girmişlerdi. İşçi olayları grev aşamasını geçmiş, sağ-sol çatışmasına dönüşmüştür. Haziran ayındaki Kanlı Pazar olayları ile (Taksim-İstanbul) ve Bağdat Caddesi ile İstanbul-Ankara yolu üzerindeki tahribe yönelik olaylar gibi. Genç Deniz subayları anıtlara çelenk koyarak gösterilerde bulunuyor ve bildiri yayımlayabiliyorlardı. Bilhassa hava astsubayları içinde menfi propagandalarla yaratılan huzursuzluklar, astsubay eşlerinin ellerinde pankartlarla yaptıkları protesto yürüyüşleri ile noktalanıyordu. Üniversitelerdeki çatışmalar, devlet güçlerine silahla karşı koymalar, direnişler, boykotlar, özerkliğin yanlış değerlendirilmesi adeta günlük olaylar haline gelmişti. Ve Silahlı Kuvvetler’de huzursuzluk ve eyleme geçme hazırlıkları gittikçe çoğalıyordu.*”²⁸⁰

Muhsin Batur, 25 Ocak 1970 tarihinde gerçekleşen Milli Güvenlik Kurulu’nda görüşlerini açıkladıktan 10 ay sonra 21 Kasım 1970 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a bir rapor/muhtıra vermiştir. Söz konusu metinde Batur ülkenin durumunun gün geçtikçe daha kötü belirterek anılarında özet halinde metnin içeriklerini sıralamaktadır.²⁸¹ Lakin söz konusu metin özetinin 22. maddesi gidişatı apaçık ortaya koymaktadır. ‘...*Bu menfi gelişmeler dolayısıyla huzursuzluğu artan, muhtemelen idareyi devir alma plan ve hazırlıklarına girişen bir Silahlı Kuvvetler.*’²⁸² Söz konusu rapor yahut muhtıra Vedii Bilget’in aktardıklarına göre

²⁸⁰ Batur, **a.g.e.**, s.187-188. Çalışmamızda anılarından sıklıkla yararlandığımız Celil Gürkan, Muhsin Batur’un kaleme almış olduğu anılarını, “*ölüler Konuşamaz*” ilkesi ve “*ezilenler de ses çıkaramaz*” sanısından hareketle 12 Mart döneminde kendi dışındakilerin düşünce ve eylemlerini eleştirmek, suçlamak suretiyle kendini aklama amacı ile hazırlanmış sübjektif ve duygusal bir belge olarak nitelemektedir. Gürkan, **a.g.e.**, s.154. Vedii Bilget, Muhsin Batur’un özellikle YAŞ üyeliği ve Genelkurmay Askeri Mahkemesi Başkanlığı’na başladıktan sonra sık sık Orhan Kabibay, Ekrem Acuner ve Mucip Ataklı ile buluştuğundan bahsetmektedir. Ayrıca Ekrem Acuner aracılığı ile Doğan Avcıoğlu ve Cemal Madanoğlu ile iletişim kurmaya çalıştığını ifade etmektedir. Bilget, **a.g.e.**, s.17., Muhsin Batur ise Kabibay ve Acuner’in 27 Mayıs’ta tamamlamadıkları misyonu yerine getirmek ister bir hava içinde olduklarını, ikisinin de Silahlı Kuvvetler mensupları ile temasları olduğunu, Acuner’in ise Doğan Avcıoğlu, Cemal Madanoğlu ve çevresi ile temaslarının olduğunu ifade etmektedir. Batur, **a.g.e.**, s.142-143. Batur bütçe reddini siyasi tarihimizde bir ilk olarak nitelemektedir lakin İsmet İnönü’nün III. Koalisyon Hükümeti de söz konusu bütçe görüşmeleri neticesinde devrilmiştir.

²⁸¹ Söz konusu metin için bkz. Batur, **a.g.e.**, s.192-193.

²⁸² Batur, **a.g.e.**, s.193.

ordu içerisinde huzursuzluğa yol açmıştır. Öyle ki Bilget, söz konusu raporu 10 Aralık tarihindeki Komuta Konseyi toplantısından sonra duyduğunu ifade etmektedir.²⁸³ Söz konusu rapor akşamı toplandıklarını yazan Bilget, Batur'un rapor ile hareketi ifşa ettiğini belirtmektedir. Birinci bölümün sonunda yer alan '*Bu menfi gelişmeler dolayısıyla huzursuzluğu artan, muhtemelen idareyi devir alma plan ve hazırlıklarına giren bir Silahlı Kuvvetler...*' ifadesini toplantıdaki arkadaşlarından Rıza Abraz'ın bir uyarı olarak görme eğiliminde olduğunu fakat aynı toplantıdaki Yılmaz Akkılıç'ın '*Neyin uyarısıydı bu? Biz bir hareket tasarlıyoruz mu? Uyarı mıydı değil, tam tersine gelin bizi durdurun demenin Arapçası*' sözleri ile bu görüşe karşı çıktığını ifade etmektedir.²⁸⁴ Aynı toplantıdaki genç deniz subayı Erol Bilbilik'in ise, söz konusu raporun 3. bölümünün 3. fıkrasında ele alınan *Haziran 1970 İstanbul Olayları* çözümlenmesine takıldığını aktarmaktadır. Adı geçen kısımda Batur, '*Sebepleri haklı veya haksız, kuvvetleri yanlış kıymetlendirme sonucu, küçümsenen teşkilatların bir anda ve askeri bir hareketi andırır şekilde 50.000 kişilik bir kuvvetle cana, mala ve Silahlı Kuvvetlere saldırabileceğini gösterir ilk büyük olaydır.*'²⁸⁵ ifadelerini kullanmaktadır. Bilget bu noktada Bilbilik'in ifadelerini aktarmaktadır. Bilbilik, işçilerin askerlere saldırmadığını ifade etmekte ayrıca Batur'un sol eğilimli subayları sindirip korkutma düşüncesi içinde mi olduğu hakkında soru sormaktadır. Fakat yine bu noktada Batur sol eğilime karşı sözlerinden hareketle ilginç bir husus göze çarpmaktadır. Bizzat Batur'un istemiyle Doğan Avcıoğlu'nun program taslağından anayasa hazırlamakta olan Emin Değer ve Hidayet Ilgar'ın, 27 Mayıs sonrasında oluşturulan anayasadan daha uygar bir taslak oluşturma çabası içinde oldukları ifade edilmektedir.²⁸⁶ Söz konusu metin daha sonra 9 Martçıların Devrim Anayasası olarak bilinecektir. İkilik yaratan bu durumları Celil Gürkan da anılarında sıklıkla dile getirmektedir.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Batur'un söz konusu Muhtırası için basına verdiği demeçte, '*Anayasa kuruluşlarından biri olan Milli Güvenlik Kurulu'ndaki kanuni üyeler, kurulun başkanına, yan cumhurbaşkanına doğrudan başvurabilir ve muhtıra verebilirler. Hava Kuvvetleri Komutanı'nın iyi niyetle sunduğu bu muhtıranın kapsamına uymayan yorumlar ve konuşmalar yersizdir.*'²⁸⁷ ifadelerini kullanmıştır. Aynı şekilde Başbakan Demirel de orduyu siyasete karıştırmaya çalışan bazı insanlar olmakla beraber, muhtıranın üzerinde o kadar ciddiyetle durmamaları için partisini ikna etmeye çalıştığı ifade

²⁸³ Bilget, **a.g.e.**, s.83.

²⁸⁴ **a.g.e.**, s.85.

²⁸⁵ **a.g.e.**, s.86.

²⁸⁶ **a.g.e.**, s.86.

²⁸⁷ **a.g.e.**, s.89.

edilmektedir.²⁸⁸ Vedii Bilget 10 Aralıktaki Komuta Konseyi toplantısından sonra Batur ile görüştiklerini belirtmektedir. Toplandıklarında Aydın Kirişoğlu, Celil Gürkan ve kendisinin hazır bulunduğunu ifade eden Bilget, Batur'un kendilerine '*iki komutan birlikte gerekeni yapacaktır*' sözlerini kullandığını anlatmaktadır. Lakin o günkü konuşmalarda anlaşıldığı kadarıyla Batur hareket için Gürler'e güvenmemektedir. Celil Gürkan'a Gürler'in tutumunu kontrol etme talimatı vermiştir. Bilget bu talimatı anlamsız bulduğunu, neredeyse her gün birlikte olduğu Gürler'in tutumunu anlamayıp neden Gürkan'a havale ettiğini kandırmaca olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir. Bilget bu durumu Batur'un zaman kazanma hamlesi olarak algılamaktadır. Sebep olarak ise ya iktidarı kendisinin elinde toplamak istediği yahut Gürler'den ziyade kendisinin yan çizeceği hususunda çıkarım yapmaktadır.²⁸⁹

Batur'un o dönemde alt kademeye karşı himaye konuşmaları bir yana MGK toplantılarındaki konuşmaları ise farklı bir boyutta ilerlemektedir. 28 Aralık günkü MGK toplantısında Cumhurbaşkanı Sunay'a hitaben açıklamalarda bulunduğu sözlerini ise, "*...bu arada, üzerinde önemle durulacak nokta, huzursuzluğun Silahlı Kuvvetler'e sirayet etmiş bulunduğudur. Biz komutan olarak kuvvetlerimizdeki hissiyatı bilmezsek veya askeriz diye bilme zorunluluğu duymaz ve bu konuları bizimle görüşmek isteyen en yakın astlarımızı 'bunlar siyasi meselelerdir size ne ?' diye susturursak, 27 Mayıs öncesi komutanların durumuna düşeriz.*" şeklinde ifade etmektedir.²⁹⁰ Bu noktadaki çıkarım ise, 27 Mayıs acı tecrübelerinden biri olarak vesayet anlayışı içindeki hareketlerin komuta zinciri içerisinde olmadığı zaman üstlerin de aradan çıkarılması ve işlevsiz hale getirilmesi korkusudur. Keza bunun olası örnekleri Talat Aydemir'in 1962 ve 1963 yıllarındaki başarısız askeri darbe girişimleri çerçevesinde görülmektedir.

1971 yılı ülkedeki anarşinin ve boykotların tırmanarak devam ettiği bir süreçte başlamıştır. 1970 yılı başında Milliyet Gazetesi'nde '*Dinamizmin Kader Yılı*' başlıklı bir yazı yazan Abdi İpekçi, 1971 yılına ise '*Kader yılından Karar Yılına*' başlıklı yazısı ile başlamaktadır. Ve yazısını, '*... Evet bu böyle gitmeyecek. Artık toparlanmaya mecburuz. Ya dinamizmi şiddet hareketlerine, anarşizme dönüştürmeden yürütecek biçimde kendi kendimize toparlanacağız, ya da böyle bir toparlanmanın zorla yapılmasına razı olacağız.*'²⁹¹ sözleri ile noktalamaktadır. Bahsedilen '*zorla toparlanma*' süreci ise fazla uzakta görünmemektedir. 22 Ocak günü yapılan MGK sonrasında Genelkurmay Başkanı Memduh

²⁸⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s.402.

²⁸⁹ Muhsin Batur ile görüşme kısmı için bkz. Bilget, **a.g.e.**, s.92-93.

²⁹⁰ Bilget, **a.g.e.**, s.96.

²⁹¹ *Kader Yılından Karar Yılına*, **Milliyet 1971**, s.18.

Tağmaç ‘*Sol, Silahlı Kuvvetler’i ele geçirecek ihtilal yapmak istemektedir.*’²⁹² demecinde bulunmuştur. “ Anlaşıldığı üzere 12 Mart’a az bir süre kala komuta kademesinde farklı düşünce boyutları vuku buluyor ve çıkış noktası hakkında ortada farklı düşünceler kol geziyordu. 27 Ocak tarihinde toplanan Yüksek Komuta Konseyi toplantısı böyle bir havada yapılmıştır. Vedii Bilget’in aktardığına göre toplantı, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç’ın isteği üzerine yapılmış ve Tağmaç toplantıda gidişata karşı için düşüncelerini açıklamıştı. Söz konusu açıklamalar, “*Sunay’a gidip Demirel’i istifa ettirmesini söyleyeceğim. Sunay, meclise gidecek ve memleketin durumu hakkında iyi hazırlanmış bir konuşma yapacak. Gösterilecek başbakan adayının kabineyi kurması ve kurulacak hükümete geniş ve olağanüstü yetkiler tanınması için oy verilmesi isteyecek. Muayyen merkezlerde hemen sıkıyönetim ilan edilecek. Zaruri kanunlar, yeni anayasa ve seçim kanunu hazırlanacak. Bir iki sene zarfında meselelere çözüm yolu bulunup seçime gidilecek. Biz direkt olarak işe karışmayacağız, her işi Cumhurbaşkanı yönetecek. Bu formülü basına da açıklayacağım.*”²⁹³ şeklindedir. Tağmaç’ın açıklamaları 12 Mart Muhtırası sonrasında yaşanan gelişmeleri özetlemektedir. Türkiye’nin uzun yıllar üzerinde durduğu düşüncelerden bir tanesi olan ‘*Memduh Tağmaç olmasaydı muhtıra değil darbe olacaktı*’ fikri bir şekilde kendini özetlemektedir. 12 Mart’a giden süreçte her türlü organizasyonda hafiyelerin bulunduğu düşünülürse, Tağmaç’ın da olağanüstü durumlardan haberdar olmadığı düşünülemez. Genelkurmay Plan ve Prensipler Dairesi başkanı Korgeneral Atıf Erçikan’ın cunta toplantılarından Memduh Tağmaç’ı haberdar ettiği belirtilmektedir.²⁹⁴

Vedii Bilget ve Celil Gürkan’a göre hareketin iki önemli ismi Batur ve Gürler ikircikli bir tutum içine girmişlerdir. Ve özellikle hareketin bir numarası olarak anayasa taslağına bile adı geçmiş Güler’in bu tutumu kendilerince kaygı verici olarak karşılanmaktadır.²⁹⁵ Bu süreçte Bilget’in ilginç karşıladığı durum ise bir görüşmelerinde Atıf Erçikan’ın ‘*Faruk Gürler’e artık gerek yok! Ben varım, ben emir vereceğim.*’²⁹⁶ sözleri olmuştur. Erçikan’ı aralarındaki hafiyeci olarak gören inşaların şüphesiz onun bu tavrı karşısında şaşkınlıkları

²⁹² Bilget, **a.g.e.**, s.114. Sadi Koças’da anılarında özellikle AP iktidarı sürecini ve 12 Mart’a giden günleri ‘*kader mücadelesi*’ olarak değerlendirmektedir. Sadi Koças, **Atatürk’ten 12 Mart’a C.IV.**, May Yayınevi, İstanbul, 1977, s.1847-48.

²⁹³ Bilget, **a.g.e.**, s.114-115.

²⁹⁴ Hüseyin Demirel, **12 Mart’ın İçyüzü**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977, s.123. Ayrıca Vedii Bilget’te kitabında Erçikan için ‘*telefon*’ namının kullanıldığını belirtmekte ve Erçikan’ın 1963’ten beri Memduh Tağmaç’a bilgi taşıdığını ifade etmektedir. Bilget, **a.g.e.**, s.117. Ayrıca Atıf Erçikan için İhsan Topaloğlu, 17 Mart 1977 tarihli Günaydın gazetesinde açıklamalarda bulunmuştur. Söz konusu açıklamalarda Topaloğlu, Erçikan’ın hükümet adına toplantılara katıldığını ve kendilerine bilgi aktardığını ifade etmektedir. **Günaydın**, 17 Mart 1977, s.1.

²⁹⁵ Bilget, **a.g.e.**, s.156.

²⁹⁶ **a.g.e.**, s.156.

normaldir. Lakin bu noktada asıl soru Genelkurmay Başkanı Tağmaç'a bilgi taşıdığı öne sürülen Erçikan'a nazaran Tağmaç'ın olan bitenden haberi olup olmadığı üzerinedir. Bilget'e göre bu dönemde Tağmaç iyi bir 'sindirme' taktiği uygulamaktadır.²⁹⁷ Muhtıra verildiğinde Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanı olan Nahit Menteşe bu noktada Muhsin Batur ve Faruk Gürler için ilginç bir düşünce ifade etmektedir. 27 Mayıs sürecinde dönemin Genelkurmay Başkanı ve bazı rütbeli subayların Yassıada'da yargılanmaları, ordu içerisinde ilerleyen dönemlerde bazı korkuların yerleşmesine sebep olmuş ve bu durum 12 Mart'a giden süreçte rütbeli subayların alt kademeleri ile ilişkilerini farklı boyutlara taşımıştır. Alttan gelebilecek bir hadise karşısında aynı 27 Mayıs döneminde olduğu gibi rütbeli subayları oyun dışına itebilirdi. Bu düşünce etrafında Menteşe, Gürler ve Batur olayını bu ekseninde değerlendirmektedir.²⁹⁸

Kişilerin düşünceleri ve kurumların dogmatik yapılarını karşılık, 1971 yılının mart ayı pimi çekilmiş bir bomba misali bir takım emarelerin gerçekleşeceği bir döneme tekabül etmektedir. Bu göz göre göre olan bir durumdur ve bir nevi mutlak bir şekle bürünmüştür. 3 Mart günü Memduh Tağmaç, Hava Kuvvetlerine mensup 300 subaya hitaben bir konuşma yapmıştır.²⁹⁹ Konuşmasının özü askerinin devlet idaresine el koymasının güç olduğu, zaten olayı oraya götürmemek için uğraşıldığı ve ordunun son çare olduğu üzerine olmuştur. Ayrıca Tağmaç, memleketin uçuruma gelmesi durumunda tutup çıkaracaklarını ve bunun son çare olduğuna değinmiştir.³⁰⁰ Lakin Tağmaç'ın sözleri ordu içindeki bazı subayların harekate dair düşüncelerini etkilemiştir. Bu noktada Vedii Bilget, Tağmaç'ın kullandığı '*Vaziyet çok vahim değildir*' cümlesine takılmıştır. Ona göre bu cümle gelişecek sürecin sihirli noktasıdır. Öyle ki durumu olağan görmeye başlamışlar ve süreç '*az olağanüstü*' bir hal almıştır. Sonuç olarak da az olağanüstü duruma az müdahalenin yeterli olacağı görüşünde olduklarını belirtmektedir.³⁰¹ Varılan noktada, hareket planları bile yapılan bir müdahalenin yanında muhtıra vermek de bahsedilen '*az müdahale*' örneği olarak değerlendirilebilir.

Muhtıraya yaklaşık 1 hafta kala Milliyet Gazetesi'ndeki yazısında Abdi İpekçi'de duruma dair değerlendirme yapmakta ve Tağmaç'ın konuşmasına müteakip açıklamalarda bulunmaktadır. İpekçi'nin 4 Mart tarihli '*Tağmaç'ın Hatırlattıkları*' başlıklı yazısında en

²⁹⁷ Bilget, **a.g.e.**, s.158.

²⁹⁸ Dursun, **a.g.e.**, s.230.

²⁹⁹ Konuşmasında Tağmaç subaylara hitaben, '*Hiç endişeniz olmasın, gerekenler, vaktinde arzu ettiğiniz gibi yapılmaktadır. Anayasa ve demokratik rejim içinde gereken, gerektiği zaman yapılmaktadır. Tekrar ediyorum. Endişeniz olmasın.*' sözlerini söylemiştir., **Cumhuriyet**, 04.03.1971., Ahmad, **a.g.e.**, s.409.

³⁰⁰ **Milliyet 1971**, s.59.

³⁰¹ Bilget, **a.g.e.**, s.158.

dikkat çekici kısım, yaklaşan süreci özetlediği şu satırlar olmuştur, “...Aslında bu hesabı yapmak(anarşiden çıkış yolları) sadece Silahlı Kuvvetler mensuplarına ait olmamalıdır. Düzeni yıkmaya amacıyla yaratılmak istenen anarşinin kışkırtıcıları takkelerini önlerine koyup iyice düşünmek zamanının geldiğini anlamalıdır. ‘Kaybedecek birşeyimiz yok’ zihniyeti ile girişilen eylemlerin neye varacağını görebilmelidirler. Bunun yanı sıra politikacılar da kısa vadeli çıkarlar için yapılan kısır çekişmelerle rejimi bunalıma, halkı ümitsizliğe düşürmekte başlıca sorumluluğu yüklendiklerini farketmeli, etkili bir parlamenter yönetim kurulmadıkça parlamentonun yaşayamayacağını, birbirlerini suçlamaktan başka bir iş görmemekle ne ülkenin temel sorunlarına çare bulunacağını, ne de anarşi olaylarının önlenilebileceğini anlayabilmelidir.”³⁰² Ve bu noktada ortak görüş Tağmaç’ın son çare diye bahsettiği yere çıkmaktadır. İpekçi’de sözlerinin sonunda belirttikleri çözüm yolları yapılmaz ise o son çareye başvurmadan başka çıkar yolun kalmayabileceğini belirtmektedir.

Sadi Koças 12 Mart’a giden süreç için ilginç bir değerlendirmede bulunmuştur. Ona göre Cemal Gürsel’in yerine Cumhurbaşkanı seçilen kişi Cevdet Sunay değil de Kazım Orbay olsa idi, Türkiye’nin yeni şansı ve demokratik yönetimin teminatı olabilirdi. Orbay gibi bir cumhurbaşkanı demokrasinin açıklık, özgürlük ve fazilet prensiplerini eksiksiz uygulatır ve hiçbir siyasi iktidarın gemiyi azıya almasına müsaade etmez, partizanlık ve vicdan sömürüsüne geçit vermezdi. Ve elbette ülkede müdahale gibi söylemlere girişilmezdi. Tabii Koças’ın belirttiği gibi bu değerlendirme şayet Orbay hayatta olsa idi gerçekleşebilirdi.³⁰³ Fakat ülkenin bağımsızlık savaşındaki önemli simalarından ve Mustafa Kemal Atatürk’ün yakınlarından olan Orbay’ın ömrü 1966’daki cumhurbaşkanlığı seçimine vefa etmemiştir.

Sadi Koças, 12 Mart öncesinde Memduh Tağmaç ile yaptığı bir görüşmede, Tağmaç’ın kendisine parlamentonun durumunu sorduğunu kendisinin ise, ‘Etkili ve güvenilir bir parlamento değil. Ama her şeye rağmen seçimle gelmiştir. Asıl hedef parlamento değil, içindeki partizan ve militanlar olmalıdır.’ şeklinde cevap verdiğini ifade etmektedir. Tağmaç ile görüştüğü gün Nihat Erim ile de sohbet ettiğini Erim’in alt kademe subayların Yunanistan’da olana benzer bir darbe girişiminden çekindiğini belirtmektedir. Koças ayrıca sözlerinin devamında göz göre göre gelen bir hareket için çeşitli yerlerin AP iktidarını uyardığını fakat Demirel’in bu durumu olası görmediğini anlatmaktadır.³⁰⁴

³⁰² Tağmaç’ın Hatırlattıkları, Milliyet 1971, s.59.

³⁰³ Sadi Koças, Atatürk’ten 12 Mart’a C.IV., May Yayınevi, İstanbul, 1977, s.1847.

³⁰⁴ Koças, a.g.e., s.1858-59.

Müdahale duygusunun işin içinde olan kişiler tarafından bile etkisiz görülmeye başladığı zamanlar 12 Mart'ın hemen öncesinde incelediğimiz anılarda göze çarpmaktadır. Kişilerin, süreç sonunda emekliye tevdi edilmeleri düşüncelerinin sonradan şekillendiği kanısını üzerimizden almaktadır. Öyle ki Vedii Bilget müdahale olgusunu Türkiye'nin sorunlarını gidermek için bir formül olarak nitilemekte lakin herkesin iktidar heveslisi olmasından dolayı hareketin bir yanılgı halini aldığını ifade etmektedir.³⁰⁵

8 Mart günü basında Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın Yüksek Askeri Şura'yı 11 Mart'ta olağanüstü toplantıya çağırdığını yazmaktaydı. Toplantıya 1., 2. ve 3. Ordu Komutanları da davet edilmişti. Normal koşullarda YAŞ şubat ve ağustos aylarında olmak üzere yılda 2 kere toplanıyordu. 10 Mart tarihinde ise Yüksek Komuta Konseyi toplanacaktı.³⁰⁶ Ülkenin içinde bulunduğu durum itibarıyla kazan kaynamaktaydı. Bir kuşak için dönüm noktası olan 9 Mart tarihi ise birçokları için farklı anlamlar taşımaktadır. O gün mesai bitiminde Muhsin Batur'un odasında bir toplantı yapılacaktır. Bu toplantı uzun zamandır beklenti için olan şahıslar için bir düğmeye basma hareketi olarak nitelenmektedir. Celil Gürkan anılarında adı geçen toplantıya Amiral Vedii Bilget'in İstanbul'da olduğu için katılamadığını belirtmektedir.³⁰⁷ Fakat Bilget söz konusu toplantıya çağrıldığını lakin katılamadığını değil katılmak istemediğini ifade etmekte ve toplantı için defalarca çağrıldığını anılarında yazmaktadır.³⁰⁸ Daha önce de belirttiğimiz gibi anılarında Bilget müdahale üzerine beklentisini kaybetmiş bulunmaktadır.

9 Mart toplantısı Muhsin Batur'a göre Faruk Gürler'in talebi üzerine yapılmıştır.³⁰⁹ Celil Gürkan söz konusu toplantı için Havacı Tuğgeneral Ömer Çokgör'e talimat verdiğini ve ilgililere duyurulması için Hava Kuvvetlerinin belli birlik ve üstlerine alarm verildiğini ifade etmektedir.³¹⁰ Ayrıca Gürkan'ın aktardığına göre Muhsin Batur, müdahaleden sonra Faruk Gürler'in devlet başkanı olacağını kendisinin de başbakanlığına getirileceğini vurguladıktan sonra en kıdemli subay olan Gürler'den son kararın beklendiğini ifade etmiştir.³¹¹ Oysa Batur anılarında belirttiği üzere söz konusu toplantıda karacı generallerin konuşmalarından, belirli kişi ve birliklerin hazır duruma geçtiğini, eyleme geçmek için düğmeye basmanın yeterli olacağını anladığını ve toplantı sonunda General Ömer Çokgör'e toplantıya katılan subaylar

³⁰⁵ Bilget, **a.g.e.**, s.165.

³⁰⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s.410.

³⁰⁷ Gürkan, **a.g.e.**, s.249.

³⁰⁸ Bilget, **a.g.e.**, s.167.

³⁰⁹ Batur, **a.g.e.**, s.278.

³¹⁰ Gürkan, **a.g.e.**, s.249-50.

³¹¹ **a.g.e.**, s.250.

için onların kim olduğunu ve burada ne işlerinin bulduklarını sorduğunu ifade etmektedir.³¹² Bu noktada Celil Gürkan ve Muhsin Batur'un olay anlatımlarında önemli tezatlar göze çarpmaktadır. Söz konusu toplantıda her kesimin üzerinde mutabık kaldıkları bir husus varsa oda Faruk Gürler'in, *'hiçbir harekete tevessül edilmeyecek, varsa hazırlıklar durdurulacak, yarın genişletilmiş Komuta Konseyi toplanıyor, orada alınacak karar beklenmelidir.'*³¹³ sözleri üzerine toplantının sonlandığıdır. Bu noktada Celil Gürkan toplantıda bulunan Atıf Erçikan'ın ani bir çıkış yaptığını ve *"Sayın Komutanlar, eğer münasip bir çıkış yolu bulunamıyor ise müsaade eden yarın sabah genişletilmiş komuta konseyi mi ne ise, o toplantı başladıktan sonra birkaç arkadaşla silahlı olarak biz toplantı salonuna girelim ve 'Faruk Paşa, Muhsin Paşa, filan Paşa hariç, geri kalanlar şu anda gözaltına alınmış bulunuyorsunuz!' diyerek toparlayalım, olsun bitsin!"*³¹⁴ şeklinde bir konuşma yaptığını ifade etmektedir. Batur anılarında böyle bir konuşma oldu ise eğer ona yer verilmemiştir. Gürkan sonuç olarak o günkü toplantıyı bir hüsrana olarak nitelemekte ve başlarında lider olarak gördükleri isimlerin hareketleri karşısında tüm hazırlıklarının orada bittiği konusunda kani olduklarını ifade etmiştir. Ona göre toplantıda 3 gün sonra verilen muhtıra ile kendileri Atatürkçü görüşün ve idealin savunucuları yenik düşmüş ve hukuken, fiilen sahneden çekilmişlerdir.³¹⁵ Muhsin Batur 9 Mart ne idi şeklinde kendi açıkladığı bir soruya, *'Her olayda ve her konuda siz veya karşınızdaki insan düşüncelerinin bir kısmını gizliyorsaydı, doğru tahmin yapmak çok zorlaşır. Bu sebeple 9 Mart'ın ne olduğunu kısaca özetlemek gerekirse, eğer alttan bir hareket komutanlara rağmen yapılmak istense idi yapılırdı. Başarılı mı yoksa başarısız mı onu olaylar gösterirdi'*³¹⁶ şeklinde açıklamaktadır. Batur, anlaşılacağı üzere tam bir tanımlamadan kaçmakta fakat açıklamasının öncesinde 9 Mart için darbe girişimi toplantısı, darbe girişiminin durdurulduğu toplantıydı gibi görüşlerin bulunduğunu da ifade etmektedir. Ayrıca Celil Gürkan, alttan gelen bir müdahale ile ilgili olarak da Batur ve Gürler'siz bir müdahalenin öngörülmesi bir hareket olmadığını belirtmektedir. Ayrıca bir girişimde bulunulmamasının subayların başına buyruk ve serüvenci hareketlere başvuracak insanlar olmamasından ve kesinlikle emir-komuta zinciri içinde kaldıklarının bir kanıtı olarak gösterilebilmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir.³¹⁷ Bir görüşe göre beklenen darbenin

³¹² Batur, **a.g.e.**, s.279.

³¹³ **a.g.e.**, s.279., Gürkan, **a.g.e.**, s.252.

³¹⁴ Gürkan, **a.g.e.**, s.251.

³¹⁵ **a.g.e.**, s.252.

³¹⁶ Batur, **a.g.e.**, s.279. Batur yıllar sonra Mehmet Ali Birand'a verdiği röportajda 12 Mart Muhtırasını vermek zorunda olduklarını, eğer biraz daha dursalardı ülkede başka türlü bir hareketle karşılaşacaklarını belirtmektedir. Batur'un açıklamalarındaki *'başka türlü hareket'* 9 Mart girişimi olarak değerlendirilmektedir. Birand vd., **a.g.e.**, s.230.

³¹⁷ Gürkan, **a.g.e.**, s.255.

olmamasının sebebi Faruk Gürler ve Muhsin Batur'un darbeden sonra genç ekip tarafından tasfiye edilecekleri korkusuyla Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'a yaklaşımlarıdır.³¹⁸

Muhsin Batur 10 Mart günü yapılan Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısına katılan komutanları anılarında belirtmektedir. Söz konusu isimlerden bazıları ülkenin ilerleyen dönemlerinde etkin konumda bulunacak bir takım kimselerdir. Adı geçen komutanlar şu şekildedir, “*Kara Kuvvetlerinden, Org. Zeki İlder, Org. Semih Sancar, Org. Eşref Akıncı, Org. Faik Türün, Org. Kemalettin Eken, Org. Hamza Gürgüç, Korg. Hamza Güralp, Korg. Kemal Tarhan, Korg. H. Doğan Özgöçmen, Korg. N. Kemal Ersun, Korg. Fehmi Başer, Korg. Hayati Savaşçı, Korg. Muzaffer Heper, Korg. Turgut Sunalp, Korg. Zeki Erbay, Korg. Ali Fethi Esener, Korg. Atif Erçikan, Korg. Hayri Yalçınar, Korg. Kenan Evren; Deniz Kuvvetlerinden, Oramiral Kemal Kayacan, Koramiral Bülent Ulusu, Koramiral Necmettin Sönmez; Hava Kuvvetlerinden, Korg. Nahit Özgür, Korg. Remzi Yelman, Korg. Ahmet Dural, Korg. Mehmet Eziler, Korg. İrfan Özaydınlı.*”³¹⁹ İleri süreçte adı geçen komutanlardan 7’si Kuvvet Komutanlığı, 2’si Genelkurmay Başkanlığı, 2’si siyasi parti başkanlığı, 1’i bakanlık, 1’i başbakanlık ve 1 tanesi de cumhurbaşkanlığı makamında bulunmuşlardır.

Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısını Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, vaziyetin ne olduğu ve ne yapılması gerektiği üzerine katılım sağlayanlardan cevap beklediği sözleri üzerine açmıştır. Muhsin Batur bu gibi toplantılarda Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının söz almadığını bunun sebebi olarak da astlarını etkilemek istemediklerini ifade etmektedir.³²⁰ Batur, açıklamalarının devamında söz konusu toplantıdaki genel görüşün ‘*hükümeti ikaz, hükümetin değiştirilmesi, anayasa ve seçim kanunu değişikliği, reformların yapılması ve müdahale edilmesi*’³²¹ üzerine olduğunu belirtmektedir. Yalnızca bir orgeneralin müdahaleyi gerek görmediğini ifade eden Batur, adı geçen orgeneralin ismini vermeden tuttuğu notlarda konuşmaları kitabında belirtmiştir.³²² Müdahaleye gereksinim olmadığı üzerine görüş ise başka bir eserde dikkatimiz çekmiştir. Adı geçen eserde belirtildiğine göre Orgeneral Faik Türün söz konusu toplantıda, ‘*Asker belli bir görev için yetiştirilmiştir...*

³¹⁸ Çavdar, **a.g.e.**, s.193.

³¹⁹ Batur, **a.g.e.**, s.280-281. Ayrıca Celil Gürkan’ın aktardığına göre 10 Mart günü yapılacak Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısı öncesinde Faruk Gürler, Kara Kuvvetlerindeki generallerin görüş ve düşüncelerini öğrenmek için Gürkan’ın odasında ivedilikle bir toplantı yapılmasını bildirmiştir. Gürkan, **a.g.e.**, s.256.

³²⁰ Batur, **a.g.e.**, s.281.

³²¹ **a.g.e.**, s.297.

³²² Tespit ettiğimiz üzere müdahale yanlısı olmayan (Konuşma sırasına göre 16.) Orgeneralin konuşmaları için bkz. Batur, **a.g.e.**, s.290.

*Elimizde silah var diye en iyi düşünenler miyiz? En akıllı mıyız? Memleketin üniversite bitiren bu kadar güzide evladı var. Biz belli sayıda Harp Okulu mezunuyuz.*³²³ sözlerini kullanmıştır. Yine aynı görüşe göre *'Faik Türün gibi demokrasiye inanan askerlerin tetikte durmaları ile bir darbe kolay kolay gerçekleştirilemeyecektir.'*³²⁴ düşüncesi ortada dolaşmaktadır. Lakin bu düşüncenin o günlerde var olup olmadığı tartışılabilir. Söz konusu eserin 1977 yılında basıldığını düşünürsek ve adı geçen komutanın ilerleyen süreçte AP'ye katılım sağladığını hatırlar isek, o günlerde böyle düşünüldüğü pek de sağlıklı bir hareket olarak değerlendirilemeyebilir. Gazeteci Ergün Göze de Faik Türün ve Memduh Tağmaç gibi askerler olmasa 12 Mart Muhtırası yerine bir sol ihtilal tehlikesinin vuku bulacağından bahsetmektedir.³²⁵

Muhsin Batur anılarında 11 Mart günü Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın çağrısı üzerine Kuvvet Komutanları olarak 17.30'da Genelkurmaya gittiklerini ve burada Genelkurmay başkanı Memduh Tağmaç ile görüşmede bulduklarını ifade eder. Adı geçen görüşmede Tağmaç'ın kendilerine *'açık konuşalım son 3 gündür bir ihtilal havası ve hazırlığı içinde yaşıyoruz, ne oluyoruz?'*³²⁶ şeklinde soru yönelttiğini belirtmektedir. Batur ise cevaben tansiyonun yüksek olduğunu, bir takım hazırlıklara girişildiğini ve bu girişimleri emir vererek durduklarını ifade etmiştir. İlâveten gelinen süreçte politikacılar kadar kendilerinin de hatalı olduğunu, üzerlerinden bir beklenti yaratıldığını fakat kendilerinin bir şey yapma konusunda ne amaçlarının ne de hazırlıklarının bulunduğunu ifade etmiştir.³²⁷ Bu noktada Vedii Bilget ve Celil Gürkan'ın 1.el kaynak olarak anıları değerlendirildiğinde, Batur'un sözlerine müteakiben *'ne bir amaç ne bir hazırlık'* sözleri çelişki ile değerlendirilebilir. İlâveten çalışmamızda kullandığımız özellikle sağ kesim yazarların eserleri, Batur ve Gürler'i bir müdahale hazırlığı içinde değerlendirmektedir.

Yıllardır damla damla biriken su 11 Mart itibariyle taşmaya başlamıştır. O günün akşamında Muhsin Batur, Faruk Gürler ve Memduh Tağmaç arasında olan görüşme sonucu muhtıranın şartları hazırlanmıştır. Batur'un belirttiğine göre o gün başbakanın görevden çekilmesinin temini üzerine tartışılmış ve kendisi yalnızca başbakanın değil tüm parlamentonun karşıya alınmasının daha doğru olacağını belirtmiştir. Akabinde meclise gönderilecek mektubun içeriği üzerine tartışılmıştır. Ve Genelkurmay Harekat Başkanı Korg.

³²³ H. Demirel, **a.g.e.**, s.136.

³²⁴ **a.g.e.**, s.137.

³²⁵ Dursun, **a.g.e.**, s.182.

³²⁶ Batur, **a.g.e.**, s.298.

³²⁷ **a.g.e.**, 298.

Kemal Taran'a bir müsvedde hazırlaması görevi verildikten sonra dağılımlıdır.³²⁸ Batur'un belki de muhtıra sürecinin en önemli akşamında yaşananları kısa bir şekilde anlatması ilginçtir. Öyle ki muhtıra fikrinin ortaya çıkışı ve tam da o günün şartlarına değinilmemiştir. Dönemin MT Müsteşarı Fuat Doğu, 12 Mart'ta muhtıra verileceğinden 11 Mart günü Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç tarafından haberdar edildiğini ve bu bilgiyi cumhurbaşkanına iletmekle görevlendirildiğini belirtmektedir. Fakat Doğu, resmiyeten Başbakanlığa bağlı olan kurumuna rağmen Başbakan Demirel'i durumdan haberdar etmediğini açıklamaktadır. Ona göre şayet Demirel durumdan haberdar olursa fikre karşı çıkacak ve karşısında duracaktır. Bu durumda ise Doğu'ya göre muhtıradan daha sert hatta belki de kanlı bir darbe olacaktır. Doğu bu düşüncelerinden dolayı Demirel'i haberdar etmediğini bir nevi itiraf etmektedir.³²⁹ Lakin 12 Mart sabahı gelişmeler farklı bir noktada ilerlemiş ve Cumhurbaşkanı Sunay, Fuat Doğu'dan Demirel'i haberdar etmesini istemiştir. Sunay'ın Demirel'den beklentisi Fuat Doğu'nun aktardığına göre 'sağlık sorunları sebebiyle' istifa etmesi olmuştur. Demirel ise bunu katiyen reddetmiştir. Demirel konuşma zerine Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu'nu çağırımış, Cumhurbaşkanı Sunay'a telefonla ulaşmaya çalışmış fakat bir türlü ulaşmamıştır.³³⁰ Atı alan şkdar'ı çoktan geçmiştir.

Muhsin Batur 12 Mart 1971 günü sürecin nasıl geliştiğini ise şu şekilde anlatmaktadır, "12 Mart sabahı 9.30'da dördümüz Genelkurmay'da toplandığ. Korg. Kemal Taran, hazırladığı metni okudu. Aramızda müzakere ettik, metni çok uzun bulduğ, içeriği de bizim isteklerimizi pek karşılamıyordu. Ben yeni bir müsveddeyi yazarken, Faruk Paşa ve Oramiral Eyiceoğlu yanıma gelerek yardımcı oldular. Metin ortaya çıktı, daktilo edildi, imzaya hazırđı. Memduh Paşa gene derin bir düşünceye daldı, uzun süre imzalamak istemedi, gözleri yaşardı. Haklı idi de, sonunun nereye varacağı belli olmayan önemli bir adım atılacaktı. Saat 12.05'de metin imzalandı ve Tuğgeneral Musa ğn başkanlığında bir heyetle okunmak üzere TRT'ye gönderildi. Böylece 12 Mart Muhtırası 13 Haberlerinin başında Türkiye'ye ve dünyaya duyuruldu."³³¹ 12 Mart Muhtıra'sının metni ise şu şekildedir;

"1.Parlamento ve Hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzun anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği

³²⁸ Batur, a.g.e., s.298.

³²⁹ Birand vd., a.g.e., s.227.

³³⁰ a.g.e., s.229.

³³¹ Batur, a.g.e., s.299.

çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, T.C. 'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk Milleti'nin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla, Meclislerinizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu T.C'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirmek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.

Bilgilerinize.

Memduh Tağmaç

Faruk Gürler

Orgeneral

Orgeneral

Genelkurmay Başkanı ve

Kara Kuvvetleri Komutanı ve

MGK üyesi

MGK üyesi

Celal Eyiceoğlu

Muhsin Batur

Deniz Kuvvetleri Komutanı ve

Hava Kuvvetleri Komutanı ve

MGK üyesi

MGK üyesi ”³³²

I.I 12 Mart Muhtırası Verildikten Sonraki Gelişmeler

Başbakan Demirel olaylardan sonra Meclis'e gelmiş ve AP Başkanlık Divanı'nı toplamıştır. Bakanlarına durum karşısında ne yapılması gerektiğini sormuştur. Bakanlardan bazıları Meclis'e gidip oturmayı ve olacakları göze almayı teklif etmiş, bazı bakanlar ise muhtıradaki imzası bulunan komutanları emekli etmelerini önermiştir.³³³ Oysa muhtıranın 3. maddesi çok açık bir şekilde belirtmektedir ki 12 Mart günü Başbakan Demirel'in kaderi ülkenin kaderini belirleyecektir.³³⁴

12 Mart günü ülke tarihinde ilk defa bir askeri muhtıra Meclis kürsüsünden okunmuştur. Muhtıra okunduktan sonra ara verilen oturum saat 15.00'de tekrar açılmış ve bir tek milletvekili duruma itiraz etmiştir. O isim Demokratik Parti grup başkanvekili Hasan

³³² Bkz. Ek:1.

³³³ Kurtul Altuğ, *Genelkurmayın Işıkları Yanıyordu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, s.378.

³³⁴ Birand vd., *a.g.e.*, s.234.

Korkmazcan'dır. Korkmazcan kalkarak Meclis Başkanına, '*Sayın başkan, Meclis böyle bir yazıya muhatap değil efendim*'³³⁵ sözlerinde bulunmuştur. Fakat Ferruh Bozbeyli'nin betimlemesine göre Korkmazcan'ın tepkisi cılız bir ses olarak kalmış ve Meclis hiçbir şey olmamış gibi gündemindeki diğer maddeleri görüşmeye geçmiştir.³³⁶ Cumhuriyet Senatosunda ise Başkan Tekin Arıburun, Senatonun anayasaya uygun çalıştığını belirterek muhtıraya karşı çıkmıştır. Meclis kürsüsünden, '*Yüce senatomuzun başka rejimlere benzer bir usulle sevk ve idare edilemeyeceği de açık bulunmaktadır.*'³³⁷ açıklamasında bulunmuştur.

Başbakan Demirel, başkanlık divanı toplantısı sonrasında istifa kararı almıştır. Ona göre bu yolla Meclis açık kalacak ve ordunun topyekûn bir müdahalesinden kaçınılacaktır.³³⁸ O günkü toplantıda Kurtul Altuğ'un ifadesine göre Demirel, '*Ne yapacağız arkadaşlar? Kendi ordumuzla savaşa mı gireceğiz yoksa Cumhurbaşkanının onaylamayacağını bile bile komutanları emekliye mi sevk edelim? Bana göre bunların faydası yoktur. Bizim alnımız aktır. Tüm bunların müsebbibi ben miyim? O halde ben ordumla kavga etmem. Ya ne yaparım? İstifa eder ve Meclis'in açık tutulmasına yardım ederim.*'³³⁹ ifadesinde bulunmuştur. Demirel 12 Mart 1971 Cuma günü saat 17.00'de hükümetin çekildiğini istifa mektubu ile cumhurbaşkanına arz etmiştir. Söz konusu istifa mektubu,

"Cumhurbaşkanlığı Yüce Katına,

Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları tarafından zatı devletlerinize, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına ve Millet Meclisi Başkanlığına tevdi edilip, bugün saat 13.00'deki radyo haber bültenlerinde Türk kamuoyuna da duyurulan muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir.

Bu durum muvacehesinde hükümetin istifasını saygı ile arz ederim."³⁴⁰ şeklindedir.

Rasim Cinisli, Demirel'in istifa mektubundan sonra AP Grubuna hitaben, '*Ahval ve şartlar ne olursa olsun, cumhuriyete, demokrasiye, millet iradesinin üstünlüğüne inancımızı kaybetmeyeceğiz*' ifadelerini kullandığını belirterek, millet iradesinden aldığı iktidarla cumhuriyeti, demokrasiyi, millet iradesinin üstünlüğünü koruyacağı yerde mücadeleyi göze

³³⁵ MMTD, D.3, C.12, B.70, s.236 12.03.1971. DP Aydın Milletvekili Yüksel Menderes ise mecliste muhatapın başbakan olduğunu belirtmiş, meclis başkanı ise karşılık olarak muhatapın parlamento olduğuna dikkat çekmiştir.

³³⁶ Birand vd., a.g.e., s.236.

³³⁷ CSTD, C.64, B.51, s.373 13.03.1971.

³³⁸ a.g.e., s.236.

³³⁹ Altuğ, a.g.e., s.379.

³⁴⁰ Süleyman Demirel, **1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru**, s.3. Demirel söz konusu kitabın önsözünde eseri için '*sonradan değil bunalımla beraber kaleme alınmıştır*' ibaresinde bulunmaktadır.

alamadan milletin verdiği görevi bırakıp gittiği için eleştirmektedir.³⁴¹ Demirel ise ortaya çıkan meselenin hukuk çerçevesinde çözülemeyeceğini belirterek, az ümit bile olsa insan haklarına dayalı demokratik cumhuriyetin aldığı yarayı sarma ümidini yitirmemek için istifa ettiğini ifade etmiştir.³⁴²

Sabit Osman Avcı, muhtıra verildiği gün Ankara'ya döndüğünde kendisini Cumhurbaşkanı'nın çağırıldığını ve yanına gittiğinde Sunay'ı üzgün gördüğünü belirtmektedir. Görüşmede Senato Başkanı Tekin Arıburun ve Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Cihat Alpan'ın da hazır bulunduğunu aktaran Avcı, cumhurbaşkanına, '*Muhtıra bir ihtilal beyannamesi ama, ikinci maddenin son fıkrasında bir açık delil bırakmışlar. Buradan girerek demokratik usullerle hükümet kurulmasını sağlayabiliriz*'³⁴³ ifadesinde bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca Avcı, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan'ın muhtıracı komutanlar ile işbirliği içinde olduğunu düşünmektedir. Muhtıranın verildiği saatlerde kendisinin İstanbul'da olması dolayısıyla parlamentoya getirilen muhtıra metnini vekili Fikret Turhangil'in okuduğunu ve okuması için Cihat Alpan'ın Turhangil'e telkinde bulunduğunu ifade etmektedir.³⁴⁴

Yeni hükümeti kurma girişimleri için Cumhurbaşkanı Sunay 15 Mart'ta parti liderleri ile görüşmeye başlamıştır. CHP, AP, DP, MGP ve MBK üyelerinin kabul edeceği, muhtırayı veren komutanların üzerinde mutabık kalacakları bir başbakan adayı üzerine düşünceler belirtilmiştir. Bu noktada Nihat Erim anılarında, 16 Mart tarihinde Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'nde resmi bir davette iken yanına Ertuğrul Akça ve Mehmet Yardımcı'nın geldiğini, başbakan adayı olarak kendisinin ve Cihat Alpan'ın isimlerinin geçtiğini belirttiklerini ifade etmektedir.³⁴⁵ Aynı davette Şevket Süreyya Aydemir'in ise kendisinin yanına gelip İnönü'ye '*Nihat Bey'i CHP'den istifa ettirip bağımsızlaştırdıktan sonra başbakan yapmak en uygun seçim olur*' şeklinde konuştuğunu belirtmiştir. Erim o gün için bu sözü pek önemsemediğini ifade etmektedir.³⁴⁶ 18 Mart'ta Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Cihat Alpan, Erim'le görüşme yapmış ve kendisinin başbakan adayı olarak belirlendiğini söylemiştir. 19 Mart günü ise Cumhurbaşkanı Sunay, Erim'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.³⁴⁷ Ülke tarihine 12 Mart rejimi yahut ara rejim olarak geçen süreç I. Nihat

³⁴¹ Cinisli, **a.g.e.**, s.327.

³⁴² Demirel, **a.g.e.**, s.6.

³⁴³ Avcı, **a.g.e.**, s.90

³⁴⁴ **a.g.e.**, s.90.

³⁴⁵ Erim, **a.g.e.**, s.173.

³⁴⁶ **a.g.e.**, s.174.

³⁴⁷ Erim, **a.g.e.**, s.175-176.

Erim hükümetiyle başlamış ve 1973 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı seçilememesine kadar sürmüştür.³⁴⁸

I. II. 12 Mart Muhtırası Hakkındaki Görüşler

12 Mart sonrası kaleme alınan yazılarda birçok iddia ortaya atılmaktadır. Bu örneklerden bir tanesi Muhsin Batur'un aşırı solcularla sıkı işbirliği içerisinde olduğu ve Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* isimli kitabını orduya dağıttığı şeklindedir.³⁴⁹ Fakat Batur anılarında bu konuya değinmiş ve bu iddialara ilginç bir karşılık vermiştir. Söz konusu cevap, “*Sonraları sağ basında birliklerime bu kitabı(Türkiye'nin Düzeni) okumaları için emir verdiğim yazıldı, bunun aslı yoktu. Zaten böyle bir telkinde bulunmak gerekse herhalde Saidi Nursi'yi tavsiye edecek değildim.*”³⁵⁰ şeklindedir. O dönem için ‘*Türkiye'nin Düzeni*’ kitabı anlaşıldığı kadarıyla yalnızca basılı bir metin olmaktan çok uzaktadır. Öyle ki gazeteci Mehmed Kemal, Muhsin Batur ile Batur'un evinde yaptığı bir röportajda adı geçen kitabın *gösterişli bir yerde durduğunu* belirterek bu durumda Batur'un söz konusu eseri elinden düşürmediğinin göstergesi olarak yorumlamaktadır.³⁵¹

12 Mart sürecinde Vedii Bilget ve Celil Gürkan'ın anılarından yola çıkarak değerlendirme yapılacak olursa Muhsin Batur ve Faruk Gürler'in astlarını bir şekilde etkilediği, onları bir yola soktuğu ve yolun sonunda kendi çizgilerini değiştirerek astlarını yüzüstü bıraktıkları şeklindedir. Ayrıca tarihe 9 Mart girişimi olarak geçen o süreç için Celil Gürkan, eski Genelkurmay Başkanlarından Cemal Tural'ın 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında kendisine şu açıklamayı yaptığının bahseder, “*Gürkan, şimdi düşünüyorum da, sizin de dahil bulunduğunuz 12 Mart öncesi hazırlıklar, Gürler ve Batur'un oyunbozanlık etmeleri nedeniyle sonuçsuz kalmayıp da mevki tatbiki konulabilseydi büyük ihtimal ile bir 12 Eylül müdahalesine belki gerek kalmaz, suçlu suçsuz bunca insan yaşamını kaybetmezdi. O dönemin kadrosu ve tasarladıkları program bana bu kanaati veriyor.*”³⁵² Gürkan'ın

³⁴⁸ Ara rejim nitelendirmesi ve 1973 Genel Seçimleri için bkz. Sedef Bulut, **Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.

³⁴⁹ H. Demirel, **a.g.e.**, s.114.

³⁵⁰ Batur, **a.g.e.**, s.142.

³⁵¹ Ayrıca konuşma arasında Batur'un söz konusu kitaptan bahsettiğini ve yazarına müteakiben ‘*Düzenin bozukluğunu gösteriyorsun da nasıl düzeltileceğini açıklamamışsın*’ şeklinde bir mektup yazdığını belirtmektedir. Mehmed Kemal, **12 Mart Öfkeli Generaller ve İşkence**, Soyut Yayınları, 1974, İstanbul, s.8. Hasan Cemal ise şöyle bir yorumlamada bulunmaktadır, ‘*Sol Radikalizmin programı YÖN’de işlendi. 1969’da Doğan Avcıoğlu’nun Türkiye’nin Düzeni kitabıyla özetlendi. Sonra sıra Devrim’e geldi. Asker-sivil zümre el ele verip Türkiye’de devrime giden yolu açacaktı!*’ Hasan Cemal, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Doğan Kitap, İstanbul, 2001, s.111. Adı geçen kitap için bkz. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2016. Söz konusu kitabın ilk baskısı 1968 yılında Bilgi Yayınevi tarafından yapılmıştır.

³⁵² Gürkan, **a.g.e.**, s.261.

anılarında bu anekdottan bahsetmesi ve yazım üslubuyla denebilir ki, kendisi de Tural gibi düşünmektedir.

Gürkan'ın anılarında Tural'ın bahsettiği o oyunbozanlık kavramı üzerinde durulması gereklidir. Kavram üzerine tartışmalardan belki de en önemlisi daha sonraları ortaya çıkan bir '*Devrim Anayasası*' üzerinedir. Söz konusu anayasa şayet 12 Mart Muhtırası yerine bir darbe yapılsaydı yürürlüğe girecek ve ülkenin yönetim şeklinden siyasetime kadar birçok şey değişecekti. Muhsin Batur söz konusu anayasa hazırlıklarından kendini mesul tutan düşüncelere karşılık, oluşumunun başlangıcında haberinin olmadığını belirtmektedir. Öyle ki anılarında da gördüğümüz üzere beklenen müdahale yöntemi olarak 4 farklı görüş ortaya atmakta ve söz konusu anayasa hazırlığını bu görüşlerinden bir tanesi üzerine hazırlık yapan kişilere atfetmektedir. Batur'un belirttiği müdahale yöntemleri;

“1-Altan bir müdahale ile yönetime bütünü ile el koyma,

2- Altan yapılan bir örgütlenmeye dayanarak bir veya iki komutanın başta bulunacağı bir müdahale ile yönetime bütünü ile el koymak,

3-Silahlı Kuvvetlerin komuta düzeni içinde yönetime el koyması,

*4- Komuta düzeni içinde müdahale ile durumun düzeltilmesi.”*³⁵³ şeklindedir. Batur, söz konusu anayasa metnini hazırlayanların 27 Mayıs'ta olduğu gibi plansız bir harekete girişmemek ve/veya 1 ya da 2 komutanın liderliğinde yapılacak bir müdahale durumunda komutanlarına yardımcı olmak için bu planları hazırladıklarını ifade etmektedir. Ayrıca Batur kendisine sunulan metnin genellikle Doğan Avcıoğlu'nun görüşlerini yansıttığını ileri sürmektedir.³⁵⁴ Celil Gürkan ise adı geçen anayasa taslağının başından sonuna kadar Batur'un bilgisi ve emri dahilinde hazırlandığını ifade etmektedir. Gürkan ayrıca Batur için, '*...Karargah içinde kurulan gizli örgütle resmi başlıklı, tarih ve sayı verilmiş yazışmalar yapabilen, sonra da yakın arkadaşlarını, devirdiği hükümetin başbakanı ile birlikte emekliye ayıran bir kuvvet komutanına herhalde ihtilaller tarihinde ilk kez rastlanmaktadır.*' ifadesini kullanmaktadır. Celil Gürkan'a göre söz konusu anayasa metninin Faruk Gürler'den önce Muhsin Batur'a sunulması '*işi anayasa taslağı hazırlatmaya kadar vardırırmış bir kuvvet*

³⁵³ İlâveten Batur müdahale hazırlıklarından kısmen veya tamamen Cumhurbaşkanı, Başbakan ve kendilerinin haberdar olduklarını ifade etmektedir. Batur, **a.g.e.**, s.217.

³⁵⁴ Batur, **a.g.e.**, s.218. Vedii Bilget adı geçen taslağın Batur'a Aydın Kırıçoğlu tarafından verildiğini belirtmektedir. Bilget, **a.g.e.**, s.117.

komutanı' düşüncesi yüzünden Batur'u korkutmuş ve o yüzden anılarında bu durumu inkar etmiştir.³⁵⁵

Muhsin Batur kendisine sunulan anayasa taslağını, *'İnanmadığım bir şekil ve sistem içinde bulunamam... Gözden geçirip düzeltsinler, inanç veren bir şekilde koysunlar. Bu haliyle çok fazla solda duruyor.'*³⁵⁶ diyerek geri iade etmiştir. Ayrıca Batur, anayasa taslağında belirtilen devrim meclisinde fazla askerinin bulunduğunu, sivil sayısının artırılmasını gerektiğini de ifade etmektedir. Bu noktada ilerleyen süreçte Batur'un uyarıları dikkate alınarak metinde çalışmalar yapılmıştır.³⁵⁷ Vedii Bilget'e göre Batur'un anayasa taslağı hakkındaki *'çok fazla solda duruyor'* sözleri özellikle havacı subaylar tarafından kızgınlıkla karşılanmıştı.³⁵⁸ Öyle ki 3 Şubat 1971 tarihinde yazılı olarak Batur'a sundukları cevap metninde havacı subaylar komünist olmadıklarını belirtip lider gördükleri(Muhsin Batur) kişi ile kesin çizgiler ile ayrı düşmemeleri gerektiğini yazmışlardır. Ayrıca aralarında yeteri kadar irtibat olmadığını ifade etmişler ve cevaplarını *'Bizler aynı kaynaktan yetişmiş, yalnız Türk Vatani için diyen, katıksız Atatürk subaylarıyız.'* cümlesiyle bitirmişlerdir.³⁵⁹

Muhsin Batur'a tevdi edilen ve literatüre *'Devrim Anayasası'* olarak geçen taslakta, devletin önemli mevkileri için kod isimleriyle yazılmış bir takım kimseler bulunmaktadır. Söz konusu kod isimler daha sonra siyasiler tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Batur, muhtıradan 13 sene sonra kaleme aldığı anılarında kod isimleri açıklamıştır. Devlet Başkanı Selim Bey kod ismiyle Faruk Gürler, Başbakan Yavuz Bey kod ismiyle Muhsin Batur, Başbakan yardımcısı Nuri Bey kod ismiyle Celil Gürkan ve Genelkurmay Başkanı Erci Bey kod ismiyle Atıf Erçikan olacaktır.³⁶⁰

Muhtıra hakkında ortaya sürülen farklı görüşler de mevcuttur, bunlardan bir tanesi de Hasan Cemal'e aittir. Cemal'e göre anılarını kaleme aldığı tarihte şayet Uğur Mumcu yaşasaydı, 12 Mart öncesinde devrimcilik, Atatürkçülük adına birlikte savundukları tek partili düzen fikrini savunmaya devam etmeyeceğini belirtmektedir. 12 Mart sonrasında onlara göre demokratik rejimin ne kadar *'yetersiz'* olsa da, cici demokrasi-Filipin demokrasisi

³⁵⁵ Gürkan, **a.g.e.**, s.228.

³⁵⁶ Batur, **a.g.e.**, s.228. Ayrıca söz konusu anayasa taslağı için bkz. Batur, **a.g.e.**, s.219-236., Gürkan, **a.g.e.**, s.231-249. Vedii Bilget'in aktardığına göre Faruk Gürler, anayasa taslağı hakkında, *'söylendiği kadar solda değilmişsiniz.'* yorumunda bulunmuştur. Bilget, **a.g.e.**, s.155.

³⁵⁷ Bilget, **a.g.e.**, s.119.

³⁵⁸ **a.g.e.**, s.120.

³⁵⁹ Gürkan, **a.g.e.**, s.261-262., Batur, **a.g.e.**, s.230-231.

³⁶⁰ Batur, **a.g.e.**, s.236.

gibi sıfatlar koyularak reddedilmediğini ifade etmektedir.³⁶¹ Hasan Cemal ayrıca MİT'in muhtıraya giden süreçte olaylardan haberdar olduğunu belirtmekte, MİT Müsteşarı Fuat Doğu vasıtasıyla Cevdet Sunay'ın olaylarda kendi stratejilerini uyguladıklarını ifade etmektedir. Sunay-Doğu ikilisinin amaçlarını ise Faruk Gürler-Muhsin Batur-Cemal Madanoğlu kanadını bertaraf etmek olarak nitelendirmektedir. Bu süreci önce onlara destek veren sivil kanadı tasfiye ederek yapacaklar daha sonra ise darbeci zihniyeti aradan çıkarmak daha kolay olacaktı şeklinde özetlemektedir. Bu düşüncenin muhtıra sonrası kurulan I. Nihat Erim kabinesinden istifa eden 11'ler olarak nitelendirilen grubun tasfiye edilmesiyle gerçekleştiğini ifade etmektedir.³⁶²

Muhtıra hakkındaki belki de en ilginç görüşü Celal Ertuğ ifade etmiştir. Ertuğ muhtırayı, “*Benzeri görülmemiş bir askeri darbe Türkiye toplumunu yeni bir çıkmaza sürükleyecekti. Çelişkilerle dolu bir dış müdahale, özürlü demokrasimizi bir ‘postallı demokrasi’ye çeviriyordu.*” şeklinde değerlendirmektedir.³⁶³ ‘Postallı demokrasi’ belki de ülkenin belli sürecini etkileyen mühim bir tanımlama olarak tarihte yerini almıştır.

II. 12 MART MUHTIRASI'NA TEPKİLER

Muhtırayı radyodan öğrendiğini belirten dönemin Meclis Başkanı Sabit Osman Avcı, Muhtırayı bir ‘*İhtilal beyannamesi*’ olarak nitelemekte ve o gün yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır, “...*Hemen telefona sarıldım. Meclis başkan vekili Fikret Turhangil’i aradım, ‘ne oldu?’ dedim. ‘Birkaç dakika evvel geldiler. Bana muhtırayı verdiler. Gayet müeddep, imza aldılar. Çıktılar gittiler.’ dedi. Katiyen işleme koyma, uçak arayacağım ilk uçakla geleceğim dedim. ‘Peki’ dedi. Beşten önce uçak bulamadım. Beş uçağıyla Ankara’ya döndüm. Havaalanında Özel Kalem Müdürü uçağın merdiveninde karşıladı. ‘Sayın Cumhurbaşkanı sizi Senato başkanıyla köşkte bekliyor, saat 7’de’ dedi. Başka dedim, ‘hükümet istifa etti’ dedi. Hükümet istifa etti deyince düşündüğüm planı uygulamam suya düşmüş oldu.*”³⁶⁴ Avcı, muhtıra metnindeki üslup hatasından yola çıkarak muhtırayı etkisiz hale getirmek için ise düşündüklerini ifadesinin devamında özetlemektedir, “*Komutanların manevi varlığında Başkumandanlığın temsil edildiği Meclise hitaben yazdıkları mektuptaki üslubu beğenmemiştim. Muhtıra ‘Bilgilerinize’ diyor, bitiyordu. ‘Arz’ dahi demiyordu. ‘Saygılarımızla’ demiyordu. Anayasaya göre başkumandanlık TBMM’nin manevi*

³⁶¹ Cemal, **a.g.e.**, s.65. Hasan Cemal o günlerde beklentilerini asker-sivil-aydın zümre ittifakıyla darbeden devrime uzanan bir süreç olarak nitelendirmektedir. **a.g.e.**, s.55.

³⁶² **a.g.e.**, s.254.

³⁶³ Ertuğ, **a.g.e.**, s.147.

³⁶⁴ Dursun, **a.g.e.**, s.113.

şahsiyetinde toplanır, temsil edilir. Komutanların, başkumandana hitapta üslup hatası olduğundan, Meclis'imizde de konulacak arşiv yeri bulunamadığından aynen iade edilir diye bu muhtırayı iade etmeyi düşündüm. Bunu yaparken partileri arkama almam lazımdı, tabii. İnönü'yü, Feyzioğlu'nu toplantıya çağırıp mutabakat sağlayacaktım. O maksatla Ankara'ya geliyordum. Turhangil'e işlem yapma, geleceğim demiştim. Ama hükümet istifa edince benim planım suya düştü."³⁶⁵ Avcı, söz konusu düşüncelerini olaydan yıllar sonra açıklamaktadır. Fakat, ifade ettiği düşüncelerini o günün şartlarında uygulamaya koyabilir miydi, bu dönem şartlarında pek ihtimal dahilinde gözükmemektedir. İlaveten aynı Avcı İnönü'nün 12 Mart'a başta karşı çıkıp zamanla destek vermesi karşısında, onun bu hareketleri Meclis'i ayakta ve hür tutmak için yaptığını ifade etmektedir. Askerle parlamentonun karşı karşıya gelmesi diye birşeyin düşünülemeyeceğini belirten Avcı, İnönü'nün yerinde kim olsa aynı tutumda olacağını söylemektedir.³⁶⁶

Kurtul Altuğ'un aktardığına göre İsmet İnönü muhtırayı Orhan Birgit'ten öğrenmiştir. Altuğ, Birgit'in muhtıra metnini İnönü'ye okuduğunu ve İnönü'nün Birgit'e, '*Git Merkez Yönetim Kurulu arkadaşlardan kim varsa söyle, onlarla konuşacak ve bu muhtıraya karşı tavır alacağım.*'³⁶⁷ ifadelerini kullandığını belirtir. Fakat İnönü partiye geldikten sonra muhtıraya karşı çıkmamıştır. En azından Altuğ bu şekilde ifade eder ve düşüncesinin 1 saat içinde değişmesinin bir sır olarak kaldığını belirtir. Lakin Altuğ'un bu şekilde aktarmasına rağmen İnönü 15 Mart tarihli Meclis ve Senato gruplarının ortak toplantısında muhtıraya sert tepki vermiştir.³⁶⁸ Lakin kendi partilerinden Nihat Erim'in istifa ettirilip bağımsız başbakan sıfatıyla hükümete kurması üzerine yeni rejimi desteklemiştir.

12 Mart dönemindeki cunta hareketlerini Celil Gürkan cuntası ve Cemal Madanoğlu cuntası olarak niteleyen Mehmet Barlas, cunta hareketlerinin amacının ülkede 27 Mayıs modeli bir Milli Demokratik Devrim'i esas alarak sosyalist, askeri bir rejim kurmak olduğunu belirtmektedir.³⁶⁹ Muhtıra, ilerleyen dönemde siyasiler tarafından farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Mahir Kaynak Türkiye'de 1970'den önce gerçekleşen olayların, anarşinin kasıtlı olarak sağ cunta tarafından çıkarıldığını iddia etmektedir. Öyle ki bu durum sayesinde

³⁶⁵ Dursun, **a.g.e.**, s.114.

³⁶⁶ **a.g.e.**, s.120.

³⁶⁷ Altuğ, **a.g.e.**, s.380.

³⁶⁸ Söz konusu metin için bkz. Ahmad, **Demokrasi Sürecinde...**, s.287.

³⁶⁹ '*Baas rejimi gibi Militarist Sosyalist rejim*', Dursun, **a.g.e.**, s.128. Ayrıca Mehmet Barlas 12 Mart'ın temel amacının ordu içindeki küçük rütbeli ve sol düşünceli subayların Baas modeli darbe yapmalarını önlemek olduğunu ileri sürmektedir. Dursun, **a.g.e.**, s.129. Milli Demokratik Devrim, devrimin temel kuvvetlerini şehir ve köy proletaryası, şehirlerin ve köylerin yarı proleter unsurları, şehir ve köy küçük burjuvazisi, asker-sivil aydın zümrenin oluşturduğu bir sistemdir. Görüşün temsilini Mihri Belli yapmaktadır.

solu kendi oyunlarına getirdiklerini ve 12 Mart sürecinde 9 Mart hareketi içinde olanları tasfiye etmek için kullandıklarını belirtmektedir.³⁷⁰

AP'nin 12 Mart'a bir nevi destek vermesi konusunda Çetin Altan olayı siyasi manevra olarak yorumlamaktadır, “..Profesyonel politikacıdır bizim politikacılar. Süleyman Demirel falan. O efendim özgürlük kenara gitti ilke falan değil. Dün dündür bugün bugündür. Maksat başta kalayım başta kalma olanağı bulursa ortak da oluyor. Politika buna deniyor Türkiye’de.”³⁷¹ Bülent Ecevit ise 12 Mart Muhtırasının kendisine karşı yapılmış bir hareket olduğunu düşünüyordu. Partisi CHP'nin muhtırayı destekler açıklamalarından sonra partideki Genel Sekreterlik görevinden istifa etmişti. Oysa Demokratik Partili Mehmet Altınsoy muhtıranın iktidara karşı bir hareket olduğunu belirterek askerinin o günkü durumu, siyasi partiler arasındaki çekişmeden dolayı gördüğünü ifade etmektedir. Silahlı Kuvvetlerin hakem rolünde bulunmak istediğinden hareketle ve 27 Mayıs Askeri Darbesinden alınan dersler ışığında doğrudan müdahale yerine kendi düşüncelerini gerçekleştirebilecek bir hükümet formülü üzerinde durduklarını belirtmektedir. Ve hedefin parlamento ve parlamentonun arkasında bulunan tüm siyasi teşekkülleri kapsadığını aktarmaktadır.³⁷² Sol çevrelerin önce muhtırayı destekler görünmesini ise Ertuğrul Günay, 9 Mart'ta sola yatkın bir müdahale beklendiğinden, sol çevrelerde müdahaleyi kimin yaptığı şaşkınlığı belirlediğini bu yüzden başlangıçta bazı sol çevrelerin muhtırayı desteklediğini ifade etmektedir. Aynı şekilde gazeteci Emin Karaca'da sol basının iletişimsizlik ve kopukluktan ötürü bir gaflete düştüğünü, 9 Mart'ta olacağını zannettikleri hareketin 12 Mart tarihinde gerçekleştiğini düşündüklerini ve yanıldıklarını belirtir.³⁷³

Bedii Faik, 12 Mart Muhtırasının kimseye karşı olmadığını, karşı gibi gösterilerek netice almaya çalışıldığını aktarmaktadır. Ona göre Ecevit'in muhtıraya karşı olma sebebi parti içinde rakip oldukları Nihat Erim'in başbakan atanmasıdır. Faik, başbakan olarak Ecevit'in kendisi ya da aynı grup içinde olduğu Turan Güneş'in atanması durumunda muhtıraya karşı olmayacağını iddia etmektedir.³⁷⁴ Ertuğrul Günay ise bu noktada CHP'nin

³⁷⁰ Dursun, **a.g.e.**, s.205. Süleyman Demirel, 3 Aralık 1974'de verdiği bir röportajda 9 Mart günü gelişen olaylar hakkında şu ifadede bulunmaktadır, “9 Mart 1971 günü saat 17.30'da Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un odasında yapılan toplantıda kimler vardı? Neler konuşuldu? Bu toplantı sadece 'kremalı pasta' toplantısı değildi herhalde. Bu toplantıda devlet başkanının kim olacağı kararlaştırıldığı iddialar içerisindedir. Yavuz Bey'in hükümet başkanlığı görevini deruhte edeceği yine bu iddialar arasındadır.” **Hürriyet**, 3 Aralık 1974, s.11.

³⁷¹ Dursun, **a.g.e.**, s.92.

³⁷² **a.g.e.**, s.97., Sadettin Bilgiç de Muhtırayı Ecevit'in benimsemesini yanlış bulmaktadır., **a.g.e.**, s.138.

³⁷³ **a.g.e.**, s.198. Ayrıca 12 Mart'tan sonra, 9 Mart hareketi olarak lanse edilen bir darbe girişimi hazırlığı içinde olduğu belirtilen 9 general emekliliğe sevk edilmiştir., **a.g.e.**, s.119.

³⁷⁴ **a.g.e.**, s.177.

yani Ecevit çizgisinin demokrasiyi savunup darbelere karşı olduğunu belirterek, bu duruşun onlara 1973 seçimlerinde birinci parti olmasının yolunu açtığını ifade etmektedir.³⁷⁵ Aynı şekilde Günay, 12 Mart Muhtırasının görünüşte o günkü siyasal iktidara verildiğini ama özünde sola karşı bir hareket olduğunu emeğin, özgürlüğü savunan kitlelerin ezilmesine yol açtığını belirtmektedir.³⁷⁶ Mehmet Altınsoy ise 12 Mart'a giden süreçte meydana gelen sokak olaylarına 1961 Anayasası'nın sebep olduğunu ifade etmektedir. Özgürlüğün kapsamının tam sınırlarının çizilmediği ve ülke şartlarının bu ortama ayak uyduramadığı hassas bir dönemde herkesin kendi iradesi ile bir özgürlük tabiri yapması sonucu sağ-sol olaylarının çıktığını ve gençlerin birbirlerini öldürmeye başladıklarını aktarmaktadır.³⁷⁷

Dönemin DEV-GENÇ başkanı Ertuğrul Kürkçü, öğrenci olayları nazarında sol hareket için önemli bir tespite bulunmaktadır, '*TİP'in yolu tılandıktan sonra sol hareket üzerine büyük bir basınç gelmeye başladıktan sonra tüm bunlara karşı solun tamamı adına bir direniş gösterme DEV-GENÇ üstüne kaldı.*'³⁷⁸ Bu noktada Türkiye'de TİP hareketinin 1969 seçimleri sonrasında Türk Solu'nun yönünü değiştirdiği gerçeği kabul edilebilir. Aynı zamanda Vedii Bilget'in aktardığına göre, 12 Mart'a giden süreçte etkin durumda olan İrfan Solmazer devrim cephesi için mücadeleyi yönlendirecek bir siyasal parti yokluğunda bu görevi DEV-GENÇ gibi çoluk çocukların üstlenmek savında olduklarını ve böyle durum var ise asker-sivil aydın kadroların bu işi daha iyi üstleneceğini belirtmektedir.³⁷⁹

Sabit Osman Avcı, 12 Mart döneminde Nihat Erim'in başbakan yapılmasını, dönemin şartları açısından bir gereklilik olarak değerlendirmektedir. Öyle ki anarşik olayların üniversitelerden kaynaklaması ve Erim'in profesör olması bu konuda bir etmendir. Ayrıca ülkenin başlıca dış politika meselesi olan Kıbrıs konusunda, Nihat Erim'in Kıbrıs Anayasası'nın hazırlanmasında müşavir olarak yer alması, onun başbakan olarak atanmasında etkin rol oynamıştır.³⁸⁰

Sabit Osman Avcı'nın Davut Dursun'a verdiği röportajda dikkat çeken bir husus bulunmaktadır. Röportajın bir bölümünde Nihat Erim'in başbakanlık teskeresini aldıktan sonra kendini ziyarete geldiğini ve bu ziyaret esnasında Erim'in kendisine anayasaya müteakiben '*kısacağız beyefendi*' cümlesini kurduğunu belirtmektedir. Erim'in başbakan

³⁷⁵ Dursun, **a.g.e.**, s.185.

³⁷⁶ **a.g.e.**, s.186.

³⁷⁷ Dursun, **a.g.e.**, s.98.

³⁷⁸ **a.g.e.**, s.213.

³⁷⁹ Bilget, **a.g.e.**, s.57.

³⁸⁰ Dursun, **a.g.e.**, s.118.

olduktan sonra verdiği bir demeçte ülkenin mevcut anayasa ile mükemmel idare edileceğini söylediğini aktaran Avcı, aynı Erim'in başbakan olduktan kısa süre sonra sarf ettiği '*Bu anayasa Türkiye için lükstür*'³⁸¹ söylemini de belirtmektedir. Oysa Erim'in kendi yanına geldiğinde anayasanın değiştirilmesi gerektiğini söylediğini ifade etmektedir. Ayrıca Sadettin Bilgiç'te bu konuda Erim'i eleştirmektedir. Başbakan olduğu zaman yapmış olduğu açıklamalarda, öğrenci olaylarının sebebinin anayasanın öngördüğü reformların yapılmamasına bağlayan Erim, birkaç hafta sonra anayasanın lüks olduğundan bahsetmeye başlamıştır.³⁸²

12 Mart'ın amacı neydi, sonucu ne oldu ve başarıya ulaştı mı? Sabit Osman Avcı eğer amacın Faruk Gürler'i cumhurbaşkanı yapmak ise 12 Mart'ın başarısız olduğunu fakat amacın anayasada değişiklikler yapmak ise o bakımdan amacına ulaştığını belirtmektedir.³⁸³ Fakat muhtıra metninde, anayasal maddelerin değiştirilmesi değil, anayasanın öngördüğü reformların gerçekleştirilmesi '*bilgilerinize*' diyerek sunulmuştur. Gazeteci Bedii Faik de 12 Mart'ın sebeplerinden bir tanesini Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı olma ihtirası olarak belirtir.³⁸⁴ Aynı şekilde Tarık Ziya Ekinci de Gürler için daha önce 9 Mart cuntasının başı iken 12 Mart Muhtırasının verilmesinde de ismi geçmesini aynı görev için yapılmış bir hamle olarak niteler. Ekinciye göre Gürler, 9 Mart'ta darbe yapılırsa ülkenin başına geçecektir, 12 Mart Muhtırası ise Gürler'in cumhurbaşkanlığını yalnızca bir dönem geciktirecektir.³⁸⁵ Bedii Faik iddiasının devamında dönemin başbakanı Nihat Erim'i de siyaseten Gürler'in '*yediğini*' belirtmektedir. Ona göre Erim'in adının da cumhurbaşkanlığı için isminin geçmesi Gürler'in Erim'i potansiyel rakip olarak görmesi demektir.³⁸⁶ Oysa Bilget, 1971 yılının başlarında toplumsal kıpırdanmaların zirve noktasına ulaştığı zaman Gürler'in Celil Gürkan'a, '*Ben, Türkiye'nin kurtarılmasına çalışan idealist subaylarla beraberim. Beni Cumhurbaşkanı yapmalarını istemem. Benim için en uygun yer Genelkurmay Başkanlığı'dır.*'³⁸⁷ ifadelerini kullandığını belirtmektedir. Celil Gürkan ise anılarında bizzat Gürler'den şu sözleri aktarmaktadır, '*Celil Paşa! Ben General Necip olmak istemem! Siz bana Genelkurmay Başkanlığını, Arslanlı Kapı'yı veriyor musunuz? Onu söyleyin. Ne yapacağım*

³⁸¹ Dursun, **a.g.e.**, s.118.

³⁸² **a.g.e.**, s.137.

³⁸³ **a.g.e.**, s.124.

³⁸⁴ **a.g.e.**, s.171.

³⁸⁵ **a.g.e.**, s.173.

³⁸⁶ **a.g.e.**, s.174. Bedii Faik, muhtıraya en başından sonuna kadar karşı çıkan gazetecilerden bir tanesidir. Onun bu tavrı karşısında Demirel, '*Tek erkek ses senin gibi bir arkadaşından çıkması beni memnun etti*' ifadelerini kullanmaktadır. s.178.

³⁸⁷ Bilget, **a.g.e.**, s.101.

*ben otoritesiz, yetkisiz devlet başkanlığı.*³⁸⁸ Gürkan ayrıca, Gürler'in ileride kendisine söylediklerinin tersine cumhurbaşkanlığı koltuğu için arzuladığı Genelkurmay Başkanlığından istifa ettiğini ve seçimi kaybederek köşesine çekildiğini ifade etmektedir.

Ertuğrul Kürkçü 12 Mart'ı bir tasfiye, uzlaşma ve restorasyon süreci olarak değerlendirmektedir. Ona göre, Demirel'in başbakanlığı bırakması karşılığında Batur ve Gürler de hareket içerisinde olan radikalleri bıraktı ve süreç sayesinde ordu içerisindeki anti-emperyalist unsurlar tasfiye edilmiştir.³⁸⁹ İsmet Bozdağ ise 12 Mart Muhtırasını ordunun kendi içinde yaptığı bir tasfiye olarak değerlendirmekte, sivil hayata intikal etmediğini belirtmektedir. Müdahalenin tarafları olarak ise ordu dışında da odak noktaların olduğunu ve bu noktaların basın içerisinde yerleştiklerini ifade etmektedir.³⁹⁰ Ayrıca Bozdağ 12 Mart Muhtırasını faydalı görmekte ve ülkeyi olası bir tehliken koruduğuna işaret etmektedir.³⁹¹

Tarık Ziya Ekinci 12 Mart'ın temel nedenini, *'O güne kadar izlenen sosyal ve ekonomik politikaların ve Türkiye'deki bu genel uyanmanın birbirine tebatuk etmeyişi, yani her tarafta talepler başlıyor, köylüler toprak istiyorlar, işçiler hak arıyorlar, yürüyüşler yapılıyor, öğrenciler hak istiyor, hülasa batıda örneğini gördüğümüz genel bir talepler patlaması var.'* sözleriyle ifade etmektedir. Ayrıca 12 Mart hareketini faşist, gerici bir darbe olarak niteleyen Ekinci, ülkedeki demokratik hak ve özgürlükleri geriye götüren, anayasanın *'budandığı'* bir hareket olarak değerlendirmektedir. Ona göre 12 Mart ile başlayan budama, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile tamamlanmıştır.³⁹²

12 Mart sürecinde basını değerlendiren Mehmet Barlas, sağ basının 12 Mart'ı destekleyip sol basının karşı çıktığını; aynı şekilde 27 Mayıs'ı da sağ basının karşı çıkıp sol basının desteklediğini belirterek, 12 Eylül'ün ise hem sağa hem sola karşı bir hareket olmasından ötürü iki cenahında karşı çıktığını ifade etmektedir.³⁹³ 12 Mart'tan sonra sol kesimin muhtıraya sempatik bakmasını değiştiren süreç 28 Nisan 1971'de başlamıştır. *'Balyoz Hareketi'* adı verilen operasyonlar ile Cumhuriyet Gazetesi kapatılmış, İlhan Selçuk, Oktay Kurtböke gibi yazarlar tutuklanmıştır.³⁹⁴ Adı sol darbe girişimine karışan nerdeyse herkes tahkikata uğramıştır. Akşam Gazetesi, Devrim Gazetesi ve Doğan Avcıoğlu isminin

³⁸⁸ Gürkan, **a.g.e.**, s.225-226.

³⁸⁹ Dursun, **a.g.e.**, s.214.

³⁹⁰ **a.g.e.**, s.146.

³⁹¹ **a.g.e.**, s.147.

³⁹² **a.g.e.**, s.169-170.

³⁹³ **a.g.e.**, s.127.

³⁹⁴ **a.g.e.**, s.131.

içinde olduğu yayın organları da aynı akıbete maruz kalmışlardır. Ayrıca Cumhuriyet Gazetesi'nde pek çok yazarın Madanoğlu Cuntası ile bağlantısı olduğu tespit edilmiştir.

12 Mart sürecinde birçok kesim Başbakan Demirel'i muhtıraya karşı bir irade gösterip karşısında durmadığı için eleştirmektedir. Demirel, kendi beyanlarında da ifade ettiği gibi, nu kadar hukuk dışı bir uygulama ile karşı karşıya kalmış olsada meclisin açık kalabilmesi için bu şekilde davranmak mecburiyetinde kaldığını belirtmektedir. Ayrıca kendisinden sonra kurulan hükümetlere hem güvenoyu hem de bakan vermesi kendi açısından 1975'te tekrar başbakan olmasını sağlayan etkenlerden biri olmuştur. Sadettin Bilgiç, Davut Dursun'a verdiği röportajda Demirel için, '*..Diyememiştir ki ben tek parti iktidarıyım, iktidar da olacağım. Niye ben değilim de bunlar. Siyasi ve ekonomik bir söz söyleyememiştir.*'³⁹⁵ ifadelerini kullanmaktadır. Doğal olarak bu süreçte, bizzat muhtıra metninde de belirtildiği gibi '*...Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.*'³⁹⁶ maddesi uygulanmaz ise muhtıra metninin 3.paragrafında gayet açık bir şekilde ifade edilen, '*Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu T.C'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.*' hükmü meydana gelebilir ve muhtıra verilerek başlayan süreç bizzat ordunun yönetime el koyduğu bir darbeye dönüşebilirdi.

Türkiye'de 1961 Anayasası'nın özgürlükçü karakteri ve 12 Mart Muhtırasından beklenen anayasal reform hareketlerinin balayı olarak nitelendirilebilecek olan süreç İsrail Konsolosu Efraim Elrom'un kaçırılması ise yerini farklı dürtülere bırakmıştır. Kaçırılma olayı sonrasında çok sıkı bir şekilde yapılan arama çalışmaları sonuçsuz kalmış ve konsolusun cesedi bulunduktan sonra Erim hükümetinde bakan olan Sadi Koçaş, '*Biz bu hareketler ile uzaktan yakından ilgisi olan herkesi toplayacağız. Bir kanun çıkaracağız, herkesi cezalandıracağız. Artık ok yaydan çıkmıştır, bu devleti yerde bulmadık.*'³⁹⁷ açıklamasında bulunmuştur. Ve sonrasında gelişen olaylar neticesinde ülkede binlerce kişi tutuklanmış yahut sorgulanmış, sürecin sonunda ise TİP ile MNP kapatılmıştır. Mahir Kaynak, TİP'in kapatılış sürecinde ise TİP içerisinde değişen söylemlere dikkat çekmektedir. Başlangıçta bir CHP himayesi gördüğünden bahsettiği TİP'in, yalnızca AP karşıtlığı yaparak siyasetlerine devam

³⁹⁵ Dursun, a.g.e., s.139.

³⁹⁶ Bkz. **Ek 1**: 12 Mart Muhtıra Metni.

³⁹⁷ Dursun, a.g.e., s.168.

etselerdi varlıklarını devam ettirebileceklerini iddia etmektedir. Kaynak ayrıca sömürü kavramı üzerine ortaya çıkan TİP'in politikalarını birilerinin ayağına basmak olarak değerlendirmiş ve kendi idam fermanlarını imzaladıklarını ifade etmiştir.³⁹⁸ Milli Nizam Partisi kurucularından Süleyman Arif Emre ise 12 Mart Muhtırasının iktidar nezdinde gerçekleşen yönetsel otorite boşluğundan kaynaklandığını belirtmektedir. Ayrıca Emre, 12 Mart sürecinde kapatılan partilerinin 12 Martçılar tarafından değil, Demirel ve İnönü arasında gerçekleşen bir kontak ile kendilerini gelecekte potansiyel tehdit olarak görmelerinden dolayı, onlar yüzünden kapanma davası açıldığını iddia etmektedir.³⁹⁹

³⁹⁸ Dursun, **a.g.e.**, s.206.

³⁹⁹ **a.g.e.**, s.154-156.

IV. TARTIŞMA VE SONUÇ

Anı, tarih yazımı var olduğu günden bu yana bir şekilde kendi kavramını ortaya koyan bir yazım yahut yaşanılanları aktarım çeşididir. Bu noktada söz konusu yazımları veya 3. şahıslardan tatbik edilen olayları irdelerken bir takım sorunsallar ile karşılaşılabilir. Adı geçen sorunsallardan ilki ve en önemlisi yaşanıldığı iddia edilen olayların gerçeklik payesidir. Bu durumu aşmak için ise yapılması gereken şey aynı dönemde yaşamış, aynı olayı anlatan başka insanların da anlatımlarını değerlendirmeye katmak ve karşılaştırma yapmaktır. Karşılaştırma kavramı, çeşitli bilim dallarında kendini kanıtlamış ve özellikle sosyal bilimlerde hukuk ve siyaset bilimi üzerinde etkisi bulunan bir olgudur. Çalışmamızın da siyasi tarihimizde etkin bir yeri olan dönemi kapsamı ve anı kavramını karşılaştırma düsturu üzerinden değerlendirme zorunluğu bizi bu söz konusu olgulardan yararlanmaya itmiştir.

Çalışmamızda sonuca ulaşmak için üzerinde durduğumuz hususlardan bir tanesi de 5N1K yöntemidir. Etkili bir tümevarım açısından ‘*Ne, Neden, Nasıl, Nerede, Ne Zaman ve Kim*’ soruları çalışmamızın ihtiyacını karşılayacak değerlendirmeyi daha sağlıklı bir biçimde ortaya koymamıza yardımcı olmuştur. Amaç ve yönetimlerimizi belli kıstaslarla ölçerken, daha önce de üzerinde durduğumuz gibi bizi bu çizgide tutan düşünce gerçeklik payesinden uzaklaşmamaktır. Öyle ki çalışmamızın özellikle bazı noktalarında da değindiğimiz gibi Sadettin Bilgiç, Celil Gürkan, Vedii Bilget ve Muhsin Batur gibi isimlerin kaleme aldıkları anıları, var olan olaylar nezdinde ve bizzat kendi anlatımları çerçevesinde çelişkili ifadeler içermektedir. Her ne kadar Sadettin Bilgiç, AP’den ayrılıp Demokratik Parti’yi kuran ekibin içinde olsa da daha sonraki süreçte tekrar AP’ye dönmüş ve ilerleyen süreçte Süleyman Demirel’in yakın çalışma arkadaşlarından biri olarak siyasi kariyerine devam etmiştir. Buna rağmen anılarında birçok yerde Demirel’e karşı durduğu görülmektedir. Eleştiri safhasının ötesine geçip hukuksal boyutta suç olarak nitelenebilecek birtakım görüşlerini de anılarında ifade etmektedir. Lakin söz konusu anıların adı geçen olaylardan yaklaşık 30 sene sonra keleme alınması bizim bu yazına şüphe ile yaklaşma sebeplerimizden biri olmuştur. Aynı şekilde Demirel’in yakın çalışma arkadaşlarından olan Mehmet Turgut’un da kaleme aldığı 3 cilt halinde yayımlanan Siyasetten Sahneler, Siyasetten Kesitler ve Siyasetten Portreler kitaplarında da aynı durum söz konusu olmaktadır. Elbette ki söz konusu eserler başka yerlerde belki rastlayamayacağımız bilgileri içermesi dolayısıyla bir hazinedir. Lakin karşılaştırma yapmadan ham bilgiyi kullanmak kendi yazınsalımız açısından bizi netlikten uzaklaştırabilmektedir. Bu düşünce, değerlendirme sürecinde her daim bahsettiğimiz 5N1K yöntemi ile bitişik ilerlemiştir.

Siyasi isimleri bir yanda değerlendiren askerlerin kaleme aldığı eserleri de çelişkili ifadeler üzerinden değerlendirebiliriz. Bahsettiğimiz gibi Celil Gürkan'ın ve Gürkan kadar olmasa da Vedii Bilget'in anıları o dönem lider olarak gördükleri Muhsin Batur'un anılarına bir nevi cevap niteliğindedir. Çalışmamızın ilgili yerlerinde de üzerinde durduğumuz gibi bu isimleri bu noktaya iten sebepleri amacımızdan sapmadan ifade etmeye çalıştık. Fakat söz konusu isimlerden ziyade özellikle sağ basın olarak nitelendirilebilecek kesimlerin söz konusu bütün isimleri bir kefedeki değerlendirdiğini gözlemledik. Oysa bizzat başbakanlık tarafından basılan '*Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*' kitabında muhtıranın bir zaruriyet olduğunu ve muhtırada imzası bulunan komutanların isteseler idi başka yöntemlere başvurabileceklerini okuduk. Bu tanımlamaların hepsini bir noktada değerlendirdiğimizde durumun içinden çıkılmaz bir hale doğru gittiğini gözlemledik. Söz konusu çıkmazdan sıyrılıp çalışmamızın rayında seyretmesini ise bizzat 1. şahıslar ağızından ifadeleri yazınımızda kullanarak sağladık. Bu şekilde çalışmamızı, kendi düşüncelerimizi, ilgili ve gerekli yerlerde bilimselliğe yaklaştırabildik. Ülkenin 1960'lı ve özellikle 1970'li yılları, aynı istikamette devam eden kişilerin bile birinin ak dediğine diğerinin gri deme potansiyeline sahip olduğu dönemi ihtiva etmektedir.

Çalışmamızda düstur olarak benimsediğimiz yöntem '*Tarih yapan kişilerin yazdığı tarihi vesikaları*' değerlendirmektir. Bu noktada kullandığımız tüm vesikaların tarih yapan yahut tarihi olaylarda önemli rol oynayan kişiler tarafından kaleme alındığı söylenemez. Fakat özellikle o dönemde yaşayan ve gözlemleyen isimlerin üzerinde durduk. Elbette ki o dönemi yaşayan tüm insanların bir ravi edasında olayları sahih bir şekilde aktardığı düşünülemez. Bunu da belirttiğimiz gibi kendi söylemlerini bizzat çalışmamıza ekleyip değerlendirmesini ise benzer konuda yazan başka birinin düşünceleri ekseninde yapmaya çalıştık. Bu noktada kişilerin duygularını düşüncelerinin değil ülke konjonktürünün belirlediği sürece verilecek en çarpıcı örneklerden bir tanesi de Nihat Erim'dir. 12 Mart öncesinde DEV-SOL'cular için meclis kürsüsünden olumlu ifadeler kullanan Erim, haklarında övücü konuşmalar yaptığı gürhunun farklı bir kanadı tarafından 19 Temmuz 1980 tarihinde evinin önünde öldürülmüştür. Bu durum ülkenin 70'li yıllarını ifade etmesi açısından bir o kadar üzücü bir o kadar ise çarpıcı gerçektir.

Çalışmamızda belli bir takım kalıplar dışına çıkarak kronolojiyi anı ekseninde yaratıp aktarmak amaçlarımızdan bir tanesini oluşturdu. Siyasi tarih kitaplarını ve dönemi geniş pencereden aktaran eserleri anılar nezdinde tıkanıdığımız yerlerde kullanmaya özen gösterdik. O cihetle çalışmamız var olan bilgiler ışığında tez ismiyle uyumlu bir hale büründü. Çünkü

bizi söz konusu çalışmaya iten sebep bizzat çalışmamızın isminde olduğu gibi ‘*Dönemin Tanıklarının Anıları*’ oldu. Bu noktada çalışma yaptığımız dönemin sonrasındaki röportaj, yazı dizisi, demeç gibi içerikleri de değendirmemize kattık. Fakat bu durumda yine bir takım sıkıntılar kendini gösterdi. Özellikle muhtırayı veren kadroların askerlikten emekli olduktan yahut vefat ettikten sonra, daha açık bir ifadeyle muhataplarının tarih sahnesinden çekilmesinden sonra verilen demeçlere şüpheyle yaklaştık. Bunun en mühim örneklerinden bir tanesi 1. Ordu Komutanı Faik Türün üzerine olan yazılar yahut Sabit Osman Avcı gibi isimlerin söz konusu dönemde eğer ‘*mecliste olsalardı muhtıra metnini meclis kürsüsünde okutmayacakları*’ gibi iddiaları içermektedir. Turhan Bilgin’in de 1977’de Günaydın Gazetesine verdiği röportaj bu şekilde değerlendirilmelidir.

Peki 12 Mart nedir ve bize göre çalışmamız bize 12 Mart için neler söylemektedir? Bize göre ülkenin içinde bulunduğu durum ve müdahale bekleyen subaylar nezdinde ortam 2005 yapımı Maskeli Beşler İntikam Peşinde filminin konusuna benzer hale gelmiştir. Öyle ki adı geçen filmde kahramanlarımız, sevdikleri bir büyüklerinin hasta kızı için ameliyat parası bulma peşine düşmüşler ve bunun için banka soygunu dahil bir çok eyleme girişmişlerdir. Paraya ulaştıktan sonra ise her defasında sevdikleri o kişiyi aramışlar ve paranın hazır olduğunu ifade etmişler fakat her defasında parayı bir şekilde kaybetmişlerdir. Bu noktada müdahale bekleyen subaylar da üstlerinin toplantılarından her defasında bir sonuç çıkacak diye beklemişler fakat beklentileri hüsrarla sonuçlanmıştır. Eğer olayı buradan ele alırsak muhtıra verilmesi fikrinin son dakikalarda ortaya çıktığını görebiliriz. Lakin öncesinde düşünülen yöntemlerden muhtıra kavramına geçisin tam olarak hangi şekilde olduğu anılar nezdinde açık bir biçimde ifade edilmemektedir. Muhsin Batur’un anılarında da görebileceğimiz üzere 12 Mart’a giden süreç teferruatıyla anlatılmış fakat 10-11-12 Mart birkaç sayfada özetlenmiştir. Bir anda muhtıra metninin yazılmasına geçilmiştir. Fakat durum her ne kadar 12 Mart’ın kudretli generali Batur’un anılarında kısa özetlense de bu kadar basit değildir.

12 Mart’ın bir darbe değil de muhtıra kavramı olarak tarihe geçmesinin sebebi nedir diye sorulacak olursa ise karşımıza 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesini alabiliriz. Bir takım görüşlere göre, ki bunu çalışmamızın ilgili yerlerinde de dile getirdik, Yassıada korkusu kuvvet komutanları nezdinde içten içe kemiren bir hissiyat gibi kendine yer etmiş olabilir. Öyle ki bu noktada 27 Mayıs’tan çıkıp 12 Eylül 1980 Askeri Darbesine de ulaşabiliriz. Nasıl ki 1960’lı yıllar boyunca 12 Mart’ın kuvvet komutanları fırtınalı bir döneme şahit olmuş ve Çankaya görüşmeleri, Talat Aydemir’in darbe girişimleri, Mucip Ataklı’nın Hava Kuvvetleri

Komutanlığı için göze aldıkları gibi olaylar görmüş ise, 12 Eylül kadroları da 12 Mart'a giden süreçteki toplantılarda bir çok vakaya tanıklık etmişlerdir. 27 Mayıs ve sonrasında yaşananlar 12 Mart'ı gerçekleştirenleri korkuya ittiyse, 12 Mart sürecinde yaşananlar 12 Eylül'ü gerçekleştiren komutanları cesaretlendirmiş olabilir. Çalışmamızın ilgili yerinde bahsettiğimiz gibi 10 Mart 1971 tarihinde yapılan Genişletilmiş Komuta Konseyi'ne katılım sağlayan subaylardan birçoğu, başta Kenan Evren olmak üzere 12 Eylül'ün önemli isimleridir. Bu noktada görüşümüzü destekleyen bir başka husus ise şayet '*12 Mart tarihinde muhtıra verilmek yerine o güne kadar çalışması yapılan müdahale gerçekleştirilmiş olsa idi 12 Eylül'e gerek kalmazdı*' üzerinedir. Lakin her ne sebeple olursa olsun Ordu İç Hizmet Kanunundaki ilgili maddeyi müdahale yapmak olarak değerlendirip, ülkenin istikrarsız dönemlerinde darbe/müdahale/muhtıra gibi kavramlarla yönetimde söz sahibi olma düşüncesi askeri vesayetin bir göstergesidir. Kendilerince Atatürk'ün yolundan gittiğini iddia eden insanların bizzat Atatürk'ün açtığı meclise sahip olma ihtirası kabul edilebilir bir durum değildir. Unutulmamalıdır ki Mustafa Kemal Atatürk daha Kurtuluş Mücadelemizde cephe savaşları başlamamışken Büyük Millet Meclisi'ni açmıştır. Bu örnek yeterli bir husustur diye düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

CCA, Fon: 30.18.01.02 Yer: 162.57.16 Tarih: 03.11.1961.

CCA, Fon: 30.01.0.0 Yer: 40.236.21 Tarih: 10.05.1965.

CCA, Fon: 30.18.01.02 Yer: 193.17.10 Tarih: 14.03.1966.

CCA, Fon: 30.01.0.0 Yer: 53.321.05 Tarih: 04.04.1966.

CCA, Fon: 30.01.0.0 Yer: 124.798.04 Tarih: 06.03.1969.

CCA, Fon: 30.18.1.2 Yer: 31.17.1 Tarih: 08.03.1969.

CCA, Fon: 30.11.1.0 Yer: 357.35.6 Tarih: 31.08.1970.

CCA, Fon: 30.18.01.02 Yer: 277.09.10 Tarih: 10.02.1972.

CCA, Fon: 30.18.01.02 Yer: 286.62.05 Tarih: 19.08.1972.

CCA, Fon: 30.18.01.02 Yer: 286.62.06 Tarih: 19.08.1972.

CCA, Fon: 30.11.1.0 Yer: 393.42.1 Tarih: 13.08.1973.

Gazeteler

Resmi Gazete, 31.5.1961 No: 10816.

Son Havadis, 26 Kasım 1964.

Resmi Gazete, 20.02.1965, No: 11934.

Milliyet, 31.10.1965.

Milliyet, 29 Kasım, 1965.

Milliyet, 16.09.1961.

Son Havadis, 17.06.1969.

Cumhuriyet, 16.09.1969.

Cumhuriyet, 29.08.1969.

Cumhuriyet, 03.09.1969.

Günaydın, 17.03.1977.

Resmi Gazete, 07.06.1971 No: 13858.

Resmi Gazete, 18.05.1974 No: 14890.

Resmi Gazete, 24.10.1968 No: 13035.

Resmi Gazete, 24.10.1968 No: 13035.

Kitaplar

(1965). *CHP 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi*. Ankara: Rüzgarlı Matbaa.

(1971). *12 Mart'a Nasıl Getirildik*. Ufuk Ajansı Yayınları, Kardeş Matbaası.

(1971). *Milliyet 1970*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

(1971). *Oniki Mart ve Sonrası-12 Mart 1971'den 19 Mayıs 1971'e Kadar Cereyan Eden Olaylar ve Adalet Partisi'nin Görüşleri*. Ankara: AP Genel Merkezi Yayınları.

(1972). *Oniki Mart ve Sonrası-12 Haziran 1971'den 19 Mayıs 1972'ye Kadar Cereyan Eden Olaylar ve Adalet Partisi'nin Görüşleri*. Ankara: AP Genel Merkezi Yayınları.

(1973). *Madanoğlu Cuntası (İddianame)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

(1973). *Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*. Ankara.

(1982). *Seçim-Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları*. Ankara: TBMM Kütüphane ve Merkez Dökümantasyon Müdürlüğü Yayınları.

(2012). *Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2011*. Ankara: TUİK.

(2013). *Yasama Meclis Üyeleri Seçimi ve Siyasi Partiler Kanunları 1876-2013*. (der. Tarhan Erdem). İstanbul: Doğan Kitap.

Ahmad, F. (2015). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. İstanbul: Hil Yayınları.

Ahmad, F.- Ahmad, B. T. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Altuğ, K. (1973). *12 Mart ve Nihat Erim Olayı*. Ankara: 7 Gün Yayınları.

Altuğ, K. (2007). *Genelkurmay'ın Işıkları Yanıyordu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Arcayürek, C. (1984). *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arcayürek, C. (1985). *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arcayürek, C. (1992). *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Avcı, S. O. (1999). *Dinlediklerim, Öğrendiklerim, Söylediklerim ve Yaptıklarım*. İstanbul.
- Aybar, M. A. (1973). *12 Mart'tan Sonra Meclis Konuşmaları*. İstanbul: Sinan Yayınları.
- Aydemir, T. (2017). *Hatıralarım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydın, S. - Taşkın, Y. (2017). *1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baban, C. (1970). *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Balcı, A. (2018). *Türkiye Dış Politikası İlkeler Aktörler ve Uygulamalar*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Barsch, H.-W.- Buschmann, M. vd. (1975). *Şili Kara Darbe*. (Çev. Zeyyat Selimoğlu). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Batur, M. (1985). *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*. Milliyet Yayınları.
- Bilbilik, E. (2013). *Öncesi ve Sonrasıyla 9 Mart-12 Mart Süreci*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Bilget, V. (2002). *Girdap*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Bilgiç, S. (2002). *Hatıralar*. Ankara: Boğaziçi Yayınları.
- Birand, M. A.- Dündar, C. - Çaplı, B. (2004). *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Birinci, A. (2012). *Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları Matbuat Yasakları ve Arşiv Meselesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Bozbeyli, F. (2009). *Yalnız Demokrat*. (Yay. Haz. İhsan Dağı, Fatih Uğur). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bulut, S. (2007). *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Burçak, R. S. (1988). *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası.

- Cem, İ. (2009). *Tarih Açısından 12 Mart Nedenleri Yapısı Sonuçları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cemal, H. (2001). *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Cemal, H. (2018). *Hayat İşte Böyle Geçip Gidiyor*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Cinisli, R. (2017). *Bir Devrin Hafızası*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Çağlayangil, İ. S. (1990). *Anılarım*. İstanbul: Yılmaz Yayınları.
- Çalışlar, O. (1986). *Liderler Hapishanesi*. Kaynak Yayınları.
- Çalışlar, O. (2008). *68 Anılarım*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Çetinkaya, H. (1986). *Sancılı Yıllar 1965-1971*. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Demirci Güler, F. (2003). *Türkiye Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Demirel, H. (1977). *12 Mart'ın İçyüzü*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Demirel, S. (1965). *Yazdıkları ve Söyledikleri*. Ankara: AP Genel Merkez Neşriyatı.
- Demirel, S. (1973). *1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Demirel, S. (1977). *Büyük Türkiye*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Dursun, D. (2003). *12 Mart Darbesi Hatıralar Gözlemler Düşünceler*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Elevli, A. (1967). *1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye*. Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.
- Elverdi, A. (1976). *Bu Vatana Kastedenler*. İstanbul: Yeni Asya Yayınevi.
- Erer, T. (1977). *Lider Demirel*, Ceylan Matbaası.
- Erim, N. (2005). *Günlükler I-II*. (Yay. Haz. Ahmet Demirel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erim, N. (2007). *12 Mart Anıları*. (Yay. Haz. Raşit Çavaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erkanlı, O. (1972). *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*. Baha Matbaası.

- Ertuğ, C. (1997). *Çözümsüz Demokrasi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Eymür, M. (1997). *Analiz*. İstanbul: AD Yayıncılık.
- Genç, S. (1971). *12 Mart'a Nasıl Gelindi Bir Devrin Perde Arkası 1960-1971*. İleri Yayınları.
- Gevgilili, A. (1973). *Türkiye'de 1971 Rejimi*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Gevgilili, A. (1987). *Yükseliş ve Düşüş*. İstanbul.
- Giritli, İ. (1971). *12 Mart ve Ötesi*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Gürkan, C. (1986). *12 Mart'a Beş Kala*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- İşmen, F. H. (1976). *Parlamentoda 9 Yıl TİP Senatörü olarak 1966-1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları*. Ankara: Çark Matbaası.
- Kalpakçioğlu, Ö. (). *İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar III*. Ankara: Nüve Matbaası.
- Kalpakçioğlu, Ö. (). *İkinci Cumhuriyet'in 3 Başbakanı ve Olaylar I*. Ankara: Nüve Matbaası.
- Kalpakçioğlu, Ö. (1968). *İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar II*. Ankara: Nüve Matbaası.
- Karavelioğlu, K. (2007). *Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*. İstanbul: Gürer Yayınları.
- Karpat, K. (2007). "Türk Demokrasisi Çıkmazda: İdeoloji, Parti Siyaseti ve Üçüncü Askeri Müdahale", *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)*. (Çev. Esin Soğancılar). Ankara: İmge Kitapevi.
- Kayalı, K. (2015). *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaynak, M. (2006). *Darbeleri Demokrasi Olaylar ve Çözümlemeler*. (Yay. Haz. Selman Kayabaşı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kemal, M. (1974). *12 Mart Öfkeli Generaller ve İşkence*. İstanbul: Soyut Yayınları.
- Koçaş, S. (1977). *Atatürk'ten 12 Mart'a*. Cilt IV. İstanbul: May Yayınevi.
- Koçaş, S. (1977). *Atatürk'ten 12 Mart'a*. Cilt I. İstanbul: May Yayınevi.
- Koçaş, S. (1978). *12 Mart Anıları*. İstanbul: May Yayınevi.

- Kökten, U. (2009). *12 Mart Günleri (1971-1974) Karşı-Günlük*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mumcu, U. (1990). *Aybar ile Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Mumcu, U. (1993). *Sakıncalı Piyade*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Örtülü, E. (1966). *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım 22 Şubat 21 Mayıs*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Öztürk, S. (1993). *12 Mart 1971'den Portreler I*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Öztürk, S. (1994). *12 Mart 1971'den Portreler II*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Öztürk, S. (1997). *12 Mart 1971'den Portreler III*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Papandreu, A. (1988). *Namlunun Ucundaki Demokrasi*. (Çev. Semih Koray, Mehmet Emin Yıldırım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sakallıoğlu, Ü. C. (1993). *AP Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Selçuk, İ. (2009). *Ziverbey Köşkü*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Soner, Ş. (2009). *Bizim 68'liler*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Soysal, M. (1975). *Güzel Huzursuzluk*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sözen, Y. (2016). "Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler". *Karşılaştırmaları Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar*. (der. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toker, M. (1992). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (1993). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tuğ, B. (1995). *12 Mart 1971 Türkiye Gerçekleri ve Soysal Davası*. Yayınevi Yok.
- Tuncer, A. (1972). *Hakimiyet Milletindir*. İzmir: Karınca Matbaacılık.
- Tuncer, E. (2002). *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1977-1999*. Ankara: TESAV Yayınları.

- Turan, A. (2007). *Darbe Arası Türkiye 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül Anılar-Gözlemler-Tanıklıklar*. (Yay. Haz. Emin Turan). İstanbul: Resital Yayıncılık.
- Turgut, H. (1987). *Güniz Sokağı*. İstanbul: ABC Ajansı Yayınları.
- Turgut, H. (1992). *Demirel'in Dünyası Bir Liderin Doğuşu Bir Liderin Yükselişi*. İstanbul: ABC Ajansı Yayınları.
- Turgut, M. (1991). *Siyasetten Sahneler*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turgut, M. (1993). *Siyasetten Kesitler*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turgut, M. (2001). *Siyasetten Portreler*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Turhan, T. (1986). *Bomba Davası Savunma I*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Turhan, T. (1986). *Bomba Davası Savunma II*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Türküne, M. (2008). *Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil 68 Kuşağı*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Yalçın, E. S. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Kaynakları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yalman, A. E. (1971). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*. Cilt IV. Rey Yayınları.
- Yeşilyurt, S. (2008). *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*. Ankara. Kültür Sanat Yayınları.
- Yücel, T. (1982). *Dil Devrimi ve Sonuçları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2016). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Makaleler

- Akar, Ş. K. – Karakoç, İ. (2004). “Siyasi Tarih Kaynağı Olarak Gezi Notları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.II/1.
- Birinci, A. (1998). “Hatıra Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIV/41.
- Birinci, A. (2007). “Hatıraların Müdafaası”, *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, Ankara.
- Birsel, S. (1972). “Anı Üzerine”, *Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi Anı Özel Sayısı*. (Mart). C.XXV/246.

- Çora, F. (1971). “1970 Yılıının Günümüze Bıraktığı Meseleler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. (Ocak)
- Okay, O. (1997). “Hatırat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt (XVI).
- Olgun, İ. “Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı”. *Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi Anı Özel Sayısı*.
- Özdemir, E. (1972). “Anı ve Anı Dilimiz Üzerine”, *Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi Anı Özel Sayısı*. (Mart), C.XXV/246.
- Özdemir, O. (2012). “Birinci Türk Dili Kurultayı Bildirilerinde Dil ve Egemenlik İlişkisi”, *Turkish Studies*. C.VII/4.
- Özgişi, T. (2011). “Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri”. *Türkiyat Mecmuası*, C.XXI/Güz.
- Sunay, C. (2009). “Türk Siyasetinde 27 Mayıs Darbesi ve Sonrası”. *Demokrasi Platformu, Demokrat Parti ve Menderes Özel Sayısı 2*, Cilt: 5, Sayı: 18.
- Tekeli, Ş. (1983). “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.VII, İletişim Yayınları.

Meclis Zabıtları

- TBMM Birleşik Toplantı Tutanak Dergisi, D.1, C.1, B.2, s.9, 26.10.1961.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, D.1, C.21, B.75 15.06.1964.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D.2, C.1, B.10, s.328 11.11.1965.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D.1, C.37, B.69, 04.03.1965.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D.1, C.36, B.57, s.100 13.02.1965.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D.1, C.36, B.56, s.65 12.02.1965.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, D.8, C.53, B.64 20.05.1969.

İnternet

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gtid=TDK.GTS.5c6d6644ef1.83

<https://www.britannica.com/biography/Jean-Francois-Paul-de-Gondi-cardinal-de-Retz>

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc015/kanuntbmmc015/kanuntbmmc01502771.pdf

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11235.pdf>

EKLER

1. Parlâmento ve Hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamu oyunda yitirmiş ve Anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, T. C.'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silâhlî Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla, Meclislerinizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürk'çü bir görüşle ele alacak ve inkilâp kanunlarını uyguluyacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkilî zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silâhlî Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu T. C.'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Bilgilerinize.

Memduh Tağmaç Orgeneral Genel Kurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi Celâl Eyicioğlu Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi	Faruk Gürler Orgeneral Kara Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi Muhsin Batur Hava Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi
--	--

**Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanıca mahkûm
edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkında Kanun**

Kanun No : 78

Kabul tarihi : 16/10/1962

Madde 1 — 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esaslıye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı kanunun 6 ncı maddesi uyarınca kurulan Yüksek Adalet Divanıca Anayasa'yı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesi gereğince mahkûm edilmiş olanların, bu mahkûmiyetlerine ait ilâmlarında yazılı muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarından dörder senesi ile muayyen bir muntakada ikametle emniyeti umumiyeye nezareti altına alınma cezaları affedilmiştir.

Madde 2 — Bu kanunun birinci maddesinden faydalananlar hakkında bîhakkın veya meşruten tahliye tarihinden itibaren, bu mahkûmiyetlerinin tabii neticesi olan, kanuni mahcuriyet halinde bulundurulmaya ve hususî kanunlarında yazılı muayyen bir meslek ve sanatın icrasının men'ine dair hükümler tatbik olunmaz.

Madde 3 — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 4 — Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür.

17/10/1962

Ek 2: 18.10.1962 Tarihli Resmi Gazete, Kısmi Af

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞBAKANLIK

A
/

Özellik ve Yazı İşleri: 2670

Konu:

Ankara

10 / 5 / 1965

Sayın Cevdet Sunay
Orgeneral
Genelkurmay Başkanı
Ankara

Türk silâhli kuvvetlerinin başında uzun yıllardanberi büyük bir liyakat ve feragatle ifa buyurduğunuz değerli ve şerefli hizmetlerin devamına imkân sağlamak için, yaş haddinizin bir yıl daha uzatılması Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır.

Yüksek şahsiyetinize karşı beslenen güven ve saygının bir ifadesi olan bu kararımızı bildirirken kahraman ve yenilmez Silâhli Kuvvetlerimizin Yüksek Komutanı olarak, sağlık ve esenlik içinde Vatan hizmetinde başarılarınızın devamını dilerim.

Derir saygılarımla.

Süad Hayri Uygüplü

Başbakan

030 01

Ek 3: Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin 1 yıl uzamasına dair arşiv belgesi. CCA, Fon:

30.01.0.0 Yer: 40.236.21 Tarih: 10.05.1965.

MİLLET MECLİSİ

GENEL SEKRETERLİĞİ
Kanunlar Müdürlüğü

4 / 3 / 1966

Sayı :

Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Anayasanın Başlangıç Kısmının 2 nci fıkrası, Türk Milletinin, 27 Mayıs 1960 devrimini, "Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak" yaptığını belirtmek suretiyle, 27 Mayıs 1960 devrimini, yürürlükteki Anayasa düzenisinin meşruluk temeli olarak tesvil etmiştir.

Anayasanın 156 nci maddesinin ilk fıkrası da, açıkça, "Bu Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahilidir" demektedir.

Ayrıca, Anayasanın 2 nci maddesi de, Türkiye Cumhuriyetinin, bu başlangıç kısmında belirtilen temel ilkelere dayandığını açıklamak suretiyle, 27 Mayıs 1960 devriminin meşruluğunu inkâr edilmesi halinde, Türkiye Cumhuriyetinin bütünden ve temelinden sodelenmiş olacağını belirtmiştir.

Geçen dönemde Millet Meclisinde temsil edilen bütün siyasi partilerin genel başkanlarının imzalarıyla teklif edilip çıkarılan ve 7 Mart 1962 günü yürürlüğe girmiş olan Anayasa Nisamını, Millî Güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkındaki 5 Mart 1962 tarihli ve 38 sayılı Kanunun 1 nci maddesi de, Anayasa ve hukuk düzenisinin meşruluk temeli olan 27 Mayıs 1960 devrimini korumak amacıyla gütsektedir.

Bundan başka, siyasi partiler Kanununun şu anda yürürlükte bulunan hükümleri de, 27 Mayıs 1960 devriminin meşruluğunu inkâr eden partiler ve partililer hakkında hukuki tedbirleri ve bu arada, kapatma müeyyidesini öngörmüştür.

Anayasamızda ve kanunlarımızda yer alan bu hükümlere rağmen, Demirel Hükümetinin iktidara geliğinden bu yana, bizzat iktidar partisi mensuplarının ve gazetelerininin 27 Mayıs 1960 devriminin meşruluğunu inkârı yel-

030	01			53	321	5
-----	----	--	--	----	-----	---

3

Ek 4: Nihat Erim ve Turhan Feyzioğlu'nun 04.03.1966 Tarihli 27 Mayıs'a muhalif olanlara karşı gerekli tedbirlerin alınmadığına dair Meclise Sundukları Önerge CCA, Fon: 30.01.0.0 Yer: 53.321.05 Tarih: 04.04.1966.

1960
MİLLET MECLİSİ

GENEL SEKRETERLİĞİ
Kamular Müdürlüğü

/ /196

Sayı :

- 2 -

tenon fiilleri devam edegelmektedir.

Hükümet, 27 Mayıs 1960 devrinine bağlı olduğunu programında ve bazı resmi demeçlerinde söylemiş olmasına rağmen, 27 Mayıs 1960 devrinine karşı yapılan tecavüzlere karşısında, elinde mevcut bulunan ve Anayasamızın 6 ncu maddesi gereğince işletmekle görevli bulunduğu kanuni yetkileri kullandığı görülmektedir.

Anayasa düzenimizin meşruluk temelini gitgide şiddet kazanan ihlallerinin, Hükümetin bu tutumundan cesaret bulduğu şüphesizdir.

Bu sebeplerle, yukarıda sözü edilen konuda, Bakanlar Kurulu aleyhine, Anayasamızın 89 ncu maddesi uyarınca, bir Gensoru açılmasını arz ve teklif ederiz.

C.H.P. MİLLET MECLİSİ GRUPLU ADINA
Grup Başkanvekilleri

Turhan Feyzioğlu
Kayseri Milletvekili

Nihat Erin
Kocaeli Milletvekili

Aşağı gibidir.

030 01 523215

Ek 5: Nihat Erim ve Turhan Feyzioğlu'nun 04.03.1966 Tarihli 27 Mayıs'a muhalif olanlara karşı gerekli tedbirlerin alınmadığına dair Meclise Sundukları Önerge CCA, Fon: 30.01.0.0 Yer: 53.321.05 Tarih: 04.04.1966.

TÜRKİYE
KOMÜNİZMLE MÜCADELE DERNEĞİ
GENEL MERKEZİ
İZMİR

Telefon : 22308
Telex : T.K.M.D.

İZMİR, 6. Mart. 1969

Sayı :

Özü :

Muhterem,
Süleyman Demirel Beyefendi.

Genetelerin neşriyatına göre (Anayasa Nizamını Koruma Kanunu) Tesisatı, B.M.Meclisine sevk edilmiş bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz huzursuzluğun isalei için hazırlanan bu tesisatın iyi niyetlerle tanzir edildiği ümit edilebilir. Ancak tesisatda bu iyi niyete gönye düşürücü kısımlar mevcuttur. Şöyleki:

1-Tesisatda esaslardan beri kültürümüzün ana kaynağını ve milletimizin günlündeki menssım teşkil eden İSLAMİYET büyük bir çoğunluğun tasvip etmediği ve nefret nazarı ile baktığı komünizme, feşizme ve enerjizme ile aynı seviyede müteale edilmiştir. Bu husus tesisatın ikinci maddesinin 1.nci ve 2. nci paragraflarında bariz olarak görülmektedir. Nevzu bahis cihet hernekaşer (LAIKLİĞE AYKIRILIK)şeklinde ifade edilmekte ise de ne olduğu ve ne olmadığı aşıkca tarif edilmiş olan (Laikliğin)bagüne kadar yapılan tatbikatı bir çok müslümanları mutasarrır etmiştir. Filhakıka (Devletin temel nizamı) ile hiç bir alakası olmayan dıf konuşma ve neşriyattan dolayı pek çok kınase mahkemelere sevk edilmiştir. Tesisat kanunlaşığı takdirde bu tutumun dahada şiddetli olarak devam edeceği muhakkaktır.

2-Dikkat edilecek olursa, son günlere kadar,Devletin siyasetine hükümetin icrmasına ve emniyetin zabt-u reftına karşı çıkanlar deims dıf ve dındarların aleyhinde olanlar olduğu halde, dındarların ağır başlılığını temin eden İSLAMİYET ile, enerjistlerin enerjilerini teşvik eden esiklerin bereberce ele alınıp her ikisinin de yesekleme-sine doğru gidilmek istenmesi hayret uyandırmıştır. Bu tesisat, cemi-yete toplum nizamı getirmeğe çalışırken, fertlerdeki ruhi nizamın nazımını yeseklemeyle, acıip bir tenakuz arz etmektedir.

3-Tesisatın 4.ncü maddesinin (a)ve(b) bentlerinde zikredilen T.C.Kanununun muhtelif maddeleri arasında 163. maddede bulunmakta-dır. Halbuki bu maddede tatbikatta bir çok zararlı neticeler doğurmuş-tur. Devletteki laik düşen ile, ferdi ehlietteki dıf düşeni biribi-rinden tefrik edemiyen bu maddede, zemen zemen vicdanlara tecavüz et-miştir. Şeyet içkinin zararından bahsedilen bir hatip, "devlet kazen-cının karşısında olmak" sebab-ı mucibesıyla mahkemelere sevk edilmiş ve savcı ve hakimlerimizin anlayışına hsmlemek icap eder. Yoksa 163. maddede burselara kadar tatbik kabiliyetine sahiptir.Yine tesisatın 4. maddesinin (b) bendinde "Türk ve yabancı, yaşayan veya ölü herhangi bir kişinin yaymış olduğu doktrin, ideoloji ve görüşler" meyanında 163. maddede tekrar zikredilmektedir. Nevzubahis şahıs, farzedelin ki Hz. Peygamber olabilir. Ve bu şetin "Vatan sevgisi imandandır" düşturu bir hatip tarafından söylennmiş olabilir. Bursedeki "imanda dine" ve-tenanında devlete ait birer unsur olması hasebiyle, devlet işi ile dıf iği karıştırılmış eddedilerek, hatipin konuşması 163. maddenin şumu-lüne sokulabilir ve hatip cezalandırılır. İşte ters bir netice.

...../...

Faik Maheddin Adam Caddesi Nu. 58 Kemazaltı (3. Boylor Nihayeti) — İZMİR

Ek 6: Komünizmle Mücadele Derneği'nin Başbakan Demirel'e yazdığı 06.03.1969 tarihli mektup CCA, Fon:

30.01.0.0 Yer: 124.798.04 Tarih: 06.03.1969.

GENEL MERKEZİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KOMÜNİZMLE MÜCADELE DERNEĞİ
T Ü R K İ Y E
KOMÜNİZMLE MÜCADELE DERNEĞİ
GENEL MERKEZİ
İZ M İ R
Telefon : 22382
Telgraf : T.K.M.D.

İZMİR 6 Mart 1969

Sayı :

Özü :

(2)

..Hatta denebilirki, Vatan müdafesinde en büyük rutbe olan "ŞEHADET" mertebesi dahi, dinî bir mertabe olması sebebiyle 163. maddede ile yasaklanabilir. Buyurun deha ters bir netice...

Böylece tevbikatta çok sakat neticeler doğuran 163. maddenin, yalnızca bu tasarıdan değil T.C.Kanunundan dahi çıkarılması ve "VAİKLİK" in ne olduğu ve ne olması hususlarının vuzuha kavuşturulması gerekmektedir.

4-Tasarıda bir şahsa ait görüşlerin bazı umumî mahaller meyhanesinde ibadet yerlerinde de telkini hallerinde cezai müeyyide eşarlaşmaktadır. Demek oluyor ki, bir din adamı cemideki kürsüsünde Hz.Peygamber'e ait bir fikri cemaatına telkin ettiği takdirde kanun nazaran mes'ul addedilecektir.Bu husus mebetlerin kapatılması ve ibadetlerin yasaklanması demektir.

5- Tasarıda bir takım doktrinler tşdat edildiği halde "Sosyalizm" den hiç bahsedilmemektedir. Düşünebilmeyi komünizmin rakipsiz hükümler olduğu diyarsa dahi ismi sosyalizmdir. Türkiye'deki komünistlerin de gülgüne sığındıkları yegâne kelime budur.

Komünizmle mücadele dernekleri olarak tasarıyı dikkatle takibe karar vermiş bulunmaktayız. Haksızlıkların mübet olmasına imkan bulmuyoruz. Millet muksadestimin birinci insuları arasında olarak sizden tasarıdan şikâyetinizi ve yukarıda serdedilen hususlardaki görüşlerinizin istikametini Genel Merkezimize bir hafta içinde bildirip, bizlere gelişmemize ışık tutunuz. Ümitle beklediğimizi arzeder, hayırlı muvafakiyetler dileriz.
Derin saygılarımızla...

Türkiye K.M.D
Genel merkezi adına
Dç.Dr.Saffet Solak

030 01 124 798 4

Yolk Mahallesi Adam Caddesi No. 38 Kat:1 (3. Bölge Nispetiye) — İZMİR

2

Ek 7: Komünizmle Mücadele Derneği'nin Başbakan Demirel'e yazdığı 06.03.1969 tarihli mektup-2 CCA,

Fon: 30.01.0.0 Yer: 124.798.04 Tarih: 06.03.1969.

T. C. BAŞBAKANLIK Özük ve Yaz İşleri Genel Müdürlüğü		Karar No:8570.....	
Gelen	Tarihi	27/8/970	
Kevkon	Numarası	4031.1-2-70(D.1)	
Yazın memur		Gen. Amirali	
Yazın memur		A. D.	
Yazın tarihi		31/8/970	
Beyaz eden		A. D.	
Beyaz tarihi			
Kayıtlarınlar			
Dosya No		8570-4168	
Ödüg No		4/13475-8169	
Ekleri		1	
Berk tarihi		31/8/1970	
Kaydeden			
Not:			
<i>Karar elden ine şifre.</i>			
<p style="text-align: right;">Milli Savunma Bakanlığına</p> <p style="text-align: right;">Genelkurmay Başkanlığı 70(D.1)Gen. Amirali</p> <p style="text-align: right;">İlg: 27/8/970. tarih ve 4031.1-2/sayılı tekeroye:</p> <p style="text-align: right;">Cumhurbaşkanı tarafından tasdik edilmiş olan karar sureti</p> <p style="text-align: right;">başlı olarak sunulmuştur. Arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">@ 31-8-1970</p> <p style="text-align: right;">Başbakan Adına y. Müsteşar M. F. K.</p>			
030 11		359 356	

[No. 9]

Ek 8: Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na Faruk Gürler'in atanmasına dair belge CCA, Fon: 30.11.1.0 Yer:

357.35.6 Tarih: 31.08.1970.

T.C.
SARAKANLIK
KURUMU ARSIVI

No. : 12525

KARAR

13 / 8 / 1973

1. Bu kararda kimliği yasali Hava Kuvvetlerine mensup (1) Orgeneral'in bulunduğu Rütbede 4 yıllık bekleme süresini doldurduğundan, 926 sayılı TÜRK Silahlı Kuvvetleri Personal Kanununun 49 ncu maddesi (r) bendi ile bu kanuna ek 1424 sayılı kanunun 10 maddesi 14 ncü maddesi (b) bendinin 5 nci fıkrası ve 5434 sayılı T.C.Emekli Sandığı Kanunu ile bu kanunun yürürlükte bulunan ek ve değişikliklerine göre (Kadrosuzluk tasnifi verilerek suretiyle), 30 AĞUSTOS 1973 tarihinden geçerli olarak emekliye sevk edilmesinin uygun görüldüğüdür.

2. Bu Kararı Millî Savunma Bakanı yürütür.

13 AĞUSTOS 1973

Muhsin Batur
MILLÎ SAVUNMA BAKAN I

Muhsin Batur
BAŞBAKAN

Muhsin Batur
MILLÎ SAVUNMA BAKAN I

030 11 1 1973/62/1

Ek 9: Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un 13.08.1973 tarihli kadrosuzluktan emekli edilmesine dair karar CCA, Fon: 30.11.1.0 Yer: 393.42.1 Tarih: 13.08.1973.

Orgeneral Cemal Gürsel (330-n-70) in 42 sayılı Kararnamın 1 inci maddesine tevfikan emekliye sevk edilmesine; Millî Savunma Bakanlığının 1/11/1961 tarihli ve 4184.27/61 sayılı yamaı Üzerine, Bakanlar Kurulunca 3 /11 /1961 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Cemal Gürsel
BAŞBAKANI

162 57 16
01
18
030

Dışişler YKŞ

G. Gürsel

Devlet Bakan ve Başbakan

G. Gürsel

Millî Savunma

Cemal Gürsel

Devlet Bakan

Ş. Ş. Ş.

Adliye Bakan V.

G. Gürsel

Millî Savunma Bakan V.

G. Gürsel

İçişler Bakan

M. Ş.

Dışişler Bakan

Ş. Ş. Ş.

Millî Eğitim Bakan

G. Gürsel

Millî Eğitim Bakan

G. Gürsel

Bayındır Bakan V.

G. Gürsel

Ticaret Bakan

G. Gürsel

Sanayi ve Ticaret Bakan

G. Gürsel

Gençlik ve Spor Bakan

G. Gürsel

Yerleşme Bakan

G. Gürsel

Ulaştırma Bakan

G. Gürsel

Emekli İşleri Bakan

G. Gürsel

Emekli İşleri Bakan

G. Gürsel

Em. İş. ve İş. Bakan

G. Gürsel

Em. İş. ve İş. Bakan

G. Gürsel

Doğru No:
111/27
1359

Ek 10: Orgeneral Cemal Gürsel'in emekliye sevk edilmesine dair belge CCA, Fon: 30.18.01.02 Yer: 162.57.16 Tarih: 03.11.1961.

Sayı: 6/ 6094

KARARNAME

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay (Top.334-N-6)'ın
2/8/1960 tarihli ve 42 sayılı Kanun gereğince, isteği üzerine, emekliye
sevkedilmesi ; Bakanlar Kurulunun 14 / 3 /1966 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI V.

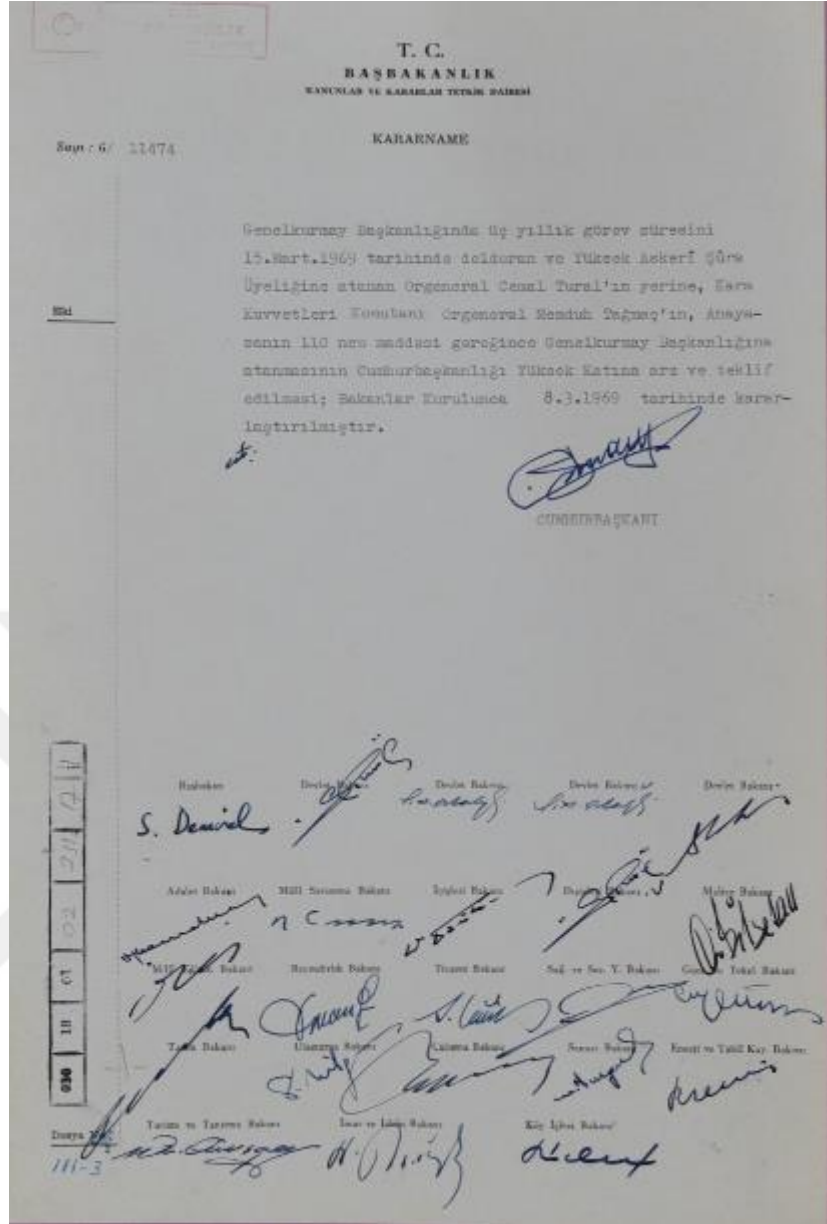
1966 18 01 02 193 14 10

Dünya No :

469

Başbakan S. Demirel	Dışişleri Bakanı Özalp	Devlet Bakanı Kıvanç	Devlet Bakanı Cemal
Devlet Bakanı Kıvanç	Adalet Bakanı Kıvanç	Millî Savunma Bakanı Kıvanç	İçişleri Bakanı Kıvanç
Malîye Bakanı Kıvanç	Millî Eğitim Bakanı Kıvanç	Sayışmâlik Bakanı Kıvanç	Ticaret Bakanı Kıvanç
Çilek ve Tütün Bakanı Kıvanç	Tarım Bakanı Kıvanç	Ulaştırma Bakanı Kıvanç	Çalışma Bakanı Kıvanç
Emeklilik ve Tefelî Kur. Bakanı Kıvanç	Turizm ve Tiyatro Bakanı Kıvanç	İnce ve İktisat Bakanı Kıvanç	Edebiyat Bakanı Kıvanç

Ek 11: Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın kendi istediği ile emekli edilmesine dair belge CCA, Fon:
30.18.01.02 Yer: 193.17.10 Tarih: 14.03.1966.

Ek 12: Kara Kuvvetleri Komutanı Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanlığına atanmasına dair belge
CCA, Fon: 30.18.01.02 Yer: 231.17.01 Tarih: 08.03.1969.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TEŞKİK Dairesi Başkanlığı
KARARNAME

Say: 7/3810

Ek:

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç (Top.926-1)ın görev süresinin, 16/3/1972 tarihinden itibaren bir yıl uzatılması; 27/7/1967 tarih ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun 66 ncı maddesine göre, Bakanlar Kurulunun 10/2/1972 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

1972
6 FEB 27 9 10
62
13

Başbakan Devlet Bakanı Devlet Bakanı Devlet Bakanı Devlet Bakanı
Adalet Bakanı Millî Savunma Bakanı İçişleri Bakanı Dışişleri Bakanı V. Nâsiye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı Sanayi ve Ticaret Bakanı Ticaret Bakanı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Gümrük ve Maliye Bakanı
Ticaret Bakanı Enerji Bakanlığı Çözümler Bakanlığı Sınır ve Tek. B. ve Tek. Kuv. Bakanlığı
Turizm ve Yan. Bakanlığı İmar ve İkân Bakanlığı Köy İşleri Bakanlığı Orman Bakanlığı Günc. ve Spor Bakanlığı

Dosya No:
91-6
283

Ek 13: Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın görev süresinin 1 yıl uzatılmasına dair belge CCA, Fon: 30.18.01.02 Yer: 277.09.10 Tarih: 10.02.1972.

KARARNAME

Sayı: 7/ 4865

Red

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç (Tıp.928-1)'
in isteği üzerine 29 Ağustos 1972 tarihinden geçerli olarak emekliye
ayrılmasınının 31/7/1970 tarih ve 1324 sayılı Kanunun 8 inci maddesine
göre teklifi; Bakanlar Kurulunun 19/8/1972 tarihli toplantısında ka-
rarlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

G. Uzun *Devlet Bakanı* *Devlet Bakanı* *Devlet Bakanı* *Devlet Bakanı*
A. Akın *MİH Savunma Bakanı* *İçişleri Bakanı* *Doğruç Bakanı* *Sıhhiye Bakanı*
S. C. S. *MİH Eğitim Bakanı* *Ekümenlik Bakanı* *Ticaret Bakanı* *San. ve San. Y. Bakanı* *Öz. ve T. Bakan*
Ş. K. *Tarım ve Köyl. Bakanı* *Ulaştırma Bakanı* *Çalışma Bakanı* *Bay. ve Tek. Bakanı* *En. ve Teh. Kay. Bakanı*
Ş. K. *Tarım ve Köyl. Bakanı* *San. ve San. Y. Bakanı* *Köy İşleri Bakanı* *Orman Bakanı* *Genç. ve Spor Bakanı*

Docuya No:

111-3

1482

080 18 01 01 286 625

Ek 14: Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın emekliye ayrılmasına dair belge CCA, Fon: 30.18.01.02

Yer: 286.62.05 Tarih: 19.08.1972.

KARARNAME

Sayı : 7/ 4866

Ek:

Genelkurmay Başkanlığına, 29 Ağustos 1972 tarihinden geçerli olmak üzere, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler (Top.931-13)in atanmasının, 31/7/1970 tarih ve 1324 sayılı Kanunun 8. inci maddesine göre: teklifi; Bakanlar Kurulunun 19/8/1972 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başbakan Devlet Bakanı Devlet Bakanı Devlet Bakanı Devlet Bakanı
Açıklet Bakanı Millî Savunma Bakanı İçişleri Bakanı Dışişleri Bakanı Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı Dayanıklılık Bakanı Ticaret Bakanı Enerji ve Kömür Bakanlığı Güç ve Enerji Bakanlığı
Ticaret Bakanlığı Sağlık Bakanlığı Çalışma Bakanlığı Milli ve Yerel Yurttaşlıklar Bakanlığı ve Yerel Yurttaşlıklar Bakanlığı
Turizm ve Yatacılık Bakanlığı Kültür ve Edebiyat Bakanlığı Kily İşleri Bakanlığı Orman Bakanlığı Sağlık ve Spor Bakanlığı

Dosya No:
111-3
1483

080	13	01	02	286	62	15
-----	----	----	----	-----	----	----

Ek 15: Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in Genelkurmay Başkanlığına atanmasına dair belge CCA,

Fon: 30.18.01.02 Yer: 286.62.06 Tarih: 19.08.1972.

UFUK AJANSI YAYINLARI NO. : 1

**12 MART'A
NASIL
GETİRİLDİK**

EĞER KI KAVGAYI
KIZARSA BEYİNİMİZ
İNAN MEYAN EKİLEROR
SÖN
KOZUNUZU
OYNUYORSUNUZ

Ek 16: 12 Mart'a Nasıl Getirildik, Yeni Ufuk Ajansı Yayınları, 1971.

İlk romanı GECEKONDU
İki ile karışılana ve
beğenilen MUZAFFER
İZGÜN'ün ikinci kitabı:
İLYAS EFENDİ
Çıktı... 20 TL.

REMİZ KİTAPÇI - İSTANBUL

Cumhuriyet

WILKIE COLLINS
**BEYAZLI
KADIN**
(The Woman in White)
Bu kitapta en güzel ve en güçlü kadın
protagonist bulunur. Her anında heyecan
verici ve sürükleyici anlatımlarıyla okuyucuyu
kendisine bağlar. Bu romanın her bölümü
bir olay ve her bölümün bir sırrı
vardır.
İNGİLİZ VE AKSA KİTAPÇI
(İstanbul: 200-220)

KURUCUSU YUNUS NADI
47. yıl, sayı: 16747
Ticari ve mabut adresi: Cumhuriyet İstanbul - Posta Kutusu: İstanbul No 348
Telefonları: 33 43 90 - 33 43 98 - 22 43 07 - 22 43 08 - 22 43 30 13 Mart Cumartesi 1971

Orgeneral Memduh Tağmaç
Genel Kurmay Başkanı

Komutanlar ultiमतom verdi ve Demirel Hükümeti istifa etti

Orgenl.
Ferit
Gözler
Kara
Kuvvetleri
Komutanı

Orgenl.
Celil
Fırtına
Deniz
Kuvvetleri
Komutanı

Orgenl.
Mustafa
Başar
Hava
Kuvvetleri
Komutanı

ÜRK ORDUSU İDAREYİ ÜZERİNE ALMAYA KARARLI

ANKARA, (Cumhuriyet Bürosu)

Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Ferit Gözler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Celil Fırtına, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Mustafa Başar ortak imzalarını taşıyan ultiमतom niteliğinde bir mektubu dün Cumhuriyet başkanı Cevdet Sunay'a, Cumhuriyet Meclisi ve Millet Meclisi Başkanlıklarına sundular ve «Parlamento ile hükümetin süregelen tutum, görüş ve davranışları yurtdışı itibarıyla, kardeş kavga, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar için tehlikeli bir durum oluşturmakta ve bu durumu gidermek için derhal harekete geçilmesi gerektiğini» bildirdiler.

Devrimci Ordunun Sesi

Açısından heri beklenen ve hayati önem taşıyan bir kararın alınması için, Türk Silahlı Kuvvetleri adına Memduh Tağmaç, Ferit Gözler, Celil Fırtına ve Mustafa Başar ortak imzalarını taşıyan ultiमतom niteliğinde bir mektubu dün Cumhuriyet başkanı Cevdet Sunay'a, Cumhuriyet Meclisi ve Millet Meclisi Başkanlıklarına sundular ve «Parlamento ile hükümetin süregelen tutum, görüş ve davranışları yurtdışı itibarıyla, kardeş kavga, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar için tehlikeli bir durum oluşturmakta ve bu durumu gidermek için derhal harekete geçilmesi gerektiğini» bildirdiler.

İc Hizmet Kanunu maddesi: 35

TÜRK HİZMET KANUNU'NUN 35. MADDESİNDEN İZLENİMİNİZİ İZLİYORUZ. (Cumhuriyet Bürosu)

İNEGÖL'DE DE KIRIKHAN OLAYLARI TEKRARLANDI

İNNEGÖL (BURSA), (Fotograf) Bursa'da meydana gelen kırıkhan olayları İnegöl'de de tekrarlandı. İnegöl'de de kırıkhan olayları meydana geldi. (Cumhuriyet Bürosu)

KOMUTANLARIN ÜLTIमतOMU GENEL MECLİSİNDE OKUNDU

Muhtıra okundu

ANKARA, (Cumhuriyet Bürosu)

Meclis'te

SÜLEYMAN DEMİREL (FOTOĞRAF: F. OTAY)

MUHTIRANIN TAM METNİ

- 1 - Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve davranışları yurtdışı itibarıyla, kardeş kavga, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar için tehlikeli bir durum oluşturmakta ve bu durumu gidermek için derhal harekete geçilmesi gerektiğini bildirdiler.
- 2 - Türk milletinin ve şinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürk'ün bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurulları içinde teşkil zaruri görülmektedir.
- 3 - Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak idaresi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Bilginize...

MEMDUH TAĞMAÇ (Orgeneral)
Genel Kurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi

CELAL EYİÇEOĞLU (Orgeneral)
Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi

FARUK GÜRLER (Orgeneral)
Kara Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi

MUHSİN BATUR (Orgeneral)
Hava Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi

İçine Öğrenen Yürekli!
ÜLKÜ OKUL
ANSİKLOPEDİSİ'dir.
10. Cümlüğü çıktı.
 (Her cümlüğü 10 kuruşla satılmaktadır.)
 (Her cümlüğü 10 kuruşla satılmaktadır.)

Cumhuriyet

BAŞKANLIĞI VE YERLİKLERİ
GİZLİ VERGİLERİ
KANUNU VE İZAHLARI
 (Her cümlüğü 10 kuruşla satılmaktadır.)
 (Her cümlüğü 10 kuruşla satılmaktadır.)

12 Aralık 1970
 Sayı: 10.000
 Tarih: 12 Aralık 1970
 Cilt: 12 Aralık 1970

Hava Kuvvetleri Komutanı
Ordunun endişesini belirtti

Batur, Sunay'a muhtıra verdi

ANKARA (Cumhuriyet Haberleri)

Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nihat Batur, 20 Aralık 1970 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Sarayı'na gittiği sırada Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile görüşme yaptı. Görüşme sırasında Batur, ordunun endişelerini ve muhtıra verdiğini belirtti. Demirel, Batur'un endişelerini dinledi ve gerekli tedbirleri alacağını söyledi.

Sunay, askerî birlikleri ziyaret ediyor

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yılmaz Dönmez, 20 Aralık 1970 tarihinde Ankara'da askerî birlikleri ziyaret etti. Dönmez, askerlerin moralini yükseltmek için onları ziyaret etti ve onlara teşekkür etti.

Erdoğan, Başbakan'ın ülkeye sığınmasıyla yakınlıkta dedi

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yılmaz Dönmez, Başbakan'ın ülkeye sığınmasıyla yakınlıkta dedi. Dönmez, Başbakan'ın ülkeye sığınmasıyla yakınlıkta dedi ve onları ziyaret etti.

Cenaze, büyük bir törenle kaldırıldı

BAŞKANLIĞI VE YERLİKLERİ GİZLİ VERGİLERİ KANUNU VE İZAHLARI

Ankara'da Polis, gençleri topladı

40 öğrenci daha gözaltına alınırken, arama yapılan Fen Fakültesi kapatıldı

Ankara'da Polis, gençleri topladı. 40 öğrenci daha gözaltına alınırken, arama yapılan Fen Fakültesi kapatıldı. Polisler, öğrencileri sokaklara çıkardılar ve onları topladılar. Öğrenciler, polislerin şiddetli davranışlarına karşı tepki gösterdiler.

Yüzde 70 ödemeyi Danıştay durdurdu

Yüzde 70 ödemeyi Danıştay durdurdu. Danıştay, hükümetin yüzde 70 ödemeyi durdurduğunu belirledi. Danıştay, hükümetin yüzde 70 ödemeyi durdurduğunu belirledi ve bu kararın uygulanmasını durdurdu.

5 bin genç "Bağımsızlık Andı" içti

İSTANBUL (Cumhuriyet Haberleri)

5 bin genç "Bağımsızlık Andı" içti. İstanbul'da düzenlenen törende, gençler bağımsızlık andını içtiler. Tören, büyük bir coşkuyla gerçekleşti.

Fezlaçoğlu ve Boran, TV'de birbirlerini komünistlik ve faşistlikle suçladılar

Fezlaçoğlu ve Boran, TV'de birbirlerini komünistlik ve faşistlikle suçladılar. İki lider, televizyon tartışmasında birbirlerini suçladılar. Fezlaçoğlu, Boran'ı komünistlikten suçlarken, Boran, Fezlaçoğlu'nu faşistlikle suçladı.

İstanbul'da kar yağışı beklenmiyor

İstanbul'da kar yağışı beklenmiyor. Meteoroloji, İstanbul'da kar yağışı beklenmediğini açıkladı. Meteoroloji, İstanbul'da kar yağışı beklenmediğini açıkladı ve sadece yağmur yağabileceğini söyledi.

Demirel'in bir davasının sonuçları çıktı

Demirel'in bir davasının sonuçları çıktı. Demirel'in davasının sonuçları çıktı ve ondan beraat edildi. Demirel'in davasının sonuçları çıktı ve ondan beraat edildi.

AP'ler, Necils'te Erbakan'a «Hahambaşısı» diye bağırdı

12 Mart 1971 Muhtırası hakkında

1. Şahidi olduğum ve bazı teknik ifade-
lerinden ve yazılardan edindiğim bilgilere
göre, 12 Mart Muhtırası (Hindkalesi) hakkındaki
görüşlerimi özetlemeye çalışıyorum.

a. 1968 yılında, İstanbul'da Cemal
Madamöğlu'nun başkanlığında, bazıları eski
27 Mayıs'tan bazıları yeni kesimlerin oluş-
tuğuna sivil, asker bir grupla derinleşen, bir
araya gelerek « Biz 27 Mayıs'ta hazırlanmış
kadrolarımızla, ne yapacağımıza bilmiyoruz
bu sebeple darbeyi yapmamıza, yapmamıza bulas-
tırdık diyoruz » hazırlık çalışmalarına başlan-
lar.

b. Devlet idaresini ele geçirenler en

Ek 22: Org. Faik Türün'ün 12 Mart Muhtırası hakkındaki 21 Kasım 1990 tarihli mektubu

12 Mart 1971 Muhtrası hakkında

1. Şahidi olduğum ve bazı sauh ifâde-
lerinden ve yazılardan edindiğim bilgilere
göre; 12 Mart Muhtrası (Müdâhale) hakkında
görüşlerimi özetlemeye çalışıyorum.

a. 1968 yılında, İstanbul'da Cemal
Mad'ani'nin başkanlığında, bazıları eski
27 Nisan'daki bazıları yeni tesislerin oluş-
tuğunda sivil, asker bir grup davetinde, bir
araya gelerek « Biz 27 Nisanla hazrettiğimiz
kadrolarımızla, ne yapacağımıza bel miyorduk
bu sebeple darbeyi yapımıza, gözümüze bulas-
tırdık diyoruz » hazrettiğimiz bazı
lar.

b. Devlet idaresini ele geçirenleri en

Ek 23: Org. Faik Türün'ün 12 Mart Muhtrası hakkındaki 21 Kasım 1990 tarihli mektubu(söz konusu mektubun ilk ve son sayfası eklede gösterilmiştir. Tefrikası matbu olarak aşağıda verilmiştir)

1. Şahidi olduğum ve bazı sanık ifadelerinden ve yazılarından edindiğim bilgilere göre; 12 Mart Muhtırası (Müdahalesi) hakkındaki görüşlerimi özetlemeye çalışayım:

a) 1968 yılında, başlarında Cemal Madanoğlu'nun bulunduğu, bazılarını eski 27 Mayısçıların, bazılarını da yeni heveslilerin oluşturduğu sivil, asker bir grup devrimci bir araya gelerek, “Biz 27 Mayıs'ta hazırlıksızdık, kadrolaşmamıştık, ne yapacağımızı bilmiyorduk bu sebeple darbeyi yüzümüze gözümüze bulaştırdık” diyerek hazırlık çalışmalarına başlarlar. b) Devlet idaresini ele geçirmenin en kestirme yolu, askeri bir darbe olduğu için, münasip gördükleri bazı albay ve generallerle bağlantı kurmaya ve kadrolarına almaya başlarlar. Hazırlık ve teşkilatlanma çalışmalarının uzun süreceği dikkate alınarak; üç silahlı kuvvetten o tarihte (1968'de) Korgeneral rütbesindeki zevattan;

(1) Korgeneral Faruk Gürler (Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanı)

(2) Koramiral Kemal Kayacan, (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanı)

(3) Hava Korgeneral Muhsin Batur, (Yüksek Askeri Şura Üyesi) ile görüşerek, konuşarak anlaşılır ve hazırlık çalışmalarına başlarlar.

c) İlk iş bir lider tespitidir. Emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu, aktif bir görevde olmadığı için, çoğunluk Korgeneral Faruk Gürler'e teveccüh eder. Madanoğlu ve yakını birkaç 27 Mayısçı bir kenara çekilirler. d) Ben 1969 Ağustos'unda Orgeneralliğe terfi etmiş, o sene boşalan 3. Ordu Komutanlığı'na atanarak Erzincan'a gitmiştim. Bir yıl sonra 1. Ordu Komutanlığı'na (İstanbul) nakledildim. Kendisinin halefi olduğum eski Komutan Orgeneral Kemal Atalay'ın Kara Kuvvetler Komutanı olması bekleniyordu. Ama, nedense emekli oldu (edildi). Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na 2. Ordu Komutanı olan Org. Faruk Gürler getirildi. İstanbul, Selimiye'de 1. Ordu karargahına yeni geldiğim günlerde, Adapazarı'ndaki 2. Piyade Tümeninin Komutanı iken, Ankara'ya atanan Tümgeneral Celil Gürkan da veda ziyareti için Ordu karargahına gelmişti. (Kendisini binbaşılığından beri tanırdım. Paris'te NATO karargahında (SHAPE) de çalışmış, daha sonra iç ve dış önemli görevlerde bulunmuş, rahmetli Cevdet Sunay, Genel Kurmay Başkanı iken, onun özel kalem müdürlüğünü de yapmıştır.) Kendisine hangi göreve atandığını sordum. Kara Kuvvetleri karargahı, Plan Program Dairesi başkanlığına verildiğini söyledi. “Genelkurmay'a veya bir dış göreve atasalardı daha iyi olurdu” dedim. “Öyle tensip etmişler (uygun görmüşler)” cevabını verdi. O tarihte, 1. Ordu Kurmay Başkanı Korg. Fikret Köknar, bana şunları nakletti: “Bir süre evvel burada, karargah destek birlikleri Kurmay Binbaşı Cemil Özşen, Ordu Komutanlığını ziyaret

ederek, kendisinin Tümgeneral Celil Gürkan'ın başkanlığını yaptığı bir toplantıya çağrıldığını, orada bazı subaylara özel vazifeler tevcih edildiğini gördüğünü, askeri bir darbe ile devlet idaresine el koyma hazırlığı içinde bulunulduğu intibainı edindiğini ifade eyledi. Ordu Komutanı da, Genelkurmay Başkanına durumu arz etti.” Neticede Celil Gürkan'ı yeni görevine atadılar. e) İstanbul'daki görevim sırasında edindiğim bilgilerle, Ankara'da askeri bir cunta diyebileceğimiz bir grubun, Ankara dışında da önemli merkezlerde örgütlenmiş olduğunu İstanbul'daki kolunun başkanlığını 2. Tümen Komutanının yaptığı ve Tümg. Celil Gürkan'ın atandığı yeni görevinin de Cuntanın Genel Planlama Dairesi Başkanlığı olduğu; İstanbul'daki Bölge Başkanlığının da, Garnizon Komutanlığı (3. Kolordu Komutanlığı) Kurmay Başkanlığına verildiğini öğrendim. f) Yakın çevremden edindiğim bilgilere göre, bir darbe vukuunda beni enterne edecek kişi, Harbiye'de 3. Kolordu Komutanlığında çalışan Tankçı Yarbay, Şahap Atalay imiş. Kendisi bana, “vazife dağıtım sırasında, sizi enterne etmeye ben talip oldum. Çünkü Yüzbaşılığımdan beri sizi ve ailenizi yakından tanırım. (1957 – 1958 yıllarında ben Doğubayezıt'ta Hudut Alayı Komutanı iken, Şahap da oradaki süvari alayında Bölük Komutanı idi.) “Sizi enterne edecek olanlar bir yanlışlık yapar, üzücü durumlar hasıl olabilir diye düşündüm. Bölgedeki enterne timlerinin başında bir subay bulunacak. Ancak timi erler değil, Bölgedeki yeraltı örgütlerindeki çoğu üniversite öğrencisi gençler oluşturacaktı. Bunlara parka kep, bot ve silah verilecek ve eğitilecekler de...” İstanbul'daki yeni görevime başlayınca Yarbay Şahap Atalay'ı da, bana Özel Kalem Müdürü olarak görevlendirdiler. Kendisinden ikili çalışmasını istedim, kabul etti. Hava Emekli Orgeneral Muhsin Batur'un (Anılar ve Görüşler) kitabında, Cuntanın kurmak istediği düzen ve düzende görev alacaklar, onların ön çalışmalarda kullanacakları kapalı isimler gösterilmiştir. Tabii 1971'de bunların teferruatını bilmiyorduk. Ama, böyle tepeden inmelere; yarım asra yakın bir sürede adım adım ulaştığımız, çok partili parlamenter bir Cumhuriyetin alabora edilmesine taraftar değildik. Bu nedenle, caydırıcı bir tutum izlemeyi tercih ettim. Kolordu komutanlarımızla Ankara'ya müdahale gerekirse ne yaparız konusunu şifahen konuştum. Ankara'ya hangi yol ve istikametlerden gidebileceğimizi birliklerin yanlarına alacakları silah ve araçlar bölgemizdeki ve yakınımızdaki askeri hava alanlarını nasıl kontrol edeceğimizi, gerekirse TRT'nin İstanbul vericilerinin kullanılması için tedbir alınması ve ilh... Ankara ile (üst Komutanlarla) telefonla konuşmalarımız dinleniyordu. Birkaç kez dinleyicilere caydırıcı sözler sarf ettim. Bir defa da, cuntanın İstanbul sorumlusu Tuğgeneralin ve Garnizon Komutanlığı'ndaki bazı sorumluların yanında, lojmanların, binanın çatısına yakın nöbetçi kulübesi önündeki nöbetçiye (Evladım, bak nizamiyeden, parkeli, kepli, eli silahlı bir takım kimseler koşturarak lojmana doğru geliyorlar, ne yaparsın?)

diye sordum. *Tereddüt edince silahını onlara doğrultarak “DUR! PAROLA!” Diye bağırırsın, cevabı alamazsan, veya hareketlenirlerse silahınla tararsın dedim.* Oradaki görevlilerde gerek nizamiye ve gerekse diğer nöbetçilere her gün parola ve işaret kelimelerinin verilmesini, kontrollerin sıklaştırılmasını istedim.

2. Günler haftalar geçti, Ordu ve Kolordu Komutanlarını Ankara’da 10 Mart’ta yapılacak genişletilmiş komuta Konseyi Toplantısına çağırdılar. 2. Kolordu Komutanını vekil bırakarak 9 Mart 1971 akşamı diğer Kolordu Komutanları ile birlikte Ankara’ya gittik. Sıhhiye’deki Orduevinde yerleştik. Ankara Merkez Komutanı olan kardeşim Tümgeneral Tümgeneal Tüvrik Tüvrik’le Orduevinde buluştuk. Diğer arkadaşlarım da, tanıdıkları ile buluşup bilgi toplamaya, nabız yoklamaya çıktılar. Kardeşim durumun gergin olduğunu, yakın Garnizonlardan gelmiş eli silahlı bazı Subayların Karargahlarda dolaştıklarını, bir bekleyiş içinde bulduklarını söyledi. Kendisinden Orduevinde misafir olan bizleri en az bir takımla koruma altına almasını istedim. Bir taraftan da İstanbul’daki Ordu Kurmay Başkanıyla telefonla konuşarak dikkatli olunmasını, benden şahsen vereceğim emirler dışında, buradan verilecek emirleri hemen icraya koymamasını istedim. Korgeneral Turgut Sunalp de, Korgeneral Atif Erçikan’la konuşmuş. Genel Kurmay Başkanımız Sn. Memduh Tağmaç’ın bir gün evvel bir toplantıda konuşması sonunda söz istemiş, vermeyince, komutanı takiben gittiği makam odasında, Orgeneral Tağmaç’a, kendisini bir görüşmeye davet eden bir pusulayı göstermiş, *“herhalde özel kalem müdürünüzün yazısını tanırırsınız, ben, yarın sizin oturduğunuz bu koltuğa oturacağım. Bana kendini şu pencereden at dersin atarım”* diyerek söz vermeyişten doğan üzüntüsünü belirtmiş. Ertesi gün 10 Mart 1971’de Şura Salonunda Korgeneral ve Orgenerallerin katıldığı bir toplantı yapıldı. Kuvvet Komutanları konuşmadılar. Diğerleri ortamın halinden şikayetlerini bildirdiler. Ama bir darbe yapalım, muhtıra verilsin diyen olmadı, o toplantıda hükümete muhtıra verilmesinden hiç bahsedilmedi.

3. Ankara’da bulunduğumuz sırada, duyduğum önemli bir haber de şu idi: (8 Mart akşamı Hava Kuvvetleri Karargahında Orgeneral Gürlü ve bazı Generaller, oradaki Hava Generalleri ile bir araya gelerek, ertesi günü 9 Mart 1971 saat:16.00’da yapılacak darbenin 30 Haziran 1971’den daha geç bir tarihe kalmaması kaydıyla ertelemişlerdir. Bu kararın tepkilerini de daha sonra İstanbul’da duyduk. (Ertelemeye muhalif olanlar “vay korkaklar, kalleşler” diyerek direnmeler göstermişlerdir. 12 Mart Muhtırasının verilmesinden sonra da 4 General, 8 Albay disiplin kurallarına aykırı hareketleri nedeni ile re’sen emekliye sevk edilmişlerdir. 12 Mart Muhtırası ile kurulması gereken partilerüstü hükümet henüz kurulamadığı için, kararnameyi sabık Başbakanımıza imzalatmışlar. Aynı suçu işlemiş 5 Havacı Subaya ise Hava Kuvvetleri Komutanı sahip çıkmış onlar eski görevlerine devam etmişler. (Ref.

Orgeneral Muhsin Batur'un, Anılar ve Görüşler Kitabı Sahife 302 – 304) Başka bir anı da, bir eski 27 Mayısçı ülkelerarası bir Kara Nakliye Şirketinin Kurucusu, şirketinin Kızılay yakınındaki merkezinde, müşteri olmayan bazı kimselerle toplantılar yaparmış, ortağı olan bir Emekli Albay'da, buraya gelen giden müşteriler oluyor, işlerimizi aksatıyorsun demiş. O da sen sabırlı ol, seni de düşünüyorum demiş. 9 Mart 1971 günü saat: 15.30 sıralarında yine şirket merkezinde bulunuyormuş saat: 16.00'ya doğru, ortağına Radyo'yu aç!.. Sana aç diyorum!.. demiş. Saat:16.00 – 16.05 olmuş. Radyo mutad programına devam edince o da “vay namussuzlar, korkaklar diyerek hayıflanmış... Bunu üzerine ne bekliyordun sorusuna, bir Askeri Darbenin ilanını demiş. Soruların devamı üzerine kendisinin yeni kurulacak hükümette Ulaştırma Bakanı olacağını; ama yalnız Demiryolları ve Havayolları değil, Karayolları ulaştırması da bu bakanlığa bağlı olacaktı. Seni de Kara ulaştırmasına Genel Müdür yapacaktım demiş.)

4. 12 Mart 1971 Muhtırasını da İstanbul'dan Radyodan dinledik.

Sonradan duyduklarıma göre “Tam bir müdahalenin kansız olamayacağına kanaat getirdikleri için, gayeye safha safha varmayı planlamışlar. Muhtıranın son maddesi ve üç Kuvvet ve Genelkurmay Başkanının imzaları ile de Silahlı Kuvvetlerin tümüne mal etmişler.

5. ESKALASYON'un ilk basamağı olarak icrayı kabul etmişler; parlamentodaki partilerden karma bir hükümet teşkilini istemişlerdir. İkinci basamak Devlet Başkanlığı'nın ele alınmasıdır. Üçüncü basamak parlamentonun, DEVRİM Konseyi ve DEVRİM MECLİS'i haline dönüştürülmesidir. Hazırlık çalışmaları buna göre yapılacaktır. 12 Mart 1971 Muhtırasının ilanını takiben Genelkurmay'da, Devrim Anayasası ve Reform Yasa tasarılarını hazırlamak için Komisyonlar kurulmuştur. (Devrim anayasasını hazırlayarak komisyona başkanlık yapacak olan Korgeneral Rüştü Naiboğlu'ndan duyduğuma göre, Komisyona verilen taslakta “DEVRİM KONSEYİ, DEVRİM MECLİS'i, DEVRİM PARTİSİ ilh. ile KOMUNİZM ile idare edilen Devletlerdeki teşkilata benzer bir Teşkilat Şeması görünce şaşkırmış. DEVRİM kelimesini DEVLET sözcüğü ile değiştirmek istemiş ama sonunu getirememiş. Reform Kanunu taslakları sırasında bir de MÜLKİYET hakkını kaldıran tasarı varmış. Kara ve Hava Kuvvet Komutanları Karargahlarında Askeri CUNTA'nın oluşturduğu Devrim planlama ünitelerinde çalışmamış olanların şaşkınlıkları üzerine taslakları alıp götürmüşler.

6. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'ın görev süresi 1 Eylül 1972'de Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in de dört yıllık Orgenerallik süresi 30 Ağustos 1972'de tamamlanıyordu. (1969 yılına kadar Generallik rütbelerinde bekleme süreleri üçer yıldır. Bazı tasavvurlara rağmen, Orgeneral Tağmaç görevinden 1 Eylül'de ayrılmadan evvel, Orgeneral

Gürler'in süresi 30 Ağustos'ta bitiyordu. Bu da bir problem oluşturdu.) 1972 Ağustos ortalarında Komutanlarımız İstanbul'a, Harp Akademisinde, yapılacak plan tatbikatını izlemeye geldiler. Orgeneral Tağmaç, işlerim çok diye benim Harp Akademisindeki tatbikatları takip etmemi istemedi. Ama, Akademideki çalışmaların son günü bana, üzücü bir haber ulaştırıldı. "Öğle yemeği yenilirken, Kuvvet Komutanları, Genelkurmay Başkanına artık görevden ayrılmasını, 1 Eylül'ü beklememesini istemişler. Tatsız bir hava esmiş. Yemekten sonra, Akademi Komutanının odasında da aynı isteği tekrarlamışlar. Bir aralık Hava Kuvvetleri Komutanı, Akademi Komutanının Emir Subayı odasındaki telefonda Ankara'daki kendi Kurmay Başkanına Hava Kuvvetlerini alarma geçirmesi emrini vermiş. O akşam, KALENDER ORDUEVİ'nin çatısında misafirlere bir kokteyl ve akşam yemeği vardı. Ben de davetli idim. Yemek öncesi, çatıda Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları, yan yana çevreyi seyrederken kendilerine, bugün duyduğum şeyden çok rahatsız olduğumu, teamülümüze uymadığını, Hükümete ve Meclis'e müracaatla Orgeneral Gürler'in durumunu düzenlemelerinin mümkün olacağını söyledim. Daha sonraları duydum, Orgeneral Tağmaç, yakında toplanacak Askeri Şura'da bulunacak ve terfileri, tayinleri yapacak sonra görevden ayrılacağı demiş. O Askeri Şura Toplantısında ben de bulundum. Toplantının son günü olan cumartesi günü alınan kararların imzaya hazırlanmasından evvel verilen bir çay molasında rahmetli Orgeneral Tağmaç salonun bir kenarında yanıma gelerek "Faik seni yine 1. Ordu Komutanlığında bırakıyorum dedi." Ben de "Komünizme karşı mücadele devam edecek ise peki, etmeyecekse başka bir göreve verin" dedim. Sen onu Cumhurbaşkanı'na söyle dedi. Öğle yemeği sırasında da, önümüzdeki hafta çarşamba günü, sizin Trakya'daki bir piyade alayına sancak verilecekti. Cumhurbaşkanımız verecek tabii. Hepimizin de törende bulunmamız gerekiyor. Burada işlerimiz çok. Sayın Cumhurbaşkanımıza bu sancak törenini başka bir tarihe ertelemesini teklif et dedi. Bu bana Cumhurbaşkanı ziyareti imkanını sağlıyordu. O gün uçakla İstanbul'a döndüm ve ziyaret randevusu verdim. O akşam saat 17.00'de Florya'daki Köşkte kendisini ziyaret ettim. Sancak verme töreni erteleme işine peki dedikten sonra, Genelkurmay Başkanımıyla yapılan konuşmayı kendilerine arz ettim. O da, "iyi ya dedi. İstanbul'da sen, Ankara'da Semih var" cevabını verdi. Ben, kendilerine, arkasında Kara ve Hava Kuvvetleri Komutanlarının bulunduğu bir Cunta olduğunu ve bir Muhtıra verildiğini o Muhtıranın bir de müeyyide maddesi var. O madde bütün silahlı Kuvvetleri kapsamına alıyor. Adım adım Marksist bir düzen kurulmasına doğru gidiliyor. Ben kime dur diyebilirim. Şimdi de Genelkurmay Başkanımızın yerini Orgeneral GÜRLER'e, CUNTA'nın liderine terk ederek ayrılmasını istiyorlar. Cevaben, "vaktiyle 27 Mayıs Hareketlerinden sonra, bir Silahlı Kuvvet Birliği kurulmuştu. Ben, onun Başkanı, Faruk Paşa'da Genel

Sekreteri idi. Senin söylediğin yakıştırmalar buradan geliyor dedi”. Ben bu yıl Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu’nun da emekli olacağını, bir defa da Genelkurmay Başkanlığı’na bir Oramiral getirirlerse daha iyi olurdu dedim. Rahmetli Cevdet Sunay’ın canı sıkılır gibi oldu. “Senin için tarikatçı diyorlar dedi”. Ben de, dinimizin gereği ibadetleri maalesef gereğince yapamıyorum. Zatı Alinizin’de bulunduğu bazı resepsiyonlarda kadehler kaldırıp demleniyorum. Böyle tarikatçı mı olur cevabını verdim. Ben, huzurdan ayrıldıktan bir süre sonra Donanma Komutanı Oramiral Kayacan, ertesini günü de Ankara’dan üç Korgeneral gelerek Cumhurbaşkanını ziyaret etmişler. Bu da gösteriyor ki, Köşkte de cuntanın bir gözcüsü, habercisi bulunuyormuş. O günden sonraki perşembe günü, Başbakan Sayın Ferit Melen, İstanbul’a Cumhurbaşkanını haftalık raporunu vermeye gelmişti. Sıkıyönetim komutanları Başbakana karşı sorumlu oldukları için kendisini, hava meydanında karşıladım ve kendileri ile görüşme talebinde bulundum. Florya Köşkünden çıkınca Çınar oteline geçeceğim. Fazla gecikmem orada görüşelim dedim. Yarım saat sonra oteldeki odasında, kendisine Cumhurbaşkanımıza yaptığım ziyareti izah ettim. Ayrıca, kendilerine, Emekli Kurmay Yarbay Talat Turhan’ın (9 subay olayının lideri olup, 12 Mart Muhtırasının kendisini tatmin etmemesi üzerine protesto mahiyetinde, İstanbul’da bir oto yedek parça mağazasını bombalamış olan örgütün şefi.) yakalandıktan sonra Emniyette verdiği ifade (Fezleke)’nin bir suretini ihtiva eden bir dosyayı takdim ettim. Dosyada Askeri Cuntanın teşkiline ait tafsilat vardı. Yakında Genelkurmay Başkanını atama kararname çıkarılırken dikkate alınır belki dedim. Orgeneral Faruk Gürler’in kararnamesi Bakanlar Kurulunda imzalanarak kesinlik kazandı. Sonraları, Sayın Ferit Melen Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra kendisini görmüştüm. Bana elini yakmış gibi dosyayı iade etti. Meğer kararname hazırlanırken, bütün Bakanlara tehdit mektupları (imzasız) gönderilmiş, kararnamenin imzalanması sırasında da Başbakanlık binasının üstünde askeri jetler pikeler yapmışlar.

7. Orgeneral Faruk Gürler, Genelkurmay Başkanlığına atandıktan sonra, randevu isteyerek, makamında kendisini ziyaret ettim. Harp Akademisinde sınıf ve kısım arkadaşımı. Onu kutladım. Sonra, “Sizin bu makama atanmamanız için elimden geleni yaptım. Müsaadenizle ben artık emekliliğimi istiyorum. Ordudan ayrılacağım” dedim. Duygulu bir zattı. Üzgün bir tavırla “Ben uzun yıllar Harp Akademisinde Hocalık, daha sonra Harp Akademisi Komutanlığı yaptım. Her kuvvetten hemen hemen bütün Kurmay Subayları tanırım. Onlardan bazıları ferden veya bir kaç bir arada, zaman zaman bana gelerek, ülkemizde olan bitenlerden şikayet ederler. Şöyle yapalım, böyle edelim derler. Ben de, “*Evet, Hay Hay*” falan derim. Rivayetlerin kökeni bundan kaynaklanıyor. Senden görevine devam etmeni rica ederim” dedi. Kabullendim. Sağlık durumu da pek iyi değildi.

8. Aradan beş ay kadar bir süre geçmişti. Kendisinin Cumhurbaşkanlığına soyunacağı rivayetleri dolaşmaya başladı. Bir bayram tatiline rastlayan günlerde NAPOLİ'ye NATO Güney Avrupa Kuvvetleri Komutanını ziyarete gitmişti. Dönüşünde, İstanbul Kalender Orduevinde kaldı. Kendisi ile buluşup görüştük. Konuyu açtım. “Pek ala o makama layıksınız. Geniş kültürünüz, yabancı dil bilginiz de var. Ancak, uygulanan metotta hatalar var. Bir parti, (AP) ve onun lideri için hiç onlara iktidar verilir mi gibi dedikodular da çevrede dolaşıyor. Kanaatimce, bütün partilerin, liderleri ile ayrı ayrı konuşmanız, onlarla uzlaşmanız iyi olur”. Duyulandı. Arkadaşlarla bir konuşayım dedi. Daha sonra duydum. Çevresi dediğim (Kuvvet Komutanları, Kurmay Başkanları, Genel Kurmay 2. Başkanı ilh.) Bu konu açılınca, “*Sizin yalnız başınıza parti liderleri ile konuşmanız yanlış olur. Sizin Silahlı Kuvvetler’de desteğiniz yok sanırlar. Kuvvet Komutanları bir arada onları teker teker davet eder konuşuruz*” demişler. Böylece ESKALASYON’un ikinci basamağına da çıkmış olacaktı

9. O günlerde Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Turgut Sunalp de İstanbul’a geldi. Benimle konuşmak istedi. Fenerbahçe askeri gazinosunda kendisini akşam yemeğine davet ettim. Yanımızda Ordu Kurmay Başkanım Korg. Selahattin Demircioğlu da vardı. Orgeneral Gürler’den şifahi bir mesaj getirmiş. Sayın Gürler, Genelkurmay Başkanlığını bana bırakmak istiyormuş. (Ben Harp Okulundan 1933’de mezun oldum. Kore Gazisi olduğum için bir sene kıdem aldım. Yarbaylıktan itibaren 1932’lilerle birlikte terfi ettim. Daha sonraları Yüksek Askeri Şura, Yüksek Değerlendirme Kurulu olarak da görevlendirilmişti. Terfi sırasında olan Albay ve Generallerin liyakat değerlendirmesini bu kurul yapıyordu. Orgeneral Gürler, Genelkurmay 2. Başkanı iken, (aynı zamanda Yüksek Askeri Şura Genel Sekreteri) Korgeneral’den, Orgeneralliğe terfilerdeki 1932’li kurmayların safında en yüksek puanı benim aldığımı haber vermişti. Bu nedenle önemli görevlere tercihen beni ataya gelmişlerdi. 1965 – 1967 yıllarında 8. Kolordu Komutanlığı yapmıştım. Ama, 1968 Ağustos’unda beni bu defa İstanbul 3. Kolordu Komutanlığına atadılar. Semih Sancar Gelibolu’da 2. Kolordu Komutanı idi. 1969’da Orgeneralliğe terfi edince, beni 3. Ordu Komutanlığına, Semih Sancar’ı o dönemde Ordu Komutanlığı Kademesinden daha düşük alan Jandarma Genel Komutanlığına, Orgeneral Eşref Akıncı’yı da Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığına atadılar. Bir sene sonra, 1. ve 2. Ordu Komutanlıkları boşalmıştı. Beni 3. Ordu Komutanlığından, 1. Ordu Komutanlığına, Semih Sancar’ı 2., Eşref Akıncı’yı benim boşalttığım 3. Ordu Komutanlığına atadılar. Ama, daha sonraları bir askeri CUNTA’nın mevcuyeti, ona karşı caydırıcı bir tutum içine girmiş olmam aleyhime netice verdi. Üst kademe olan Kara Kuvvetleri Komutanlığı boşalınca Semih Sancar’ı o makama atadılar. Beni yerimde bıraktılar. Puan sıralamasındaki dereceyi bir tarafa bıraktılar. Sayın Org. Turgut Sunalp’a şöyle dedim;

“Biliyorsunuz, Cumhurbaşkanımız temsili olarak Silahlı Kuvvetlerin Baş Komutanıdır. Bir Muhtıra verilmiş, İcraya el atılmıştır. Sayın Gürler, Cumhurbaşkanı olması halinde Muhtıranın hedefi olarak, temsili Başkomutanlığı fiili Başkomutan olarak kabullenecek ve ben Genelkurmay Başkanlığı kademesinde bir Kurmay başkanı gibi emirlerini icra ile mükellef olacak isem, böyle bir görevi kabullenemem. Cumhurbaşkanlığı bugünkü statüsünde devam edecekse o zaman teveccühlerine teşekkür ederim”.

10. Yüksek Askeri Şura, ağustos ayındaki terfilerle ilgili toplantısından sonra, mutlak ikinci toplantısını, Parlamentodaki bütçe müzakereleri sırasında yaptı. 1973 yılı şubat ayında Yüksek Askeri Şura toplanmıştı. Toplantı günlerinde akşam yemeklerimizi davetli olarak bir arada yedik. Davetlerden birincisini de Milli Savunma Bakanı verirdi. İşte böyle bir yemek davetinden evvel, Şura üyeleri bir araya gelmişlerdi. Ancak, Milli Savunma Bakanımız Sayın Mehmet İzmen, bütçe komisyonundaki son toplantı henüz tamamlanmadığı için salonda bulunmuyordu. Onu bekliyorlardı. Nihayet geldi ve heyecanlı bir ifade ile, “Bütçe ödeneklerinin %10’unun müsaadesiz kullanılmaması için bir nevi ambargo koyuyorlarmış. Kendisi komisyonda, Milli Savunma Bakanlığının bundan istisna edilmesini istemiş. Komisyon Başkanı (Adalet Partisi’nden) müzakereye ara vererek toplantı salonundan ayrılmış, Parti lideri DEMİREL’le danışmaya gitti herhalde diye sözünü tamamladı. Davetlilerden müsaade isteyerek salondan ayrıldı. Davetlilerden bazıları ayağa kalkarak heyecanlı olarak biz de gidelim dediler. Bende “Hayır ola Meclis’i Basmaya mı gidiyoruz!” dedim. Sayın F. Gürler, sofraya davet ederek münakaşayı kesti.

11. Günler geçti. Yeni bir Cumhurbaşkanı’nın seçilmesi zamanı yaklaşmıştı. Kontenjan senatörü olan Mehmet İzmen istifa etti veya ettirildi. Yerine, Genelkurmay Başkanlığından ayrılan Orgeneral Faruk Gürler, kontenjandan senator olarak parlamentoya girdi ve Cumhurbaşkanlığı’na adaylığını koydu. Kendisinden başka iki aday daha vardı. Biri SENATO Başkanı Emekli Orgeneral Tekin Arıburnu idi. Seçim ilk gününün akşamı Ankara’dan tatsız haberler aldık. Parlamento toplantı salonunun dinleyici, misafir bölümleri, üniformalı General ve Subaylarla doldurulmuş. Caddelerin bazı yerlerine zırhlı araçlar konulmuş, oteller kontrol edilmiş, ilh... İstanbul’da, Ordu Komutanlığı lojmanının bitişiğindeki lojmanda, 3. Kolordu Komutanı, benim eski Kurmay başkanı Korgeneral Fikret Köknar’lar ikamet ediyordu. Haberlerin bazılarını da ondan almıştım. Kendisi Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın daha Tümgeneral rütbesi ile 19. Tümen Komutanı iken, Karargahında Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile Kurmay Başkanı olarak çalışmış. Ailece tanışmış. Köşk’te telefonla temasa geçerek, Cumhurbaşkanının Emir Subayı ile konuşmuş ve haberlerden kaygılandığımızı söylemiş. Ertesi günü ben de, Ankara’dan

Genelkurmay Başkanını telefonla aradım. (Orgeneral Faruk Gürler ayrıldıktan sonra Genel Kurmay Başkanlığına Orgeneral Semih Sancar, Kara Kuvvetleri Komutanlığına da Orgeneral Eşref Akıncı'yı atamışlardı.) Orgeneral Semih Sancar'ın eski bir davete icabetle o sabah eşi ile birlikte Amerika'ya gittiklerini, yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Eşref Akıncı'nın vekalet edeceğini öğrendim. Bu defa Orgeneral Eşref Akıncı'yı arayarak, kendisine aldığımız haberlerden üzüldüğümüzü Parlamento'nun üzerinden Silahlı Kuvvetlerimizin elini çekmelerini, aksi halde üzerlerine dört koldan geleceğimizi söyledim. Daha sonra Jandarma Genel Komutanlığını arayarak, Komutan Orgeneral Orhan Yiğit ile konuştum. Makam odasında üç Korgeneral daha varmış. Onlara da söyle, Parlamento'nun üstünden elinizi çekin, gerekirse Millet Meclisimizin İstanbul'da toplanmasını teklif ederim dedim. Genelkurmay 2. Başkanı Turgut Sunalp'da, kendisini Cumhurbaşkanı'nın çağırarak azarladığını Korgeneral Fikret Köknar'a bildirmiş... Bilindiği üzere, birkaç seçim turunda adayların hiçbiri yeter oy alamayınca Meclis'teki iki büyük partinin liderleri anlaşarak Emekli Oramiral Fahri Korutürk'ü aday göstermişler ve Cumhurbaşkanı seçimi işini çözmüşler. Ama, 12 Mart Muhtıracılarının ESKALASYON'un ikinci basamağı olan Devlet Başkanlığını ele geçirme işi arzularına göre olmamış.

12. 12 Mart 1971 ESKALASYONU, üçüncü basamağı, Marksist bir parti oluşturmak işi de yeteri kadar oluşmamıştır. Evet önce parti. Fakat, Türkiye çapında Marksist bir partinin kurulup gelişmesi de çok zor. Ama kolayı var. Tarihi bir parti mevcut. Yurt sathında örgütlü partiler yelpazesinde kendisine sol sınırı kesin olarak belirtilmemiş bir de, (ortanın solu) deyimini ilke olarak kabullenmiş. Bu partinin idaresine ve politikasına müessir olabilirlerse sonrası kolay. Evvela önce parti diyenler, som MAO'cular hariç, aşırı solun diğer fraksiyonları, daha 1969'lardan itibaren, parti tüzüğünün iki ayrı maddesinin boşluklarından da faydalanarak, bu tarihi partiye sızmaya başladılar. Bir kısmı da, açık veya kapalı isimler altında ayrı kuruluşlar olarak partiye, kendi tabirleriyle yandaş oldular. Şimdi rahmetli İsmet İnönü'yü dinleyelim, 1973 seçimlerinden evvel, yayınladığı bu bildiriye İnönü şöyle demektedir: *“Bu seçimlerde Türk solunun Marksist kanadı da kendi arasında bir tartışmanın içinde görülüyor. Kendi partisinden yoksun girdikleri seçimlerde nasıl bir vaziyet alacaklardır? Seçimlere katılmamak, bağımsız sosyalist adayları desteklemek, söylenen teklifler arasındadır. Bunların en yaygınlarından bir tanesi de, kendilerine en yakın ve elverişli buldukları bir sol parti-yani C.H.P – için oy kullanmaktır. Bu partiyi henüz tam kıvama gelmiş saymamaktadırlar. Ama onu kuvvetlendirmenin hem o parti içinde, hem seçimlerden sonra siyasi hayatta kendilerinin faaliyet imkanını kolaylaştıracağı düşüncesindedirler. Partiyi bütünüyle kayıtsız şartsız teslim alabilirlerse, onu kendi partileri*

yapacaklardı. Bunu başaramadıkları taktirde bir yolu onun sırtında geçirmiş olacaklardır. Bu hesaplar solun Marksist kanadında açıkça yapılmaktadır.” Sonuçta, rahmetli İnönü’yü partisinin Genel Başkanlığından ıskat edenler, partiye sızan Marksistlerdir. Malum sol partimiz, 1973 Genel Seçimlerden evvel seçimi kazanmanın yolunu da bulmuştur. Bu yıl başında çıkan bir habere göre 1975 Seçimlerinde İstanbul’daki seçmen sayısı, 1983 Seçimlerindeki seçmen sayısından 600.000 fazla imiş. 1975 Ara Seçimlerinde, Adalet Partisi listesinde, İstanbul Bağımsız senator adayı idim. Bu kaçamak, uydurma oyların hikayelerini çok dinledim. Sayın Bülent Ecevit de, kendisinin kanunsuz işlere alet edilmesine, kendisinden olur olmaz isteklerde bulunulmasına çok canı sıkıldığı için BENİM DİYET BORCUM YOK demeye başlamıştı. 1971 12 Mart Muhtırası, çok şükür gayesine ulaşamamış ilk basamak üzerinde tepinip durmuştur.

Faik Türün

Em.Org.

21 Kasım 1990

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Bünyamin GEZEN

Doğum Yeri ve Tarihi: Nazilli / 23.12.1993

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : İstanbul Üniversitesi / Edebiyat Fakültesi / Tarih Bölümü

Lisansüstü Öğrenimi : Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü
/ Tarih ABD / Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller : -

İş Deneyimi: -

İletişim

e-posta Adresi : adagezen09@gmail.com

Tarih : 20.02.2020